

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ :
ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

ΕΚΠΟΝΗΤΗΣ :
ΚΑΡΤΣΙΟΥΝΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ

ΒΟΛΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2013

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 11346/1
Ημερ. Εισ.: 20-05-2013
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
2013
ΚΑΡ

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, με τριμελή επιτροπή την κα. Χριστοπούλου Όλγα και τους κ.κ. Μπεριάτο Ηλία και Πολύζο Σεραφείμ.

Η ολοκλήρωσή της θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συμβολή των παρακάτω προσώπων, τα οποία οφείλω να ευχαριστήσω θερμότατα:

- Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Χριστοπούλου Όλγα, Αναπληρώτρια καθηγήτρια του τμήματος, η οποία υπήρξε επιβλέπουσα και καθοδηγήτρια σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της συγκεκριμένης εργασίας. Οι εύστοχες παρατηρήσεις της και η συμβολή της στην εύρεση βιβλιογραφικών αναφορών υπήρξαν καθοριστικές.
- Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η βοήθεια της κας. Κριθαριώτη Χρυσούλας, υπαλλήλου της Αναπτυξιακής Εταιρίας Γρεβενών, τόσο κατά τη φάση συλλογής στοιχείων για το Νομό Γρεβενών όσο και κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας, ενημερώνοντάς με για τις τρέχουσες εξελίξεις στην περιοχή σε αναπτυξιακό επίπεδο.
- Επίσης, στη συλλογή στοιχείων συνετέλεσαν υπάλληλοι του Δήμου Γρεβενών και της Τοπικής Υπηρεσίας Δήμων και Κοινοτήτων Γρεβενών.
- Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου για την αμέριστη υποστήριξη και υπομονή της σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας αλλά και για όσα μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.
- Κλείνοντας, ευχαριστώ τους φίλους μου Γρηγόρη Κούτρα, Ελίζα Μάνου και Παπαθεοχάρη Δώρα, χωρίς τη συμπαράσταση των οποίων δεν θα τα είχα καταφέρει.

Σύντομη περίληψη

Οι ορεινές περιοχές αποτελούν ένα ζωτικό χώρο με πολλαπλές λειτουργίες. Αν και χαρακτηρίζονται από τις παραγωγικές τους δραστηριότητες (κατά κύριο λόγο αγροτικές), τα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτισμικά τους στοιχεία παρουσιάζουν σημαντικά αναπτυξιακά προβλήματα. Οι αναπτυξιακές επιλογές για τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας προσανατολίζονται από τη μια μεριά στην ενίσχυση του χιονοδρομικού τουρισμού και από την άλλη στην προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού ως συμπληρωματικής δραστηριότητας στην ορεινή γεωργία. Ο Νομός Γρεβενών βρίσκεται στο νότιο άκρο της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Είναι ο νεότερος διοικητικά νομός στην Ελλάδα και ένας από τους πιο ορεινούς νομούς της χώρας. Σύμφωνα με τα προηγούμενα και τρέχοντα αναπτυξιακά προγράμματα που έχουν εφαρμοσθεί στην περιοχή μελέτης ο προσανατολισμός είναι η ανάδειξη του φυσικού, πολιτιστικού, ιστορικού, παραδοσιακού και τουριστικού πλούτου της.

Λέξεις κλειδιά: Ορεινές περιοχές, Αειφόρος Ανάπτυξη, Κοινή Αγροτική Πολιτική, Αναπτυξιακά Προγράμματα, Νομός Γρεβενών

Abstract

Mountain areas usually constitute multifunctional vital spaces. Although they are mostly characterized by their productive activities (mostly agricultural), their special natural and cultural elements face important developmental problems. The scenarios for development at the mountain areas of Greece are usually oriented, on the one hand, at the enhancement of ski tourism and, on the other hand, at the promotion of alternative forms of tourism. Prefecture of Grevena is located at the southern part of the Region of Western Macedonia and constitutes one of the most mountainous places of the country. According to the previous and current development programmes implemented at the area, the main goal is to enhance and promote its natural, cultural, historical, traditional and tourist resources.

Key words: Mountain areas, Sustainable Development, Common Agricultural Policy, Development Programmes, Prefecture of Grevena

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

	σελ.
Πίνακας 1: Ενταγμένα Έργα στον τομέα του Πολιτισμού κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006	48
Πίνακας 2: Ενταγμένα Έργα στον τομέα του Τουρισμού κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006	49
Πίνακας 3: Ενταγμένα Έργα από το ΟΠΑΝΓΚ κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006	49
Πίνακας 4: Ενταγμένα Έργα στο ΟΠΑΑΧ κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006	50
Πίνακας 5: Συγχρηματοδοτούμενα έργα Φορέα Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006	51
Πίνακας 6: Δράσεις Προγράμματος LEADER Γρεβενών	59
Πίνακας 7: Ανάλυση SWOT	81
Πίνακας 8: Δράσεις Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης για το Ν. Γρεβενών	84
Πίνακας 9: Έργα Γέφυρες για το Ν. Γρεβενών	84

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

	σελ.
Γράφημα 1: Πυραμίδα ηλικιών πληθυσμού του Νομού Γρεβενών (απογραφή 2001)	35

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

	σελ.
Εικόνα 1: Περιοχή μελέτης LEADER Γρεβενών	54
Εικόνα 2: Περιοχή εφαρμογής Προγράμματος Life	63

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΟ

ΑΝΓΡΕ: Αναπτυξιακή Γρεβενών

ΑΝΚΟ: Αναπτυξιακή Κοζάνης

Δ.Δ.: Δημοτικό Διαμέρισμα

Ε.Γ.Τ.Π.Ε: Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΘΙΑΓΕ: Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΣΠΑ: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

Η/Υ : Ηλεκτρονικός Υπολογιστής

ΙΔΕ: Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

Ν.Α.: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

ΟΠΑΑΧ: Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου

ΠΟΕ: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

Π.Γ.Ε: Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη

Π.Ε.Π.: Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

Π.Ο.Π.: Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης

Σ.Δ.Ε.: Σχέδιο Διαχείρισης Επισκέπτη

ΤοπΣΑ: Τοπικό Σχέδιο για την Απασχόληση

Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

---

1. Οι Ορεινές περιοχές της Ελλάδας	1
1.1. Χαρακτηριστικά Ορεινών περιοχών	2
1.2. Προβλήματα Ορεινών Περιοχών	4
2. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές	4
3. Η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές	6
4. Ευρωπαϊκή πολιτική για στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης - Προβλέψεις για τις ορεινές περιοχές	9
5. Παραδείγματα συγκεκριμένων πολιτικών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Ορεινών Περιοχών	13
6. Εισαγωγή στην Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)	19
6.1. Οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ	23
6.2. Η χρηματοδότηση της Κ.Α.Π. την Δ' Προγραμματική Περίοδο	30
6.3. Το μέλλον της ΚΑΠ μετά το 2013 και η ενσωμάτωση του περιβάλλοντος	31

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

---

1. Ταυτότητα του Νομού	33
2. Χαρακτηριστικά της περιοχής	34
3. Οικονομικά Χαρακτηριστικά	40
4. Τεχνικές Υποδομές και Δίκτυα	45
5. Προγράμματα που εφαρμόζονται σε επίπεδο Νομού	48
5.1. Ενταγμένα έργα της Προγραμματικής Περιόδου 2000-2006	48
5.2. Τρέχοντα Αναπτυξιακά Προγράμματα στο Νομό Γρεβενών	52
5.2.1. LEADER - Αγροτική Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007-2013 (Π.Α.Α. 2007 - 2013) για τον Νομό Γρεβενών	52
5.2.2. Πρόγραμμα LIFE Νομού Γρεβενών	60
5.2.3. Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ)	77
5.2.4. Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα	79
6. Ανάλυση SWOT	79

**ΕΝΟΤΗΤΑ Γ': ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ - ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

---

1. Γενική Αξιολόγηση	82
1.1. Αξιολόγηση αναπτυξιακών προγραμμάτων	82
1.2. Συνοπτική αποτίμηση επιτευγμάτων προηγούμενων περιόδων του Ε.Π. Μακεδονίας – Θράκης	84
1.3. Συμβολή των αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών προγραμμάτων στην ανάπτυξη του Νομού Γρεβενών	87
2. Κατευθυντήριες πολιτικές για την ανάπτυξη του Νομού Γρεβενών	88
2.1. Προώθηση τοπικών προϊόντων	88
2.2. Προώθηση της επιχειρηματικότητας και ανάπτυξης μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων	88
2.3. Ενθάρρυνση τουριστικής ανάπτυξης	89
2.4. Αναβάθμιση και ανάδειξη οικιστικού περιβάλλοντος και των περιοχών φυσικού κάλλους	92
3. Προτάσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας	93
4. Γενικά συμπεράσματα	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	103

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄ : ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Οι Ορεινές περιοχές της Ελλάδας

Η Ελλάδα είναι χώρα ορεινή και η έκτασή της ανέρχεται σε 131.957 τετ.χλμ. (ΕΣΥΕ, 1981). Από αυτήν, το 35% περίπου είναι πεδινή, ενώ το υπόλοιπο 65% είναι λοφώδης - ημιορεινή ως ορεινή και πολύ ορεινή. Από την πεδινή έκταση, μεγάλο μέρος της είναι ακατάλληλο για γεωργική καλλιέργεια και επομένως, η καλλιεργούμενη γη περιορίζεται στο 25% της συνολικής έκτασης της χώρας.

Τα δάση καλύπτουν 65.131 τετ.χλμ. ή ποσοστό 49,3%. Από αυτά έκταση 33.592 τετ.χλμ., ποσοστό 25,4% χαρακτηρίζονται ως βιομηχανικά δάση, δηλαδή δάση που είναι σε θέση να παράγουν δασικά προϊόντα, ενώ τα υπόλοιπα 31.539 τετ.χλμ., ποσοστό 23,9% χαρακτηρίζονται ως μη βιομηχανικά δάση, δηλαδή δάση χωρίς οικονομικό ενδιαφέρον. Αυτά τα δάση είναι που αποκαλούμε δασικές εκτάσεις στη χώρα μας, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά υπολείμματα φυσικών δασών (http://www.enthesis.net/index.php?option=com_content&view=article&id=592:enthesis8146&catid=13:nvironmentalpolicy&Itemid=4).

Οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας αποτελούνται από βουνά μέσου ύψους, με την υψηλότερη κορυφή να φθάνει μέχρι και τα 2.917 μέτρα. Η δυσκολία στην προσπελασιμότητά τους στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, αλλά και μια σειρά από σοβαρούς πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και ιστορικούς παράγοντες, δεν ευνοούσε μέχρι σήμερα την "ανάπτυξη" τους βάσει του κυρίαρχου μοντέλου παραγωγής και κατανάλωσης, γι' αυτό και οι κάτοικοί τους ωθήθηκαν στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και του κόσμου και τα χωριά τους ερημώθηκαν. Ενώ οι αμιγώς ορεινές περιοχές αποτελούν το μισό της έκτασης της χώρας, σήμερα κατοικούν σ' αυτές λιγότερο από το 1/10 του πληθυσμού.

Ορεινές χαρακτηρίζονται οι κοινότητες που είτε το μεγαλύτερο μέρος τους βρίσκεται σε υψόμετρο πάνω από 800 μέτρα ή η εδαφική τους επιφάνεια είναι πολύ κεκλιμένη και κατ' εξοχήν ανώμαλη, χωρίζεται δε από χαράδρες ή καλύπτεται από ορεινούς όγκους

που δημιουργούν πολλαπλές εδαφικές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές μεγαλύτερες από 400 μέτρα (Ε.Σ.Υ.Ε, 1995).

Η ορεινότητα μιας περιοχής, ο βαθμός δηλαδή στον οποίο η περιοχή είναι δυσπρόσιτη, δεν εξαρτάται μόνο από το υψόμετρο αλλά και από άλλα φυσικά χαρακτηριστικά όπως οι κλιματικές συνθήκες, η τοπογραφία και η μορφολογία του ευρύτερου χώρου, που έχουν ως αποτέλεσμα να καθιστούν δύσκολη την πρόσβαση προς και από αυτή. Συνεπώς, η ορεινότητα οδηγεί σε μεγάλο βαθμό σε κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική απομόνωση.

Οι ορεινές κοινότητες επιβιώνουν συνήθως με τη βοήθεια των εξισωτικών αποζημιώσεων που τους δίνονται με βάση τις σχετικές ευρωπαϊκές πολιτικές για να συνεχίσουν να παράγουν προϊόντα. Έτσι οι ορισμοί της ορεινότητας που δίνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο αντανακλούν την απαίτηση για συνδυασμό φυσικών και κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιέρωσε τους όρους ορεινές - μειονεκτικές - προβληματικές περιοχές, για τις οποίες προβλέπονται ειδικά μέτρα από την Κοινή Αγροτική Πολιτική, που έχουν ως στόχο να αντισταθμίσουν τις συνέπειες των φυσικών και κοινωνικοοικονομικών αντιξοοτήτων (μικρότερη βλαστητική περίοδος, δυσκολία διανομής προϊόντων, κ.α.) σε σχέση με τις πιο προνομιούχες δυναμικές περιοχές (Παπαδημάτου και Ρόκος, 2004: 2-3).

1.1. Χαρακτηριστικά Ορεινών περιοχών

Οι ορεινές περιοχές αποτελούν ένα ζωτικό χώρο με πολλαπλές λειτουργίες. Αν και χαρακτηρίζονται από τις παραγωγικές τους δραστηριότητες (κατά κύριο λόγο αγροτικές), τα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτισμικά τους στοιχεία παρουσιάζουν σημαντικά αναπτυξιακά προβλήματα. Κατοικούνται από άτομα που εμφανίζουν μια ξεχωριστή συμπεριφορά σχετικά με τον τρόπο ζωής τους, η οποία προσανατολίζεται στις παροχές του πλούσιου φυσικού περιβάλλοντος ενώ ταυτόχρονα βασίζεται στα έντονα πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Το πιο συνηθισμένο χαρακτηριστικό των ορεινών περιοχών παγκόσμια είναι η ποικιλία και ποικιλότητα στους τρόπους ζωής και τους πολιτισμούς που με σεβασμό διατηρούν,

στα διαμορφωμένα από την αλληλεπίδραση αιώνων των κατοίκων τους με το φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον τοπία και στα φυτικά και ζωικά είδη που φιλοξενούν, γεγονός που τις διαφοροποιεί από τις πεδινές, αστικές και βιομηχανικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από πολύ μεγαλύτερη και σε πολλές περιπτώσεις ισοπεδωτική ομοιομορφία.

Τα βουνά υπήρξαν ανέκαθεν τόπος διαμονής αυτόχθονων πληθυσμών και καταφύγια για τα πρόσωπα, τις ομάδες και τις φυλές που εκτοπίζονταν από τους κατακτητές, τις πολιτικές εξουσίες και τα κυρίαρχα κοινωνικά ρεύματα. Λόγω της απομόνωσης, η επιβίωση των ορεινών κοινοτήτων βασιζόταν στην αυτάρκεια, η οποία προϋπέθετε άριστη γνώση του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος, των φυσικών διαθεσίμων του, των ντόπιων φυτικών και ζωικών ειδών, των ιδιοτήτων, των μεταβολών και των χρήσεών τους. Ο πολιτισμικός πλούτος των ορεινών περιοχών συμβαδίζει με τον φυσικό τους πλούτο. Η φροντίδα με την οποία διαχειρίζονται μέχρι σήμερα οι παραδοσιακές ορεινές κοινωνίες το φυσικό τους περιβάλλον και οι ιδιαίτερες εδαφοκλιματικές και οικολογικές συνθήκες που επικρατούν στα ορεινά (συχνές εναλλαγές του κλίματος, κ.α.) καθιστούν τις ορεινές περιοχές ιδιαίτερα ευάλωτες και εύθραυστες αλλά και ταυτόχρονα σημαντικές εστίες βιοποικιλότητας, άγριας ζωής και ενδημικών ειδών.

Με την αύξηση των εξωτερικών επιρροών από τα μεγάλα αναπτυξιακά έργα, τον τουρισμό και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας αλλοιώνεται δραματικά ο χαρακτήρας των παραδοσιακών κοινωνιών στις "αναπτυσσόμενες" χώρες και χάνονται σταδιακά τα εναπομείναντα παραδοσιακά στοιχεία των ορεινών κοινοτήτων των "αναπτυγμένων" χωρών.

Κοινό χαρακτηριστικό όμως, τόσο των μεν όσο και των δε είναι η "εξαγωγή" των φυσικών τους διαθεσίμων (Ρόκος 1980β) προς τις λοιπές περιοχές, χωρίς, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, την συμμετοχή τους στη λήψη των σχετικών αποφάσεων. Η ξυλεία, τα ορυκτά και το νερό είναι οι κυριότεροι φυσικοί πόροι που διοχετεύονται προς μαζική κατανάλωση για τους κατοίκους των πεδινών περιοχών. Οι αναπόδραστες περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τη μαζική εκροή των πόρων αυτών για τις τοπικές κοινότητες συνεπάγονται: την αποψίλωση των δασών, την αλλαγή των τοπίων και των χρήσεων γης από μεταβολές της ροής των ποταμών και από τις

εξορυκτικές δραστηριότητες, ρύπανση και μόλυνση υδάτων και εδάφους και εν τέλει ραγδαία υποβάθμιση των περιοχών. Η διαφορά μεταξύ "αναπτυγμένων" και "αναπτυσσόμενων" ορεινών περιοχών έγκειται στο ότι στις πρώτες οι ντόπιοι κάτοικοι επωφελούνται οικονομικά από τις σχετικές εκμεταλλεύσεις των πόρων τους, ενώ στη δεύτερη δεν έχουν κανένα όφελος. Η διαφορά αυτή μεγιστοποιείται μεταξύ κοινοτήτων που λαμβάνουν αποζημίωση για τη χρήση των πόρων τους από τρίτους και κοινοτήτων που δεν μπορούν να κάνουν οι ίδιες χρήση των ντόπιων πόρων γιατί δεν έχουν την απαραίτητη οικονομική ευχέρεια (Παπαδημάτου και Ρόκος, 2004: 1).

1.2. Προβλήματα Ορεινών Περιοχών

Οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας αποτελούσαν για χρόνια και αποτελούν αντικειμενικά ένα απολύτως παραμελημένο πεδίο ενδιαφέροντος, σχετικών σχεδιασμών, χρηματοδοτήσεων και δραστηριοτήτων.

Αν εξαιρεθούν οι μιμητικές και αναπαραγωγικές μορφές του κυρίαρχου μοντέλου ανάπτυξης των χιονοδρομικών κέντρων έντασης και εποχιακής συσσώρευσης χειμερινού τουρισμού, οι συγκριτικά τεράστιες λόγω γεωμορφολογίας του Ελληνικού χώρου εκτάσεις των ορεινών περιοχών εξακολουθούν να βιώνουν τη γήρανση και δραματική μείωση του ντόπιου πληθυσμού, την εγκατάλειψη και υποβάθμιση της γης και των παραδοσιακών επαγγελμάτων, την ερήμωση και καταστροφή του οικιστικού πλούτου, την εξαφάνιση ταλέντων και δεξιοτήτων με ρίζες στους τοπικούς πολιτισμούς και την ολοσχερή απουσία του κράτους το οποίο συνεχίζει να επιδίδεται σε πρωτοβουλίες μονοδιάστατης και κυρίως αστικής οικονομικής ανάπτυξης (Παπαδημάτου και Ρόκος, 2004: 1).

2. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές

Σε πλανητική κλίμακα, ασκούνται επίσημα δύο μορφές αναπτυξιακών πολιτικών, η μη-δεσμευτική και η δεσμευτική πολιτική. Στην πρώτη κατηγορία, την πρωτοβουλία έχουν διεθνή όργανα τα οποία καθορίζουν τους στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές για μελλοντικές δράσεις σε πλανητικό και εθνικό επίπεδο, ενώ στη δεύτερη,

περιλαμβάνονται οι συνθήκες και συμβάσεις οι οποίες δεσμεύουν τις χώρες που θα τις υπογράψουν να λάβουν μέτρα για ένα επιμέρους ζήτημα.

Στα μη δεσμευτικά διεθνή όργανα άσκησης πολιτικής περιλαμβάνεται η Agenda 21, η συνθήκη που υπογράφηκε ύστερα από τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο το 1992. Στο 13ο κεφάλαιο, με θέμα «Διαχείριση ευαίσθητων οικοσυστημάτων: Βιώσιμη Ορεινή Ανάπτυξη», αναγνωρίζεται η σημασία των ορεινών περιβαλλόντων για την επιβίωση του παγκόσμιου οικοσυστήματος, η σημερινή περιβαλλοντική τους υποβάθμιση και η ανάγκη ορθής διαχείρισης των ορεινών πόρων και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού. Συγκεκριμένα (United Nations Commission on Sustainable Development 1992), προτείνονται δύο πεδία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ευαίσθητων οικοσυστημάτων των ορεινών περιοχών:

- (α) "η απόκτηση και η ενίσχυση της γνώσης για την οικολογία και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών οικοσυστημάτων" και
- (β) "η προώθηση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης των περιοχών που συνιστούν ανεξάρτητες υδρολογικές ενότητες και η προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών εύρεσης των προς το ζειν".

Το πρώτο πεδίο έχει ως στόχο τη δημιουργία μίας παγκόσμιας βάσης δεδομένων για την οικολογία, το δυναμικό των φυσικών πόρων και των κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων των ορεινών περιοχών του κόσμου. Το δεύτερο πεδίο που αφορά στην "ολοκληρωμένη" ανάπτυξη των ορεινών περιοχών έχει τρεις στόχους: τη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών πόρων, την προώθηση προσοδοφόρων δραστηριοτήτων για τον ντόπιο πληθυσμό και την αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών. Όσον αφορά στη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών φυσικών πόρων, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην προστασία των υδατικών πόρων (επιφανειακών και υπόγειων) των ορεινών περιοχών καθώς από εκεί προμηθεύονται νερό και οι πεδινές περιοχές. Η υλοποίηση των παραπάνω στόχων συνδέεται με το κεφάλαιο 3 (αντιμετώπιση της φτώχειας), το κεφάλαιο 14 (βιώσιμη γεωργία και αγροτική ανάπτυξη) καθώς και με το κεφάλαιο 8 (ολοκλήρωση του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης στη λήψη αποφάσεων), το κεφάλαιο 11 (αποψίλωση δασών) και το κεφάλαιο 24 (παγκόσμια δράση για τις γυναίκες) της Agenda 21.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με τη "βιώσιμη ορεινή ανάπτυξη" (Byers 1995, United Nations Commission on Sustainable Development 1995), η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων περιλαμβάνει την ενσωμάτωση του κοινωνικού και περιβαλλοντικού κόστους στην αξία τους (π.χ. από την απώλεια της βιοποικιλότητας, την καταστροφή των πνευματικών τόπων, κ.τ.λ.) και τη διαχείρισή τους από τοπικές ομάδες, έτσι ώστε ένα μέρος των οφελών να διανέμεται στους ντόπιους κατοίκους ως αποζημίωση ή/και ως κέρδος. Η εξασφάλιση προσοδοφόρων δραστηριοτήτων για τον ντόπιο πληθυσμό προϋποθέτει την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού (εκτός από δραστηριότητες επιβίωσης, ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων που θα τους εξασφαλίζουν κάποιο εισόδημα) και την διαφοροποίηση των ορεινών οικονομιών, δηλαδή την απεξάρτησή τους από τον γεωργικό τομέα ως μοναδικής πηγής εισοδήματος (με την ανάπτυξη εμπορικών επιχειρήσεων χειροτεχνίας, τουρισμού, κ.α.). Προωθούνται τα μικρής κλίμακας συστήματα διαβίωσης. Στα παραπάνω η γυναίκα ωθείται να έχει ενεργή συμμετοχή τόσο στη σχεδίαση όσο και στην εφαρμογή των καινοτόμων δραστηριοτήτων.

Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, προτείνεται μεταβίβαση εξουσιών προς τα κάτω, σε ομάδες ατόμων που θα γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής και προϋποτίθεται η ανάπτυξη κοινής γλώσσας επικοινωνίας μεταξύ των ντόπιων κατοίκων και των ξένων επιχειρηματιών, που επιτυγχάνεται μέσω της εκπαίδευσης των ντόπιων από ειδήμονες (ICIMOD, 2000).

Θεωρείται ακόμη απαραίτητη η ανάπτυξη του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, η συγκέντρωση στοιχείων για το αναπτυξιακό δυναμικό των ορεινών περιοχών και η παρακολούθηση της προόδου των εργασιών με δείκτες και η χρήση της δορυφορικής τηλεπισκοπικής τεχνολογίας και της πληροφορικής (Pradhan and Shrestha, 1997, Παπαδημάτου και Ρόκος, 2004: 9-10).

3. Η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές

Οι αναπτυξιακές επιλογές για τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας προσανατολίζονται από τη μια μεριά στην ενίσχυση του χιονοδρομικού τουρισμού και από την άλλη στην

προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού ως συμπληρωματικής δραστηριότητας στην ορεινή γεωργία.

Το δεύτερο μοντέλο ανάπτυξης των ορεινών περιοχών αφορά στην προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο ιαματικός τουρισμός και ο φυσιολατρικός τουρισμός, με καγιάκ, ράφτιγκ, ορεινή ποδηλασία, πεζοπορία, ορειβασία, ιππασία, κ.α.

Οι αναπτυξιακές επιλογές για τον ελλαδικό ορεινό χώρο προσδιορίζονται στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (άρθρο 6 του ν. 2742/1999) και στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου, που αποτελεί ειδικό τμήμα του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000- 2006. Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου (ΣΑΟΧ) προτείνει την "Ολοκληρωμένη" Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών" ως ξεχωριστό υποπρόγραμμα κάθε περιφέρειας (Π.Ε.Π.) και ως τομεακές δράσεις των εθνικών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων.

Τόσο στο σχέδιο ανάπτυξης του ορεινού χώρου όσο και στο γενικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης, οι ορεινές περιοχές χωρίζονται σε τρεις τύπους, ανάλογα με την αναπτυξιακή δυναμική τους:

- *Περιοχές σχετικά αναπτυγμένες:* Αφορά σε περιοχές με αρκετό μόνιμο πληθυσμό και "αειφόρο" οικονομική βάση που στηρίζονται στην κτηνοτροφία, την εκμετάλλευση των δασών, τον τουρισμό και παραθερισμό, την παραδοσιακή βιοτεχνία, τις συναφείς οικονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες και τις Κοινοτικές πολιτικές υποστήριξης.
- *Περιοχές δυναμικές με αναξιοποίητους πόρους:* Αφορά σε περιοχές με ακόμη σημαντικό αλλά φθίνοντα πληθυσμό και υποβαθμιζόμενη οικονομική βάση - εγκατάλειψη οριακών γεωργικών γαιών, μείωση της κτηνοτροφίας - παρά την ύπαρξη κάποιων σημαντικών γεωργικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων.
- *Περιοχές εσωτερικές:* Αφορά σε περιοχές με σχεδόν πλήρη πληθυσμιακή εγκατάλειψη, με ή χωρίς παρουσία σημαντικών γεωργικών και περιβαλλοντικών πόρων αλλά με προβλήματα περαιτέρω περιβαλλοντικής υποβάθμισης από διάβρωση εδαφών, πυρκαγιές δασών, μη συντήρηση των οικιστικών έργων και μνημείων κ.ά.

Όσον αφορά στα μέτρα που προτείνονται για την αντιμετώπιση των προβλημάτων για

όλους τους τύπους των ορεινών περιοχών, στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000), δίνονται οι παρακάτω προοπτικές:

- Δυνατότητες ανάπτυξης νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα, στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και της πολιτικής ανάπτυξης της υπαίθρου (πολυαπασχόληση—ήπιες μορφές τουρισμού, δεύτερη κατοικία, δραστηριότητες αναψυχής με αξιοποίηση και του υπάρχοντος παραδοσιακού κτιριακού και οικιστικού αποθέματος—, πολυλειτουργικότητα γεωργίας).
- Ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα προσανατολισμένη στην ανταγωνιστικότητα μέσω της ποιότητας (καλλιέργεια και εκμετάλλευση ειδικών φυτών, όπως αρωματικά, βότανα εδάδιμα και για φαρμακευτική χρήση, λουλούδια κλπ, καθώς και προϊόντων του δάσους, περιοχές Π.Ο.Π. (Προϊόντων Ονομασίας Προέλευσης), βιολογική γεωργία, κ.α.).
- Αξιοποίηση της γειτνίασης των ορεινών όγκων με τα μεγάλα αστικά κέντρα.
- Αξιοποίηση με έγκαιρη προστασία του άθικτου φυσικού τοπίου, της πολιτιστικής κληρονομιάς και του κλίματος, για τουρισμό και παραθερισμό. Συνήθως, οι υπόλοιπες ορεινές περιοχές σχεδιάζεται να ακολουθήσουν την μέχρι τώρα πολιτική, δηλαδή τα έργα τους θα χρηματοδοτούνται από την Κοινή Αγροτική Πολιτική και τα κοινοτικά διαρθρωτικά προγράμματα (INTERREG, LEADER+, κ.α.).

Οι πέντε άξονες προτεραιότητας που προτείνονται από το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου για τις ορεινές μικροπεριφέρειες είναι (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε, 2000, Πίνδος, 2000):

α) Μετασχηματισμός της αγροτικής δραστηριότητας

Περιλαμβάνει τον εκσυγχρονισμό των εκτατικών συστημάτων παραγωγής (γεωργίας και κτηνοτροφίας) και την προβολή των προϊόντων με μέσα όπως συστήματα πιστοποίησης ποιότητας και αυθεντικότητας, τυποποίησης και εμπορίας. Τα προϊόντα θα κατευθύνονται ως εισροή στον τουρισμό και λιγότερο σε νέες αγορές. Γι' αυτό προβλέπεται η καθιέρωση ειδικών σημάτων ποιότητας ("προϊόντα έντασης παραδοσιακής τεχνογνωσίας"), προκειμένου να προωθηθεί η γευσιγνωσία και η γαστρονομία των ορεινών περιοχών, τα οποία θα απευθύνονται σε ειδικές καταναλωτικές ανάγκες και αγορές και στον τουρισμό.

β) Εκτατική ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού

Η σημερινή σημειακή ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού προτείνεται να μετουσιωθεί σε καθολικότερη τουριστική ανάπτυξη μέσω της διασύνδεσης των περιοχών τουριστικής ζήτησης σε διανομαρχιακό και διαπεριφερειακό επίπεδο, έτσι ώστε να επιτευχθεί οικονομία κλίμακας. Προτείνεται η προώθηση ειδικών σημάτων ποιότητας στον τουρισμό και καλύτερη προβολή και εμπορική διαχείριση των επιχειρήσεων.

γ) Στήριξη της οικοτεχνίας και της βιοτεχνίας μικρής κλίμακας

Η μεταποιητική δραστηριότητα στον ορεινό χώρο πρέπει να συνεργάζεται με τον πρωτογενή τομέα και να κατευθύνεται στον τουρισμό ως άμεση αγορά. Προωθείται η συνεργασία των μικρών επιχειρήσεων και η δημιουργία δικτύων ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων.

δ) Συγκρότηση ορεινών κέντρων ανάπτυξης ανά μικροπεριφέρεια προγραμματισμού

Η Διυπουργική Επιτροπή που προτάθηκε να συσταθεί σε κάθε Περιφέρεια θα ορίσει μικροπεριφέρειες προγραμματισμού (περιοχές με εντονότερα προβλήματα και γι' αυτό μειονεκτικότερες) και ορεινά κέντρα, τα οποία θα πρέπει να έχουν εύκολη πρόσβαση στο κύριο οδικό δίκτυο, να έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν κοινωφελείς και εμπορικές υπηρεσίες στους κατοίκους τους σε ακτίνα όχι μεγαλύτερη των 30' και να μπορούν να λειτουργήσουν ως κόμβοι έναρξης και κατάληξης των τουριστικών διαδρομών.

ε) Βελτίωση των δυνατοτήτων πρόσβασης στα ορεινά κέντρα

Θα πρέπει να διασφαλιστεί η καταλληλότητα του δικτύου πρόσβασης στα ορεινά κέντρα και η συντήρησή του ιδιαίτερα τους χειμερινούς μήνες (ταχεία επέμβαση για αποκατάσταση ζημιών, εκχιονισμό, κ.τ.λ.), ώστε να είναι αδιάκοπη η πρόσβαση στα ορεινά κέντρα (Παπαδημάτου και Ρόκος, 2004: 14-16).

4. Ευρωπαϊκή πολιτική για στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης - Προβλέψεις για τις ορεινές περιοχές

Η πολιτική ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, αποτελεί τμήμα της κοινής πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης στο πλαίσιο του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου (17 Μαΐου 1999) «για την στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ε.Γ.Τ.Π.Ε.)».

Για τη διατύπωσή της το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνεκτιμά με θετικό τρόπο: «τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της γεωργικής δραστηριότητας που απορρέει από την κοινωνική δομή της γεωργίας και τις διαρθρωτικές και φυσικές ανισότητες μεταξύ των διαφόρων γεωργικών περιοχών», αλλά και τους στόχους και τις πρόνοιες της συνθήκης για την κοινή πολιτική οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, ώστε τα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης «να συμβάλουν στην πολιτική αυτή στις περιφέρειες που παρουσιάζουν αναπτυξιακή καθυστέρηση (στόχος 1) και στις περιφέρειες που αντιμετωπίζουν διαρθρωτικές δυσκολίες (στόχος 2)».

Εντάσσοντας όμως την ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές στην μερικότητα της «αγροτικής ανάπτυξης» και μάλιστα στην προοπτική αναγκαστικής προσαρμογής της γεωργίας «σε νέες πραγματικότητες και περαιτέρω αλλαγές που αφορούν στην εξέλιξη των αγορών, την πολιτική των αγορών και τους κανόνες του εμπορίου, τη ζήτηση και τις προτιμήσεις των καταναλωτών καθώς και την επόμενη διεύρυνση της Κοινότητας», με στόχο ότι η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης «θα πρέπει να αποσκοπεί στην αποκατάσταση και επαύξηση της ανταγωνιστικότητας των ορεινών περιοχών», ουσιαστικά την αναιρεί, στο βαθμό που η ιδιαιτερότητα των συγκεκριμένων συνθηκών της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, (η οποία επιτείνεται δραματικά σε εξόχως ορεινές χώρες όπως η Ελλάδα), απαιτεί ριζικά διαφορετική και υποχρεωτικά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ολοκληρωμένη προσέγγιση.

Με το πρώτο άρθρο του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 (L 160 της 26.6.1999) με τον οποίο, όπως προαναφέρθηκε, θεσπίζεται το πλαίσιο της κοινοτικής στήριξης για την «αειφόρο αγροτική ανάπτυξη», προβλέπεται ότι τα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης «ενσωματώνονται στα μέτρα για την προώθηση της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών και συνοδεύουν τα μέτρα για τη στήριξη της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης των περιφερειών που αντιμετωπίζουν διαρθρωτικές δυσκολίες».

Σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο του Κανονισμού, «η στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης, η σχετική με τις γεωργικές δραστηριότητες και τη μετατροπή τους μπορεί να αφορά: τη βελτίωση των διαρθρώσεων των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και των διαρθρώσεων

μεταποίησης και εμπορίας γεωργικών προϊόντων, την αειφόρο ανάπτυξη των δασών, την διατήρηση και ενίσχυση ενός βιώσιμου κοινωνικού ιστού στις αγροτικές περιοχές, τη βελτίωση των όρων εργασίας και διαβίωσης, τη διαφύλαξη και προώθηση αειφόρου γεωργίας υψηλής φυσικής αξίας η οποία θα είναι συμβατή με τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις, την εξάλειψη των ανισοτήτων και των προώθηση ίσων ευκαιριών για τους άνδρες και τις γυναίκες, ιδίως μέσω της στήριξης σχεδίων που προωθούνται και υλοποιούνται από γυναίκες» κ.λ.π.

Η «στήριξη επενδύσεων σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις» με όρους επιχειρηματικής οικονομικής ανταγωνιστικότητας δεν μπορεί αντικειμενικά να έχει -εκτός οριακών περιπτώσεων - εφαρμογή στις ορεινές περιοχές, γιατί οι γεωλογικές, γεωμορφολογικές, δημογραφικές, κλιματολογικές κ.λ.π. συνθήκες τους δεν επιτρέπουν ούτε τη «μείωση του κόστους παραγωγής», ούτε τη βελτίωση και τον αναπροσανατολισμό της παραγωγής», ούτε «τη βελτίωση της ποιότητας», ούτε «τη διαφύλαξη και βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος των συνθηκών υγιεινής και του επιπέδου καλής διαβίωσης των ζώων», ούτε «την προώθηση της διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων στην εκμετάλλευση».

Ο Κανονισμός ορίζει επίσης ότι «ενίσχυση για επενδύσεις παρέχεται σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις των οποίων η οικονομική βιωσιμότητα μπορεί ν' αποδειχθεί». Άρα, αντικειμενικά στην πράξη, καμιά γεωργική εκμετάλλευση σε ορεινή περιοχή π.χ. της Ελλάδας δεν μπορεί να ενισχυθεί.

Αλλά και οι ενισχύσεις για τη διευκόλυνση των νέων γεωργών χορηγούνται (άρθρο 8) υπό προϋποθέσεις, η ουσιαστικότερη από τις οποίες -εφ' όσον βέβαια υποτεθεί ότι θα υπήρχε έστω και ένας νέος, πραγματικός γεωργός, (και όχι ψευδογεωργός «επενδυτής»), που θα επέλεγε να εγκατασταθεί σε μια ορεινή περιοχή- είναι, ότι η οικονομική βιωσιμότητα της γεωργικής του εκμετάλλευσης μπορεί ν' αποδειχθεί.

Με τον ίδιο τρόπο (άρθρο 10), η στήριξη της πρόωρης συνταξιοδότησης και αντικατάστασης ηλικιωμένων γεωργών, συναρτάται αμέσως και εμμέσως με την (αμφίβολη έως αδύνατη για τις ορεινές περιοχές) οικονομική βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που εναπομένουν.

Το άρθρο 13 του Κανονισμού για τις μειονεκτικές περιοχές και τις περιοχές που υπόκεινται σε περιβαλλοντικούς περιορισμούς στοχεύει στη στήριξή τους με την συμβολή «στην αντιστάθμιση υπέρ των περιοχών που παρουσιάζουν φυσικά μειονεκτήματα, στην διασφάλιση της συνέχισης της γεωργικής γης και με τον τρόπο αυτό, στη διατήρηση μιας βιώσιμης αγροτικής κοινότητας, στη διαφύλαξη του φυσικού χώρου, στη διατήρηση και προαγωγή αειφόρων συστημάτων εκμετάλλευσης που λαμβάνουν υπ' όψη τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις κ.λ.π.».

Ως μειονεκτικές, οι ορεινές περιοχές δικαιούνται «στήριξη της αγροτικής ανάπτυξής τους». Με το άρθρο 14 του Κανονισμού, στους γεωργούς των μειονεκτικών, (άρα και των ορεινών), περιοχών, που καλλιεργούν μια ελάχιστη γεωργική έκταση που θα καθορισθεί, προβλέπεται ότι δυνητικά «μπορούν να χορηγούνται εξισωτικές αποζημιώσεις» ανά εκτάριο γεωργικών εκτάσεων εφ' όσον αναλαμβάνουν τη δέσμευση να συνεχίσουν τη γεωργική τους δραστηριότητα επί πέντε τουλάχιστον έτη από την πρώτη πληρωμή της εξισωτικής αποζημίωσης και χρησιμοποιούν συνήθεις καλές γεωργικές πρακτικές που συμβιβάζονται με τις απαιτήσεις για προστασία του περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη του φυσικού χώρου, ιδίως πρακτικές «αειφορικής γεωργίας».

Το μέλλον των ορεινών περιοχών προδιαγράφεται φθίνον και ζοφερό. Οι οριακές, έτσι κι αλλιώς, αποζημιώσεις των ελάχιστων απομάχων υπερηλίκων αγροτών μονίμων κατοίκων τους, μέχρι και αυτοί να αποδημήσουν, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να θεωρηθεί μέτρο ανάπτυξης, τουλάχιστον για τις καλά γνωστές σχετικές συνθήκες της Ελλάδας με τους 3.344 συνολικά ορεινούς δήμους και κοινότητες.

Βάσει Κανονισμού, ως ορεινές περιοχές ορίζονται «εκείνες που χαρακτηρίζονται από σημαντικό περιορισμό των δυνατοτήτων χρησιμοποίησης της γης και από σημαντική αύξηση του κόστους εκμετάλλευσής της λόγω της ύπαρξης πολύ δυσχερών κλιματικών συνθηκών εξαιτίας του υψομέτρου με αποτέλεσμα να επιβραχύνεται σημαντικά η καλλιεργητική περίοδος, λόγω της παρουσίας σε χαμηλότερο υψόμετρο απότομων κλίσεων στο μεγαλύτερο τμήμα της περιοχής που καθιστούν αδύνατη τη χρήση μηχανημάτων ή απαιτούν τη χρήση πολύ δαπανηρού ειδικού εξοπλισμού, ή λόγω του

συνδυασμού των δύο αυτών παραγόντων εάν το μειονέκτημα που προκύπτει από καθένα εξ αυτών λαμβανόμενο χωριστά είναι μικρότερης σημασίας υπό τον όρο ότι από το συνδυασμό αυτό προκύπτει ισοδύναμο μειονέκτημα».

Ο ορθός, τεχνοκρατικά/γραφειοκρατικά, ορισμός των ορεινών περιοχών, περιορίζεται, (σε συμφωνία με την μερικότητα της αντίληψης για τη «βιώσιμη» ή «αειφόρο» ανάπτυξη που κυριαρχεί μετά το 1987 στην Ευρώπη και τους διεθνείς οργανισμούς και που εξειδικεύεται και ως «αγροτική» στον Κανονισμό αυτό), στην μερικότητα της εκτίμησης ορισμένων φυσικών χαρακτηριστικών τους, αγνοώντας τις συνακόλουθες συνθήκες της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας οι οποίες επιτείνουν τους αντικειμενικούς περιορισμούς τους.

Τα κυρίαρχα μοντέλα και οι πρακτικές της οικονομικά ανταγωνιστικής και «βιώσιμης» μαζικής, εντατικής και βαρύτατα ρυπαίνουσας παραγωγής και της αυξητικά άνισης και άδικης διανομής και υπερκατανάλωσης από τις πλούσιες τάξεις των αναπτυγμένων και των αναπτυσσομένων χωρών, που ισχύουν αλλά και εξακολουθούν να προωθούνται και στο πλαίσιο της διεθνούς προσπάθειας για «βιώσιμη ή αειφόρο ανάπτυξη» έχουν υποστεί και υφίστανται κάθε μέρα και περισσότερο ουσιαστική και τεκμηριωμένη κριτική από όλο και περισσότερους επιστήμονες, ερευνητές και φωτισμένους πολιτικούς (Ρόκος, 1998 και 2000, UNDP, 1999).

Αυτά τα μοντέλα και οι σχετικές πρακτικές, με βάση όσα προαναφέρθηκαν, δεν μπορούν κατά μείζονα λόγο να ισχύσουν, εξειδικευόμενα, στις ορεινές περιοχές, χωρίς να αναπαράγουν και σ' αυτές τις πιο ευάλωτες και κρίσιμες για την επιβίωση της ζωής στον πλανήτη μας περιοχές τα δεινά της καταστροφικής για τον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον ανταγωνιστικής νεοφιλελεύθερης «ανάπτυξης» (Ρόκος, 2004: 13-16).

5. Παραδείγματα συγκεκριμένων πολιτικών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Ορεινών Περιοχών

Μια ολοκληρωμένη πολιτική γης, περιβάλλοντος και ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές οφείλει να αξιοποιεί τις πολυδιάστατες δυνατότητες του ολοκληρωμένου αναδασμού.

Ο ολοκληρωμένος αναδασμός (Ρόκος, 1981), μπορεί να διευρύνει ουσιαστικά και αποτελεσματικά τις τυπικές δυνατότητες του παραδοσιακού αναδασμού, ο οποίος ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, με προοδευτικά φθίνοντα και γηρασμένο πληθυσμό, στερείται έννοιας, στο βαθμό που η εκούσια ή ακούσια συνένωση και μεγέθυνση των αγροτικών ιδιοκτησιών για βελτιστοποίηση της παραγωγής, χωρίς το απαραίτητο ανθρώπινο αγροτικό (και όχι μόνο) δυναμικό, παραμένει γράμμα κενό περιεχομένου.

Οι συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας στις ορεινές περιοχές, όπως π.χ. ο υπερβολικός και συνεχώς επιτεινόμενος κατακερματισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και η αναγκαστική διασπορά των προκυπτουσών εξαιρετικά μικρών, μοναδιαίων ιδιοκτησιών / χρήσεων / εκμεταλλεύσεων γης, ως συνέπεια, όχι μόνο του έντονου και ραγδαία εναλλασσόμενου τοπογραφικού αναγλύφου και της ιδιότυπα «σοσιαλιστικής ισοκατανομής» τους από γενιά σε γενιά μέσω κληρονομιών και γονικών παροχών, (και όχι μόνο στους μόνιμους κατοίκους τους αγρότες, αλλά και στους κατιόντες που ζουν και εργάζονται στις πόλεις και στο εξωτερικό), αλλά και του επιβιώνοντος ακόμη θεσμού της προίκας κ.λ.π., επιβάλλουν μια ριζικά διαφορετική αντίληψη για τη φύση, το αντικείμενο και τη λειτουργία του αναδασμού, ως αξιόπιστου θεμελίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Έτσι, ο ολοκληρωμένος αναδασμός στις ορεινές περιοχές αντιλαμβάνεται ολιστικά και διεπιστημονικά το συνολικό πρόβλημα στο οποίο θα πρέπει να δοθεί λύση και το οποίο αφορά, όχι μόνο στην υπό αναδασμό αγροτική γη αλλά και -το σημαντικότερο- στο σύνολο των περιβαλλοντικά ευαίσθητων, κλιματικά ευάλωτων, γεωλογικά «εύθραυστων», εδαφολογικά κρίσιμων, γεωμορφολογικά ασυνεχών, ραγδαία μεταβαλλόμενων υψομετρικά, υπολοίπων και πιο απομακρυσμένων και δυσπρόσιτων εκτάσεων τους, οι οποίες πέραν της φυσικής ομορφιάς τους, των παραδοσιακών κτισμάτων και των γνωστών φυσικών τους πόρων, «δυνάμει», (εφ' όσον ερευνηθούν» κατάλληλα) μπορούν ν' αποκαλύψουν και άλλες πολυδιάστατες φυσικές και πολιτισμικές δυνατότητες αξιοποίησης από τους φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης τους Ανάπτυξης.

Γιατί εξαιρετικής σημασίας παράμετροι του προβλήματος είναι, τόσο η ανάγκη επανάκαμψης και/ή προσέλκυσης νέου και όχι μόνο αγροτικού δυναμικού, όσο και η θεμελιώδης διαπίστωση και πεποίθηση, ότι η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών δεν μπορεί να βασίζεται μόνο ή κυρίως στον αντικειμενικά σημαντικό πρωτογενή τομέα της αγροτικής παραγωγής (και μάλιστα με την μονοδιάστατη οικονομική προσέγγιση και επιδίωξη εξασφάλισης της οριακής «επιβίωσης» των κυριότατα αγροτών λιγοστών μόνιμων κατοίκων στις ορεινές περιοχές) αλλά και στην βέλτιστη αξιοποίηση όλων των φυσικών και πολιτισμικών διαθεσίμων τους, με στόχο την ολοκληρωμένη και αξιοβίωτη ζωή, τόσο για τους παλιούς όσο και για τους νέους κατοίκους τους.

Για να σχεδιασθεί, να μελετηθεί, να προγραμματισθεί και να υλοποιηθεί ένας ολοκληρωμένος αναδασμός σε μια ορεινή περιοχή προαπαιτούνται οι ολοκληρωμένες αποδόσεις των στοιχείων που συγκροτούν τη συγκεκριμένη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητά της, αλλά και τις πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις τους δια μέσου του χρόνου με το ευρύτερο περιβάλλον τους (Ρόκος, 1980β).

Υποκείμενα του ολοκληρωμένου αναδασμού στο πλαίσιο των αρχών αρμονικής συνεργασίας του ιδιωτικού, του κοινωνικού και του δημόσιου τομέα μπορούν να είναι:

- ενεργοί αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη, τον εξοπλισμό και την προσωπική τους εργασία,
- απόμαχοι αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι, οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη και τον τυχόν εξοπλισμό τους,
- απόδημοι, περιστασιακοί κάτοικοι του χωριού, οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη τους και/ή τα εγκαταλειμμένα σπίτια στα οποία δεν κατοικούν,
- νέοι ακτήμονες αγρότες, οι οποίοι συνεισφέρουν την προσωπική τους εργασία,
- νέοι ακτήμονες επιστήμονες, τεχνικοί και επαγγελματίες με καταγωγή απ' την συγκεκριμένη περιοχή, οι οποίοι επιλέγουν με βάση τα πορίσματα των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της πραγματικότητας της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής να εγκατασταθούν σ' αυτή, ή στην ευρύτερη περιφέρειά της συνεισφέροντας την επιστημονική τους γνώση, τις δεξιότητες και την εργασία τους για τη σύνταξη αξιόπιστων και συμβατών με τις αρχές, τις αξίες και τις απαιτήσεις της Ολοκληρωμένης

Ανάπτυξης (Ρόκος 2001) σε περιβαλλοντικό και πολιτισμικό επίπεδο, επενδυτικών σχεδίων, μελετών, προγραμμάτων και εφαρμογών,

- η τοπική αυτοδιοίκηση η οποία θα συνεισφέρει, την με χωροταξικούς, περιβαλλοντικούς και αναπτυξιακούς όρους και προϋποθέσεις κοινή χρήση και αξιοποίηση κοινοτικών εκτάσεων της ορεινής περιοχής,

- το δημόσιο, εκπροσωπούμενο από την Γενική Γραμματεία της Περιφέρειας, το οποίο θα επιτρέψει την σύμφωνη με το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο και τις αρχές της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, χρήση, διαχείριση και αξιοποίηση των δημοσίων γαιών της περιοχής.

Η συνεισφορά, σε γη (ανάλογα με την έκταση, την ποιότητα, τις εναλλακτικές δυνατότητες χρήσης της, τη μορφολογία, την παραγωγικότητά της κ.λ.π.), σε κτίσματα (ανάλογα με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική τους ποιότητα, την κατάστασή τους και την αντικειμενική τους δυνατότητα ν' αξιοποιηθούν για συμβατές με τα μεγέθη και την αισθητική της ορεινής περιοχής κατοικίες φιλοξενίας επισκεπτών), σε εξοπλισμό (ανάλογα με τον αριθμό, το είδος, την ιπποδύναμη, την δυναμικότητα, την ποιότητα, την απόδοση των μηχανημάτων κ.λ.π.), σε προσωπική εργασία (ανάλογα με τις ανθρωπώρες και λογικές συμβατικές τιμές μονάδος του αντίστοιχου έργου), σε χρήση κοινοτικών εκτάσεων και δημοσίων γαιών, καθώς και σε κεφάλαιο κίνησης, αποτιμάται με αντικειμενικά και προσυμφωνημένα κριτήρια, από τα υποκείμενα και τους φορείς του ολοκληρωμένου αναδασμού και συγκροτεί τον καταστατικό χάρτη των ποσοστών συμμετοχής αλλά και ευθύνης τους στα αποτελέσματα λειτουργίας του.

Για λόγους αποφυγής χρονοβόρων γραφειοκρατικών αγκυλώσεων, αλλά και υπέρβασης, τόσο της κυρίαρχης παθητικής κρατοκεντρικής αντίληψης για την ανάπτυξη, όσο και του ιδεολογήματος της μονοδιάστατης ανταγωνιστικής και γι' αυτό α-νόητης, ιδιαίτερα για τις ορεινές περιοχές, «βιώσιμης» ή «αειφόρου» κλαδικής/θεματικής ανάπτυξης, η ένωση των ελευθέρως και με τη βούλησή τους συμμετεχόντων στον ολοκληρωμένο αναδασμό παραγωγών υπό μορφή συνεταιρισμού, συνάπτει σχετική προγραμματική σύμβαση με τον οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης και την Γενική Γραμματεία της Περιφέρειας στα όρια των οποίων βρίσκεται η συγκεκριμένη ορεινή περιοχή.

Η προγραμματική σύμβαση περιλαμβάνει και περιγράφει αναλυτικά και συγκεκριμένα το αντικείμενο, τους σκοπούς, τις δράσεις, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών στην κατεύθυνση επιδίωξης της Ολοκληρωμένης, ταυτόχρονα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και τεχνικής/τεχνολογικής Ανάπτυξης της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής, η οποία θα τελείται με σεβασμό και σε διαλεκτική αρμονία με τον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον (Ρόκος, 2000) και θα συνεπάγεται τη συγκρότηση των απαραίτητων όρων και προϋποθέσεων για αξιοβίωτη ζωή και συνεπώς για το ξαναζωντάνεμά της.

Όσο δύσκολο και ουτοπικό αν φαίνεται το συμμετοχικό εγχείρημα του ολοκληρωμένου αναδασμού ως εργαλείου και οχήματος για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, είναι ουσιαστικά η μόνη λύση για να μη τις εγκαταλείψουν και οι λίγοι εναπομείναντες κάτοικοί τους, οι οποίοι αντιλαμβάνονται πολύ καλύτερα την συγκεκριμένη πραγματικότητά τους, απ' όλους όσους στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή στα Υπουργεία των Εθνικών Κυβερνήσεων με τις ειδικές, μερικές θεματικές/κλαδικές, συχνότατα αντιφατικές και απολύτως ασυντόνιστες «αναπτυξιακές» πολιτικές, ενταφιάζουν επί χάρτου τη ζωή των ορεινών περιοχών σε σχέδια αβίωτων ανταγωνιστικών «βιωσιμοτήτων».

Στο βαθμό που η γεωργία, η δασοπονία, η κτηνοτροφία και τα φυσικά διαθέσιμα γενικότερα (νερά, μεταλλεύματα, ορυκτά, δάση, βοσκές κ.λ.π.), καθώς και ο σχετικός με την παράδοση, τον πολιτισμό, την ποιότητα ζωής και το φυσικό περιβάλλον φιλοξενιακός και όχι μαζικός τουρισμός μιας ορεινής περιοχής, συγκροτούν βασικές δυνατότητες ολοκληρωμένης ανάπτυξής της, ή συγκεκριμένη μετρητική και ποιοτική χωρική τους αναφορά σε σχέση με τις εξαιρετικά μικρές, έντονου και ραγδαία εναλλασσομένου αναγλύφου και διεσπαρμένες μοναδιαίες ιδιοκτησίες/χρήσεις/εκμεταλλεύσεις γης που ανήκουν σε ιδιώτες, στην τοπική αυτοδιοίκηση και σε φορείς του δημοσίου, αποτελεί την απαραίτητη υποδομή για τον ολοκληρωμένο αναδασμό, ο οποίος έτσι συνιστά μια αντικειμενικά ιδιαίτερης βαρύτητας ολιστική και θεμελιακής σημασίας πολιτική γης, περιβάλλοντος και ανάπτυξης για τις ορεινές περιοχές.

Γιατί οι μεμονωμένες και μονοδιάστατες τομεακές «ανταγωνιστικές» και «μερικές» αναπτυξιακές πολιτικές π.χ. στα πεδία της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της δασοκομίας, του τουρισμού, της εξόρυξης μεταλλευμάτων κ.λ.π., ως «βιώσιμες», «αειφόρες» «συμπληρωματικές» ή και «ολοκληρωμένες» εξαγγέλλονται ή/και επιχειρείται να εφαρμοσθούν στις ορεινές περιοχές, λόγω της ιδιαιτερότητας, των αντικειμενικών δυσχερειών και των οξύτατων προβλημάτων τα οποία συνεπάγονται τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, δεν μπορούν αντικειμενικά σε καμία περίπτωση να συγκροτήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις, για να σταματήσει η εγκατάλειψή τους από τους ήδη λίγους κατοίκους τους και πολύ περισσότερο για την επανάκαμψη των αποδήμων και την προσέλκυση νέων, οι οποίοι θα πείθονταν απ' αυτές για ν' αποτελέσουν ενεργά υποκείμενα ανάπτυξης των ορεινών περιοχών. Έτσι, στις συγκεκριμένες συνθήκες της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών δεν μπορεί αντικειμενικά να είναι αξιόπιστο και στερείται στην πράξη αλλά και στη θεωρία νοήματος, ένα σχέδιο ή μια στρατηγική π.χ. μόνο «γεωργικής», ή μόνο «αγροτικής» ανάπτυξης που θα διατυπώνονταν από το Υπουργείο Γεωργίας με την μηχανιστική μεταφορά ανταγωνιστικών ευχολογίων «προώθησης της παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας προϊόντων υψηλής ποιότητας», «αξιοποίησης των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών», «ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας των αγροτών» κ.λ.π.

Συνεπώς, ένας παραδοσιακός αναδασμός στις ορεινές περιοχές, έχοντας από τη φύση του τον αποκλειστικό χαρακτήρα συμβολής στη βελτίωση της απόδοσης των μεγεθυμένων, θεωρητικά (μετά απ' αυτόν), αγροτικών εκμεταλλεύσεων, δεν μπορεί στην πράξη να έχει νόημα, εφ' όσον θα περιορίζεται στη μονοδιάστατη «αναπτυξιακή» σχέση του γηρασμένου φτωχού αγρότη με τα και πάλι πολλά μικρά και διεσπαρμένα, χαμηλής παραγωγικότητας αγροτεμάχια, της έτσι κι αλλιώς μικρής αγροτικής του εκμετάλλευσης, που θα παραμείνουν και μετά τον αναδασμό, λόγω των αντικειμενικών γεωμορφολογικών, γεωλογικών και εδαφολογικών περιορισμών και των κοινωνικών συνθηκών και παραδόσεων.

Αντίθετα, ο ολοκληρωμένος αναδασμός αντιμετωπίζει την ιδιωτική, την κοινοτική και τη δημόσια γη των ορεινών περιοχών ως ολότητα όλων των «δυνάμει» φυσικών και

ανθρωπίνων διαθεσίμων (και δυνατοτήτων) τους, τα οποία μπορούν ν' αξιοποιηθούν δυναμικά και αποδοτικά μόνο μέσα από μια ολιστική πολιτική Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, που θα είναι αξιόβιωτη στο βαθμό που θα ζωντανεύει εκτός από τις φυσικές, και τις ανθρώπινες δυνάμεις και δυνατότητες όλων όσων αποφασίσουν εθελοντικά και συνεργιστικά να συμμετάσχουν σ' ένα τέτοιο ελπιδοφόρο πείραμα.

Ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, επιβεβαιώνεται ότι η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως «διαλεχτική και διεπιστημονική ολοκλήρωση των πραγματικών δυνάμεων και δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας» (Ρόκος, 1980), αποτελεί την μόνη, δύσκολη και αντισυμβατική, σε σχέση με τις τρέχουσες ισοπεδωτικές κυρίαρχες αντιλήψεις και πολιτικές «βιώσιμης» ανάπτυξης, διέξοδο και λύση στην αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προβλημάτων των ορεινών περιοχών.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η προγραμματική σύμβαση ολοκληρωμένου αναδασμού ως θεμελίου για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της κάθε ορεινής περιοχής με βάση τα στοιχεία των ολοκληρωμένων αποδόσεών της, θα αναφέρεται αναλυτικά, τόσο στις υποχρεώσεις όσο και στα δικαιώματα των συμβαλλομένων φορέων (δημοσίων, κοινωνικών και ιδιωτικών) οι οποίοι αναλαμβάνουν τις σχετικές πρωτοβουλίες και σε καμία περίπτωση δεν θα θίγει το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ιδιωτικών, κοινοτικών και δημοσίων γαιών οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν για συνδυασμένες γεωργικές, κτηνοτροφικές, δασικές, μεταλλευτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, τεχνικές/τεχνολογικές, φιλοξενιακές κ.λ.π. πρωτοβουλίες και δράσεις, στο πλαίσιο των αρχών και αξιών της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξής της (Ρόκος, 2004: 25-29).

6. Εισαγωγή στην Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική αποτελεί την ενοποιημένη Αγροτική Πολιτική των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Περιγράφει ένα σύνολο νόμων σχετικών με τη γεωργία και τη διακίνηση αγροτικών προϊόντων και όλες τις εκβάσεις που προκύπτουν, όπως η σταθερότητα των τιμών, η ποιότητα των προϊόντων, η επιλογή προϊόντων, η χρήση του εδάφους και η απασχόληση στον αγροτικό κλάδο. Άρχισε να ισχύει το 1962, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), προδρόμου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), με στόχο τη διάθεση τροφίμων στους Ευρωπαίους

καταναλωτές σε ανεκτές τιμές αλλά και τη δίκαιη αμοιβή των παραγωγών και την, κατ' επέκταση, εξασφάλιση λογικού βιοτικού επιπέδου για τους γεωργούς.

Σε όλη τη διάρκεια της σαραντάχρονης πορείας της, αποτέλεσε έναν από τους πιο σημαντικούς τομείς πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθορίζοντας το σύνολο των κανόνων και μηχανισμών, που ρυθμίζουν την παραγωγή, το εμπόριο και την επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Γενικότερα, βασίστηκε πάνω στις αρχές της αρχής της ενότητας των γεωργικών προϊόντων, της κοινοτικής προτίμησης και της χρηματοδοτικής αλληλεγγύης. Με τη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα της γεωργίας άρχισε και η σταδιακή μείωση του ποσοστού χρηματοδότησης που αναλογεί στην Κ.Α.Π., από τους πόρους της Ε.Ε.. Τώρα πλέον, μετά και τη νέα διεύρυνση της Ε.Ε., κύριος στόχος της πολιτικής αυτής είναι ο ρόλος της γεωργίας στη διαφύλαξη και τη διαχείριση των φυσικών πόρων στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης, των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων κ.ά. (Ντότα, 2008: 18-19).

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική ξεκίνησε στη δυτική Ευρώπη της δεκαετίας του '50 όπου οι κοινωνίες είχαν καταστραφεί από τον πολυετή πόλεμο και η γεωργία βρισκόταν σε παραλυσία, αδυνατώντας να εγγυηθεί την επισιτιστική ασφάλεια. Καλείτο να ξεπεράσει τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι εθνικές αγροτικές πολιτικές και να διαμορφώσει ένα πλαίσιο δράσης που θα λάμβανε υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας.

Η ΚΑΠ είναι πάνω απ' όλα ένα νομοθετικό πλαίσιο. Εκτός από τον καθορισμό των βασικών στόχων που υπογραμμίζονται παραπάνω, η νομοθεσία καθορίζει τις αρχές που την διέπουν. Αποτέλεσε την πρώτη γνήσια «κοινή πολιτική» της Ευρώπης στην προσπάθεια πραγματοποίησης της ευρωπαϊκής σύγκλισης και ενοποίησης και είναι μέχρι σήμερα η βασικότερη και πιο ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή πολιτική, γύρω από τον άξονα της οποίας περιστρέφονται και οι υπόλοιπες προσπάθειες διαμόρφωσης και σταθεροποίησης μιας ενιαίας ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Οι αρχές της καθορίστηκαν κατά τη διάρκεια της διάσκεψης στη Στρέσα τον Ιούλιο του 1958. Το 1960 τα έξι ιδρυτικά μέλη ενέκριναν τους μηχανισμούς της ΚΑΠ και δύο χρόνια αργότερα, το 1962, η ΚΑΠ άρχισε να ισχύει.

Οι βασικές αρχές με τις οποίες λειτουργεί είναι οι εξής:

1. Η ενότητα της αγοράς.
2. Η προτίμηση κοινοτικών προϊόντων
3. Η χρηματοοικονομική αλληλεγγύη

Η αρχή της ενότητας της αγοράς σημαίνει ότι τα γεωργικά προϊόντα που διακινούνται στην ΕΕ δεν έχουν να αντιμετωπίσουν περιοριστικά μέτρα ως προς τις πωλούμενες ποσότητες (για παράδειγμα ποσοστώσεις), ούτε άλλα τεχνητά εμπόδια όπως φόρους με μορφή δασμών ή άλλες μορφές. Η ενότητα της αγοράς στηρίζεται στις κοινές τιμές των αγροτικών προϊόντων σε όλα τα κράτη- μέλη. Οι τιμές αυτές που καταβάλλονται στους παραγωγούς καθορίζονται κάθε χρόνο από το Συμβούλιο της ΕΕ μετά από πρόταση της Επιτροπής και πρέπει να προσδιορίζονται από τους νόμους της αγοράς και να διαφέρουν από τόπο σε τόπο μόνο λόγω διαφοράς των φυσικών συνθηκών παραγωγής και εξαιτίας του μεταφορικού κόστους που οφείλεται στις αποστάσεις.

Η προτίμηση κοινοτικών προϊόντων έχει την έννοια της κατανάλωσης ευρωπαϊκών αγροτικών προϊόντων ως πρωταρχικό στόχο, ο οποίος επιτυγχάνεται με την επιβολή δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα που προηγουμένως είχαν χαμηλότερη τιμή από τα ευρωπαϊκά και τη συνεπαγόμενη προτίμηση των ευρωπαϊκών προϊόντων από τους ευρωπαίους καταναλωτές. Παλαιότερα η διαφορά μεταξύ της κοινοτικής τιμής και της τιμής εισαγωγής καλυπτόταν από εισφορές στις εισαγωγές, μέτρο που πιστεύεται ότι ήταν αποτελεσματικότερο από τα σημερινά. Η αρχής της προτίμησης η οποία είναι ευρέως διαδεδομένη, απαιτεί μέτρα τόσο στην εισαγωγή όσο και στην εξαγωγή και στοχεύει στο να προστατεύσει την εκάστοτε αγορά από τις διακυμάνσεις των παγκόσμιων τιμών.

Η αρχή της χρηματοοικονομικής αλληλεγγύης σημαίνει ότι το σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ είναι υπεύθυνο για τις χρηματοοικονομικές συνέπειες των μέτρων που λαμβάνονται στα πλαίσια των κοινών οργανώσεων της αγοράς. Το Γεωργικό Ταμείο και συγκεκριμένα το τμήμα Εγγυήσεων, επιβαρύνεται με τα έξοδα των κοινών οργανώσεων της αγοράς, ενώ τα δασμολογικά έσοδα από τις εισαγωγές από τρίτες

χώρες αποτελούν έσοδα του προϋπολογισμού της Κοινότητας και όχι των προϋπολογισμών των κρατών μελών. (Σκούντζος, 1998)

Οι στόχοι της ΚΑΠ όπως ορίστηκαν στη Συνθήκη της Ρώμης στο άρθρο 39 της Συνθήκης ΕΟΚ είναι οι εξής:

- 1) Αύξηση της γεωργικής παραγωγικότητας που θα επιτευχθεί μέσω της τεχνολογικής προόδου, εξασφάλιση της ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής και βελτιστοποίηση της χρήσης των μέσων της παραγωγής και ιδιαίτερα της εργασίας
- 2) Διασφάλιση ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου για την αγροτική κοινότητα και ειδικά αύξηση των εσόδων των αγροτών
- 3) Σταθεροποίηση των αγορών
- 4) Εγγύηση διαθεσιμότητας των τροφίμων
- 5) Εξασφάλιση λογικών τιμών για τους καταναλωτές (Ανδρικοπούλου και Καυκαλάς, 2000).

Η αρχική ΚΑΠ λοιπόν έδωσε έμφαση στη βελτίωση της παραγωγικότητας της γεωργίας ώστε να εφοδιάζονται σταθερά οι καταναλωτές με φθηνά είδη διατροφής και να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του γεωργικού τομέα της ΕΕ. Προσέφερε επιδοτήσεις και συστήματα που εξασφάλιζαν υψηλές τιμές στους γεωργούς παρέχοντάς τους κίνητρα για περαιτέρω παραγωγή. Χορηγήθηκε οικονομική βοήθεια για την αναδιάρθρωση της γεωργίας (π.χ. επιδοτήσεις για επενδύσεις με στόχο την αύξηση του μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων). Ελήφθησαν μέτρα υπό τη μορφή βοήθειας για πρόωρη συνταξιοδότηση, επαγγελματική κατάρτιση και ενίσχυση των μειονεκτικών περιοχών.

Αυτοί που επωφελούνται κυρίως από την ΚΑΠ είναι οι αγρότες. Από την αρχή ένας από τους κύριους στόχους της πολιτικής ήταν να εξασφαλίσει για τους γεωργούς ένα δίκαιο και αξιόπιστο εισόδημα από τη γη. Η αξιοπιστία των εισοδημάτων είναι ύψιστης σημασίας σ' ένα τομέα που είναι τόσο ευάλωτος λόγω ανεξέλεγκτων φυσικών παραγόντων. Για το σκοπό αυτό, η ΚΑΠ προσπάθησε να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα των ευρωπαϊών γεωργών πιστεύοντας ότι μόνον ένας ανταγωνιστικός γεωργικός τομέας μπορεί να εγγυηθεί γεωργικά εισοδήματα σε μακροπρόθεσμη βάση. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας προέκυψε από περικοπές των παραγωγικών εξόδων, από την ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων καθώς και από τον εκσυγχρονισμό των μεθόδων παραγωγής.

Τα οφέλη της ΚΑΠ για τους καταναλωτές είναι πολυάριθμα. Η ποικιλία των προϊόντων που είναι διαθέσιμα στην αγορά αυξάνεται συνεχώς και τα περισσότερα από αυτά είναι διαθέσιμα σε σταθερή βάση καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Το κόστος των προϊόντων διατροφής έχει παραμείνει σχετικά σταθερό ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις της παραγωγής και οι τιμές είναι παρεμφερείς στα διάφορα κράτη μέλη. Οι καταναλωτές επωφελούνται επίσης από τη γνώση ότι καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ώστε τα τρόφιμα που αγοράζουν, οπουδήποτε στην ΕΕ, να ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα πρότυπα όσον αφορά την ποιότητα και την υγεία. Τα πρότυπα αυτά ενημερώνονται και βελτιώνονται συνεχώς. Εν τω μεταξύ, κανόνες για τη σήμανση επιτρέπουν στους καταναλωτές να επιλέγουν όντας καλύτερα πληροφορημένοι. Οι ονομασίες προέλευσης και οι γεωγραφικές ενδείξεις βοηθούν τους καταναλωτές να βρίσκουν υψηλής ποιότητας τοπικά προϊόντα που παράγονται σύμφωνα με παραδοσιακά αναγνωρισμένες μεθόδους και πρότυπα.

Στην πραγματικότητα, χάρη στην ΚΑΠ, αποφεύγεται ο ζημιογόνος ανταγωνισμός, ο οποίος, θα προέκυπτε από την εφαρμογή εθνικών πολιτικών στήριξης που θα προσπαθούσαν να υποσκελίσουν η μία την άλλη. Τα κράτη μέλη μοιράζονται τις δαπάνες για την επίτευξη των στόχων των κοινών πολιτικών. Όταν προκύπτουν προβλήματα σε ένα κράτος μέλος, όπως φυσικές καταστροφές ή ασθένειες που εξασθενίζουν τα ζώα ή τις καλλιέργειες, η βοήθεια έρχεται αμέσως, καθώς η ανάγκη είναι ένα από τα κριτήρια για τη χορήγηση κονδυλίων. Πλεονεκτήματα παρουσιάζει επίσης το γεγονός ότι όλα τα κράτη μέλη αντιπροσωπεύονται στη διεθνή σκηνή από μία ενιαία και ισχυρή φωνή, όταν διεξάγονται διαπραγματεύσεις για τη σύναψη διεθνών εμπορικών συμφωνιών, όπως στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), ή όταν επιτυγχάνεται η καθιέρωση νέων αγορών για τα προϊόντα της ΕΕ (Γιαννακοπούλου, 2009: 5-8).

6.1. Οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ

Τα κυριότερα σημεία της νέας – αναμορφωμένης ΚΑΠ εν συντομία έχουν ως εξής :

- Καθιερώνεται ενιαία ενίσχυση εκμετάλλευσης για τους αγρότες της Ε.Ε., και μερική σύνδεση με την παραγωγή, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνονται μέτρα για να αποτραπεί η εγκατάλειψη της παραγωγής. (Οι αγρότες θα εισπράττουν κατ' αρχήν αυτή την ενιαία

ενίσχυση με βάση το ποσό αναφοράς, που θα υπολογισθεί για την περίοδο αναφοράς 2000-2001-2002).

- Η ενίσχυση αυτή θα εξαρτάται από την τήρηση προτύπων, με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, την ασφάλεια των τροφίμων, την υγεία των ζώων και των φυτών (πολλαπλή συμμόρφωση) ενώ σε περιπτώσεις μη τήρησης των απαιτήσεων πολλαπλής συμμόρφωσης, οι Έμμεσες ενισχύσεις θα περικόπτονται.

- Ελάχιστη σταδιακή μείωση των άμεσων ενισχύσεων (π.χ. στρεμματική ενίσχυση σκληρού σίτου, επιδοτήσεις επιλέξιμων), κυρίως για τις μεγάλες εκμεταλλεύσεις ώστε να χρηματοδοτηθεί η νέα πολιτική αγροτικής ανάπτυξης.

- Καθιερώνεται μηχανισμός δημοσιονομικής πειθαρχίας (έλεγχος), ώστε να διασφαλιστεί η μη υπέρβαση του γεωργικού προϋπολογισμού.

- Προσαρμόζονται τα μέτρα αγοράς για ορισμένα προϊόντα.

- Περιλαμβάνονται στις ενισχύσεις αγροτικής ανάπτυξης οι επενδύσεις για την μεταποίηση και εμπορία, που έχουν στόχο την ανάπτυξη καινοτόμων προσεγγίσεων στον τομέα της ποιότητας των τροφίμων.

- Εισάγεται ένα νέο «συμβουλευτικό σύστημα εκμετάλλευσης». Μέχρι το 2006 ήταν προαιρετικό, ενώ από το 2007 και μετά, τα κράτη – μέλη όφειλαν υποχρεωτικά να προσφέρουν συμβουλευτικά συστήματα στους αγρότες με προαιρετική συμμετοχή.

- Βελτιώνονται τα συστήματα στήριξης επενδύσεων για νέους αγρότες. Από 55% η χρηματοδότηση επενδύσεων θα ανέλθει στο 60%, ενώ παράλληλα διευκολύνεται η πρόσβαση νέων στο «εθνικό απόθεμα δικαιωμάτων».

- Απλοποιείται το σύστημα ένταξης «νέων αγροτών»

- Βελτίωση της Κοινής Οργάνωσης Αγοράς

- Σιτηρά: Η σημερινή τιμή παρέμβασης για τα σιτηρά διατηρείται. Το βασικό ποσό για τις αροτριάες καλλιέργειες παραμένει στα 63 Ευρώ ανά τόνο.

Θα καθιερωθεί νέα πριμοδότηση για τη βελτίωση της ποιότητας, κυρίως για χρήσεις παραγωγής σιμιγδαλιού και ζυμαρικών.

- Ενεργειακές καλλιέργειες: Ενισχύονται με 45 Ευρώ ανά εκτάριο και μέχρι 1.500.000 εκτάρια.

- Πατάτες για αμυλοπαραγωγή: Καθιερώνεται άμεση ενίσχυση 11 Ευρώ ανά τόνο αμύλου.

- Γάλα: Το συμβούλιο αποφάσισε να αυξήσει τις ποσοστώσεις γάλακτος για την Ελλάδα κατά 120.000 τόνους. Παράλληλα, παρατείνεται μέχρι το 2015 η εφαρμογή των ποσοστώσεων στο γάλα.

- Για τα μεσογειακά προϊόντα, καπνό, βαμβάκι, ελαιόλαδο, εγκρίθηκε καθεστώς ίσης μεταχείρισης με τα βόρεια προϊόντα και το φθινόπωρο του 2003, η Επιτροπή θα υποβάλλει ανακοίνωση σχετικά με την μεταρρύθμιση στο υφιστάμενο καθεστώς, ενώ εξασφαλίσθηκαν πόροι στήριξης μέχρι το 2013 (ΑΝΚΟ, Μιμίκος).

Η πρώτη απόπειρα για μεταρρύθμιση της ΚΑΠ πραγματοποιήθηκε μόλις δέκα χρόνια μετά την καθιέρωσή της. Το 1968 η Επιτροπή δημοσίευσε το «Υπόμνημα για τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ», ευρύτερα γνωστό ως σχέδιο «Mansholt», από το όνομα του Sicco Mansholt, αντιπροέδρου της Επιτροπής, υπεύθυνου την εποχή εκείνη για την ΚΑΠ. Το σχέδιο αποσκοπούσε στη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα της γεωργίας και την προώθηση της δημιουργίας πιο μεγάλων και πιο αποτελεσματικών μονάδων γεωργικής παραγωγής.

Το 1983 η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση για ριζική μεταρρύθμιση, που διατυπώθηκε επίσημα δύο χρόνια αργότερα με τη δημοσίευση του «πράσινου βιβλίου» σχετικά με τις προοπτικές της κοινής γεωργικής πολιτικής (1985). Στόχος του «πράσινου βιβλίου» ήταν η εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης και σε γενικές γραμμές η ανάλυση εναλλακτικών λύσεων για το μέλλον της ΚΑΠ.

Το 1988 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κατέληξε σε συμφωνία σχετικά με δέσμη μεταρρυθμιστικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένης της «Κατευθυντήριας γραμμής για τις γεωργικές δαπάνες», που περιόριζε το ποσοστό του γενικού προϋπολογισμού που αντιστοιχεί στις δαπάνες της ΚΑΠ, καθώς οι αγρότες της ΕΕ παρήγαν περισσότερο από όσο μπορούσαν να απορροφήσουν οι αγορές, με συνέπεια να δημιουργούνται υπερβολικά πλεονάσματα και να αυξάνονται εκθετικά οι γεωργικές δαπάνες της ΕΕ (Λαζαρέτου, 2002).

Το 1991 η Επιτροπή, με επίτροπο Γεωργίας τον Ray MacSharry, παρουσίασε δύο έγγραφα προς συζήτηση σχετικά με την ανάπτυξη και το μέλλον της ΚΑΠ. Τα έγγραφα αυτά αποτέλεσαν τη βάση πολιτικής συμφωνίας σχετικά με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, που εγκρίθηκε από το Συμβούλιο στις 21 Μαΐου 1992.

Η μεταρρύθμιση του 1992 γνωστή και ως μεταρρύθμιση “MacSharry” σηματοδότησε μια σημαντική αλλαγή στην ΚΑΠ και είχε ως βασικά στοιχεία τα εξής:

- Τη μείωση των τιμών των γεωργικών προϊόντων ώστε να γίνουν πιο ανταγωνιστικά στην εσωτερική και την παγκόσμια αγορά
- Την αποζημίωση των αγροτών για την απώλεια εισοδήματος καθώς και άλλα μέτρα σχετικά με τους μηχανισμούς της αγοράς
- Την προστασία του περιβάλλοντος.

Η μεταρρύθμιση του 1992 θεωρήθηκε σε γενικές γραμμές επιτυχής, με θετικές συνέπειες για την ευρωπαϊκή γεωργία. Οι γεωργοί προσανατολίστηκαν περισσότερο προς την αγορά, λαμβάνοντας παράλληλα άμεσες ενισχύσεις στο εισόδημά τους και ανταποκρίθηκαν στις εξελισσόμενες προτεραιότητες των καταναλωτών. Σε ειδικότερο επίπεδο, η μεταρρύθμιση ενθάρρυνε την εκτατικοποίηση της παραγωγής σε καθεστώτα όπως τα σιτηρά, τα βοοειδή και τα αιγοπρόβατα με την ισχυρή προσδοκία παράλληλης επίτευξης περιβαλλοντικών ωφελημάτων. Πέραν των παραπάνω, η μεταρρύθμιση συμπληρώθηκε και από τα λεγόμενα συνοδευτικά μέτρα, τα οποία ήταν:

- Ο Καν (ΕΟΚ) 2078/92 του Συμβουλίου της 30ης Ιουνίου 1992 «σχετικά με τις μεθόδους γεωργικής παραγωγής που συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και με τη διατήρηση του φυσικού χώρου»
- Ο Καν (ΕΟΚ) 2079/92 της 30ης Ιουνίου 1992 «για τη θέσπιση κοινοτικού καθεστώτος παροχής ενισχύσεων στην πρόωρη συνταξιοδότηση των γεωργών»
- Ο Καν (ΕΟΚ) 2080/92 του Συμβουλίου της 30ης Ιουνίου 1992 «για τη θέσπιση κοινοτικού καθεστώτος ενισχύσεων των μέτρων για τα δάση στον τομέα της γεωργίας» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005).

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ουσιαστικά εφαρμόστηκαν χωρίς καμία αλλαγή μέχρι το 1999. Οι εξελίξεις των επόμενων χρόνων όμως, οι διεθνείς τάσεις, η διεύρυνση προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη, η προετοιμασία για το ενιαίο νόμισμα που προκάλεσε δημοσιονομικούς περιορισμούς, η αύξηση του ανταγωνισμού από προϊόντα τρίτων χωρών και ο νέος γύρος των διαπραγματεύσεων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, επέβαλαν νέα μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, η οποία επιχειρήθηκε το 2000 και είναι γνωστή με την ονομασία «Ατζέντα 2000».

Σύμφωνα με αυτή, τίθενται στόχοι που αποσκοπούν στη βελτίωση της σύγχρονης γεωργικής πραγματικότητας, όπως:

1. Σύνδεση των υπηρεσιών του γεωργικού τομέα με τη δημόσια ενίσχυση
2. Δημιουργία ενός ανταγωνιστικού αγροτικού τομέα στραμμένου προς την αγορά, ο οποίος δεν θα εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις επιδοτήσεις για την επιβίωσή του, αλλά θα μπορεί να διεκδικεί δυναμικά τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται και να αξιοποιεί τις δυνατότητές του, παράλληλα με την εξασφάλιση ικανοποιητικού επιπέδου ζωής στον γεωργικό πληθυσμό
3. Δημιουργία ενός βιώσιμου αγροτικού τομέα από περιβαλλοντική σκοπιά, που να συνδράμει στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και στη συντήρηση των φυσικών πόρων
4. Ύπαρξη και διατήρηση γεωργικών κοινοτήτων που χαρακτηρίζονται από δυναμισμό, αποτελούν εστίες σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας και διαθέτουν θέσεις εργασίας στην περιφέρεια
5. Διατήρηση των γεωργικών εκτάσεων σε καλή κατάσταση για καλλιέργεια και με καλές περιβαλλοντικές συνθήκες (πολλαπλή συμμόρφωση)
6. Εξασφάλιση της ποιότητας και υγιεινής των τροφίμων χωρίς προσφυγή στην ομοιομορφία των προϊόντων αλλά με διατήρηση και παραδοσιακών τροφών
7. Εξασφάλιση ικανοποιητικών συνθηκών διαβίωσης των ζώων και διαφύλαξη της υγείας τους
8. Ενίσχυση της θέσης της ΕΕ και του διαπραγματευτικού της κύρους με την ένταξη νέων χωρών στους κόλπους της. (Γιαννακοπούλου, 2009: 9-11).

Μία από τις σημαντικότερες αιτίες που οδήγησαν στη ανάγκη ριζικής μεταρρύθμισης της ΚΑΠ τον Ιούνιο του 2003 στην συγκεκριμένη κατεύθυνση της αποδέσμευσης των ενισχύσεων, ήταν και οι προοπτικές των πολυμερών διαπραγματεύσεων που είχαν

αρχίσει (από το 2001) να διεξάγονται στο πλαίσιο του νέου Γύρου Doha του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Μεταξύ άλλων, αντικείμενο των διαπραγματεύσεων αυτών ήταν μία νέα Γεωργική Συμφωνία που θα διαδεχόταν την προηγούμενη του Γύρου Ουρουγουάης, στην κατεύθυνση της περαιτέρω φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου των γεωργικών προϊόντων. Πράγματι, η Γεωργική Συμφωνία που είχε επιτευχθεί το 1994 στο πλαίσιο του προηγούμενου Γύρου Ουρουγουάης, με δετη ορίζοντα ισχύος την περίοδο 1995-2000, προέβλεπε την συνέχιση των διεθνών διαπραγματεύσεων με κύριο στόχο τις περαιτέρω δεσμεύσεις για σημαντική μείωση στα επίπεδα στήριξης και προστασίας του γεωργικού τομέα.

Από το 2006 η χώρα μας, όπως και τα άλλα κράτη-μέλη της Ε. Ε., άρχισε την εφαρμογή μιας νέας ΚΑΠ, που χαρακτηρίζεται από τελείως διαφορετική φιλοσοφία και πρακτική από εκείνες που είχαμε συνηθίσει μέχρι τώρα. Η πολιτική αυτή επιβάλλεται από εσωτερικές για την Ε. Ε., αλλά και από τις διεθνείς εξελίξεις στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) (στον οποίο μετέχουν οι περισσότερες χώρες του κόσμου), που οδηγούν στην απελευθέρωση της οικονομίας. Μια νέα μεταβατική περίοδος έχει ήδη ξεκινήσει για τον αγροτικό τομέα, γι' αυτό και είναι απαραίτητη η θεσμική, διοικητική, οργανωτική και λειτουργική αναδιάρθρωση και προσαρμογή στα νέα δεδομένα (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004).

Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, που έχει αρχίσει ήδη να ισχύει, αποφασίστηκε σε δύο διακριτές χρονικά φάσεις. Η πρώτη και σημαντικότερη, τον Ιούνιο του 2003, επί ελληνικής προεδρίας, και η δεύτερη τον Απρίλιο του 2004, επί ιρλανδικής προεδρίας. Στην πρώτη φάση αποφασίστηκαν αφ' ενός, οι βασικές αρχές της νέας ΚΑΠ (πολλαπλή συμμόρφωση, διαφοροποίηση, αποσύνδεση ή μερική σύνδεση) και αφ' ετέρου, η μεταρρύθμιση της Κοινής Οργάνωσης Αγοράς (ΚΟΑ) των αροτραίων καλλιεργειών (σιτηρά, ελαιούχα, πρωτεϊνούχα) του βοείου και του αιγοπρόβειου κρέατος, καθώς και τα λεγόμενα «ειδικά καθεστώτα».

Ο ακρογωνιαίος λίθος της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης είναι η βασική αρχή της αντικατάστασης του συνόλου των κατ' ιδίαν ενισχύσεων ανά είδος και ποσότητα παραγωγής, με μια ενιαία ενίσχυση για όλα τα καθεστώτα, που καταβάλλεται στον

παραγωγό και μπορεί να είναι αποσυνδεδεμένη από το καλλιεργούμενο είδος ή τα εκτρεφόμενα ζώα και από το ύψος της παραγωγής σε ένα ποσοστό, και συνδεδεμένη με το είδος της καλλιέργειας και της παραγωγής (και όχι με τον όγκο της) κατά το υπόλοιπο ποσοστό. Η ενιαία αυτή ενίσχυση καθορίζεται με βάση το ύψος των ενισχύσεων που εισέπραξε κάθε αγρότης για όλα τα προϊόντα κατά την τριετία 2000-2002 (ιστορική περίοδος ή περίοδος αναφοράς) και είναι ίση με το μέσο όρο των επιδοτήσεων της περιόδου αναφοράς. Έτσι, επιτυγχάνεται διοικητική και θεσμική απλοποίηση της διαδικασίας, αναδιοργανώνεται ο τρόπος διαχείρισης και ελέγχου των ενισχύσεων και βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα των επεμβάσεων.

Ως απαραίτητη προϋπόθεση για την είσπραξη της ενιαίας ενίσχυσης τίθεται ο σεβασμός των Κοινοτικών οδηγιών σχετικά με τη δημόσια υγεία και την υγεία των φυτών και των ζώων, καθώς και την προστασία του περιβάλλοντος (πολλαπλή συμμόρφωση). Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνεται εκ νέου η «δέσμευση» για ένα υψηλό επίπεδο υγειονομικής ασφάλειας και ποιότητας στα είδη διατροφής. Η πολλαπλή συμμόρφωση ενισχύει τους δεσμούς ανάμεσα στη γεωργία και στην προστασία του περιβάλλοντος. Οι αρμόδιες αρχές και οι κάτοχοι των γεωργικών εκμεταλλεύσεων πρέπει να ανταποκρίνονται στις προσδοκίες της κοινωνίας σχετικά με το περιβάλλον.

Από την άποψη αυτή η πολλαπλή συμμόρφωση, που θεσπίστηκε με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, αποτελεί μια καινοτόμο προσέγγιση που ερμηνεύει τη δέσμευση της κοινωνίας να στηρίζει οικονομικά τη γεωργία για τις υπηρεσίες που η τελευταία θα προσφέρει στην προστασία του περιβάλλοντος, την ασφάλεια των τροφίμων και την καλή διαβίωση των ζώων. (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004).

Μέρος της τελικής συμφωνίας του 2003 για την τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, ήταν και η υποχρέωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να υποβάλει έκθεση, το 2008, βάσει της οποίας να εξεταστεί κατά πόσον διάφορες πτυχές του συστήματος της Ενιαίας Αποδεδειγμένης Ενίσχυσης (ΕΑΕ) λειτουργούν ομαλά (στο πλαίσιο μάλιστα των δεδομένων δημοσιονομικών προοπτικών, όπως έχουν αποφασιστεί από τα Συμβούλια Κορυφής) ή χρειάζονται να προβλεφθούν διορθωτικές αλλαγές στην πορεία μέχρι το 2013. Για όλη αυτή τη διαδικασία επιλέχθηκε ο όρος «έλεγχος υγείας» του συστήματος, και όχι «ενδιάμεση αναθεώρηση», όπως είχε γίνει στο παρελθόν, για να αποφευχθούν

διάφοροι συνειρμοί σε σχέση με ό,τι έχει προηγηθεί της νέας ΚΑΠ (Γιαννακοπούλου, 2009: 15-19).

6.2. Η χρηματοδότηση της Κ.Α.Π. την Δ' Προγραμματική Περίοδο

Οι δράσεις της Κ.Α.Π. χρηματοδοτούνταν από τα Τμήματα Εγγυήσεων και Προσανατολισμού του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ε.Γ.Τ.Π.Ε.). Με την AGENDA 2000 μεταβλήθηκε ο τρόπος χρηματοδότησης των μέτρων αγροτικής ανάπτυξης, με τα αγροτοπεριβαλλοντικά μέτρα επί συνόλου 52,5 δις ευρώ, να καταλαμβάνουν τα 13.480.000.000 ευρώ (27,5%) έναντι 344.000.000 ευρώ για την επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών (0,7%) (Παπαγεωργίου κ.α., 2005: 300). Στην Ελλάδα το ίδιο διάστημα εφαρμόστηκαν τέσσερα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης: ένα Εθνικό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, ένα Πρόγραμμα Εθνικής Εμβέλειας που προκύπτει από ένα Ε.Π.Α.Α., συγχρηματοδοτείται απ' το Τμήμα Εγγυήσεων του Ε.Γ.Τ.Π.Ε. και περιλαμβάνει τα συνοδευτικά μέτρα, 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (Π.Ε.Π.) που συγχρηματοδοτούνται από το Τμήμα Εγγυήσεων του Ε.Γ.Τ.Π.Ε. και απ' τα άλλα Διαρθρωτικά Ταμεία την Κ.Π. "LEADER+" που καλύπτει το σύνολο της χώρας.

Για την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο, η χρηματοδότηση της Κ.Α.Π. διαφοροποιείται με τον Καν. 1290/2005. Συνιστώνται δύο Ταμεία (που λειτουργούν από 1/1/2007). Το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (Ε.Γ.Τ.Ε) που χρηματοδοτεί τις δαπάνες του τομέα των αγορών και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.) που χρηματοδοτεί τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης. Οι πόροι του καθορίστηκαν από το Νέο Κανονισμό Αγροτικής Ανάπτυξης. Τα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης, επανατοποθετούνται σε τέσσερις άξονες (βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, διαχείριση της γης, ποικιλία της αγροτικής οικονομίας και της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και η Κοινοτική Πρωτοβουλία (Κ.Π.) "LEADER"). Αν και η Ελλάδα εξασφάλισε (για το τρέχον διάστημα) το ποσό των 20,1 δις ευρώ (Αλογοσκούφης, 21/6/2006: 4), οι πόροι για την Αγροτική Ανάπτυξη εντούτοις μειώνονται κατά 47% (Μπατζελή, 1/4/2006: 3) και αναμένεται να φθάσουν τα 9,1 δις ευρώ. Αναμένεται να προκληθούν δυσλειτουργίες στον σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης. Θα εξαρτηθεί από τον τρόπο με τον

οποίο ο ελληνικός αγροτικός τομέας και το ελληνικό πολιτικό - διοικητικό σύστημα θα διαμορφώσουν το πλαίσιο για τις επιμέρους πτυχές της όπως η Πολλαπλή Συμμόρφωση (Κουφοπούλου, 2007: 21 -22).

6.3. Το μέλλον της ΚΑΠ μετά το 2013 και η ενσωμάτωση του περιβάλλοντος

Μετά το 2013 και τη λήξη του τρέχοντος 4ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, οι άξονες πάνω στους οποίους αναμένεται να κινηθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη διαμόρφωση της νέας ΚΑΠ, σύμφωνα με όσα ανακοινώθηκαν στο άτυπο Συμβούλιο Γεωργίας στο Μπρνο της Τσεχίας στις 2 Ιουνίου 2009, είναι οι εξής:

- Λιγότερες άμεσες ενισχύσεις για τους αγρότες
- Περισσότερες χρηματοδοτήσεις για διαρθρωτικά προγράμματα
- Περιφερειακό μοντέλο ανάπτυξης

Μεταξύ των 27 χωρών μελών της Ε.Ε διαμορφώνονται δύο τάσεις,. Η πρώτη, της οποίας αρχικά είχε ηγηθεί η Γαλλία και είχε συνταχθεί και η χώρα μας, είναι αυτή που επιμένει σε γενναία χρηματοδότηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και σε διατήρηση στο μέτρο του δυνατού των σημερινών άμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων των ευρωπαϊών αγροτών.

Η δεύτερη τάση της οποίας φαίνεται να ηγούνται οι Βρετανοί, οι Ολλανδοί και οι Σουηδοί (οι τελευταίοι αναλαμβάνουν την Ευρωπαϊκή Προεδρία το δεύτερο εξάμηνο του 2009) θεωρεί ότι η εποχή των μεγάλων αγροτικών επιδοτήσεων έχει τελειώσει και οι όποιες ενισχύσεις της ευρωπαϊκής γεωργίας θα πρέπει να περιοριστούν σε χρηματοδοτήσεις αναδιοργάνωσης των εκμεταλλεύσεων (δεύτερος πυλώνας), πολιτική η οποία ενισχύει, όπως είναι φυσικό τις χώρες με μεγάλες και καλά οργανωμένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις και με μικρό ποσοστό απασχολούμενων στην γεωργία (www.agronews.gr).

Στο μεταξύ, η Σουηδία, που θα αναλάβει την Προεδρία της Ε.Ε. από την 1η Ιουλίου, σκοπεύει, όπως έσπευσε να δηλώσει στα πλαίσια της άτυπης Συνόδου ο Σουηδός υπουργός Γεωργίας, Έσκιλ Έρλαντσον, να προτείνει τη μεταφορά κονδυλίων από τον

Α' Πυλώνα (άμεσες ενισχύσεις) στον Β' Πυλώνα (προγράμματα ανάπτυξης της υπαίθρου), αφού, όπως προαναφέρθηκε, η Σουηδία αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους υποστηρικτές της κατάργησης των αγροτικών επιδοτήσεων με τη μορφή άμεσων ενισχύσεων.

Όπως δήλωσε λίγες μέρες πριν το Συμβούλιο ο Έρλαντσον, η Σουηδία έχει ήδη υποβάλλει την πρότασή της για πλήρη κατάργηση των άμεσων ενισχύσεων στους αξιωματούχους της Ε.Ε. που ετοιμάζουν το προσχέδιο για τη νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική η οποία θα τεθεί σε ισχύ μετά το 2013. Η Σουηδία ζητά την πλήρη κατάργηση των εξαγωγικών επιδοτήσεων, των μέτρων παρέμβασης και των επιδοτήσεων των παραγωγών, επιθυμώντας να παραμείνουν μόνον οι επιδοτήσεις που αφορούν σε μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας. Το σύστημα που προτείνει η Σουηδία - το πρώτο κράτος στην Ε.Ε. που ζητά πλήρη κατάργηση των αγροτικών ενισχύσεων - μοιάζει πολύ με το σύστημα που ίσχυε στη σκανδιναβική χώρα πριν την ένταξή της στην Ε.Ε. το 1995.

Η Ισπανία, που θα διαδεχθεί τη Σουηδία στην Προεδρία της Ε.Ε. (δηλαδή θα αναλάβει το πρώτο εξάμηνο του 2010), σχεδιάζει να συνεχίσει και να παγιώσει τον διάλογο για την αναθεώρηση της ΚΑΠ και το πώς θα κατανεμηθούν τα κονδύλια στον Α' και Β' Πυλώνα. Δεν αναμένονται επίσημες προτάσεις για αναθεώρηση πριν το 2011 (www.agronews.gr, Γιαννακοπούλου, 2009: 22-23).

Η ΚΑΠ επηρεάζει άμεσα το περιβάλλον της ευρωπαϊκής υπαίθρου, την ποιότητα και την ασφάλεια των αγροτικών προϊόντων, την βιοποικιλότητα και το ευρωπαϊκό αγροτικό τοπίο.

Οι κλιματικές αλλαγές έχουν αναγνωριστεί ως μία από τις πιο σοβαρές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο κόσμος. Αποτελούν μεγάλη πρόκληση για τη γεωργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη διαμόρφωση της κοινής αγροτικής πολιτικής. Σύμφωνα με την Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η θερμοκρασία της Ευρώπης έχει αυξηθεί κατά 1 βαθμό Κελσίου σχεδόν τον προηγούμενο αιώνα, ταχύτερα δηλαδή σε σχέση με τον παγκόσμιο μέσο όρο. Ενώ η μεταβολή δεν φαίνεται δραματική, έχει ήδη επηρεάσει σημαντικά πολλά φυσικά και βιολογικά συστήματα (νερό, βιότοποι, υγεία) τα οποία

γίνονται όλο και πιο ευπαθή. Η Διακυβερνητική Επιτροπή για τις Κλιματικές Αλλαγές (ΔΕΚΑ) υποστηρίζει ότι η αύξηση της θερμοκρασίας οφείλεται στις ανθρώπινες δραστηριότητες και ειδικά στην καύση ορυκτών καυσίμων και την αποψίλωση, καθώς αμφότερες προκαλούν εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και άλλων αερίων (Γιαννακοπούλου, 2009 : 34).

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

1. Ταυτότητα του Νομού

Ο Νομός Γρεβενών βρίσκεται στο νότιο άκρο της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Είναι ο νεότερος διοικητικά νομός στην Ελλάδα και ένας από τους πιο ορεινούς νομούς της χώρας. Συνορεύει με τους νομούς Ιωαννίνων (δυτικά), Καστοριάς (βορειοδυτικά), Κοζάνης (βόρεια), Λάρισας (νοτιοανατολικά) και Τρικάλων (νότια). Πρωτεύουσα του Νομού είναι τα Γρεβενά, που απλώνονται στην ανατολική πλαγιά της Πίνδου σε υψόμετρο 534 μέτρων (ΑΝΓΡΕ, 2007).

Τα Γρεβενά έγιναν ξεχωριστός νομός το 1964 όταν αποσπάστηκε τμήμα του νομού Κοζάνης και τμήμα του νομού Λαρίσης. Ο πληθυσμός του Νομού Γρεβενών ήταν 37.947 κάτοικοι, σύμφωνα με την απογραφή του 2001, και η απόσταση από την πρωτεύουσα της Ελλάδος, την Αθήνα είναι 400 χιλιόμετρα ενώ από την Θεσσαλονίκη είναι 163 χιλιόμετρα. Κατά την δεκαετία του '90, ήταν ο πιο αραιοκατοικημένος νομός της Ελλάδας.

Ο Νομός Γρεβενών αποτελείται από δύο νέους Δήμους, μετά τη συνένωση που προέκυψε από τον Πρόγραμμα «Καλλικράτης». Ο πρώτος είναι ο Δήμος Γρεβενών, ο οποίος συστάθηκε το 2011 από τη συνένωση των προϋπαρχόντων δήμων Βεντζίου, Γρεβενών, Γόργιανης, Ηρακλεωτών, Θ. Ζιάκα, Κοσμά Αιτωλού και των κοινοτήτων Αβδέλλας, Δοτσικού, Μεσολουρίου, Περιβολίου, Σαμαρίνης, Σμίξης, Φιλιππαίων. Η έκταση του νέου Δήμου είναι 1859.88 τ.χλμ και ο πληθυσμός του 30564 κάτοικοι σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ του 2001 (http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CE%93%CF%81%CE%B5%CE%B2%CE%B5%CE%BD%CF%8E%CE%BD).

Ο δεύτερος είναι ο Δήμος Δεσκάτης, ο οποίος ενώθηκε με το Δήμο Χασίων για τη δημιουργία του Δήμου Δεσκάτης με έδρα τη Δεσκάτη. Η έκταση του νέου Δήμου είναι 421.23 τ.χλμ και ο πληθυσμός του 7383 κάτοικοι σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ του 2001.

Μεγάλο τμήμα του νομού είναι ορεινό και περιστοιχίζεται από τα βουνά Λύγκος στα δυτικά, Χάσια στα νοτιοδυτικά και Βούρινος στα βορειοανατολικά. Ο μεγαλύτερος σε μήκος ποταμός της χώρας, ο Αλιάκμονας διέρχεται μέσα από τον νομό και συγκεκριμένα από το κεντρικό και βορειοανατολικό μέρος του νομού. Η τοπική οικονομία στηρίζεται κυρίως στην γεωργία. Η καλλιέργεια σιταριού και οσπρίων (κυρίως ρεβίθι) καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της καλλιεργούμενης γης. Η εκτροφή αμνοεριφίων και η κτηνοτροφία γενικότερα είναι επίσης αναπτυγμένη. Σημαντική είναι και η συνεισφορά από τον αγροτουρισμό και οικοτουρισμό αλλά και από τη βιομηχανία ξυλείας. Το χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας συγκεντρώνει κάθε χρόνο πλήθος επισκεπτών και είναι μία πηγή ζωής για την τοπική οικονομία (http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%BF%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%93%CF%81%CE%B5%CE%B2%CE%B5%CE%BD%CF%8E%CE%BD).

2. Χαρακτηριστικά της περιοχής

Πληθυσμός

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ο Νομός Γρεβενών έχει 37.947 κατοίκους (13% του πληθυσμού της περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας). Είναι ο πιο αραιοκατοικημένος νομός της περιφέρειας, δεδομένου του ότι εμφανίζει ορισμένα σημεία εγκατάλειψης. Μεταξύ 1991 και 2001, ο πληθυσμός σημείωσε μια αύξηση της τάξης του 3,2% χάρη στους οικονομικούς μετανάστες που κατέφθασαν στην περιοχή.

Κατά την εικοσαετία 1971-1991, σημειώθηκε μια αποκατάσταση του πληθυσμού στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας (+9% σε σχέση με +17% για το υπόλοιπο της επικράτειας) και ο πληθυσμός του νομού αυξήθηκε κατά 6%.

Ο Νομός Γρεβενών είχε εμφανίσει στο παρελθόν την εντονότερη μεταναστευτική ροή σε όλη την Ελλάδα (21%). Τόσο η εσωτερική όσο και η εξωτερική μετανάστευση αποτελούσαν ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα της περιοχής. Ως αποτέλεσμα, σημειώθηκε μια σημαντική μείωση κατά την απογραφή του πληθυσμού.

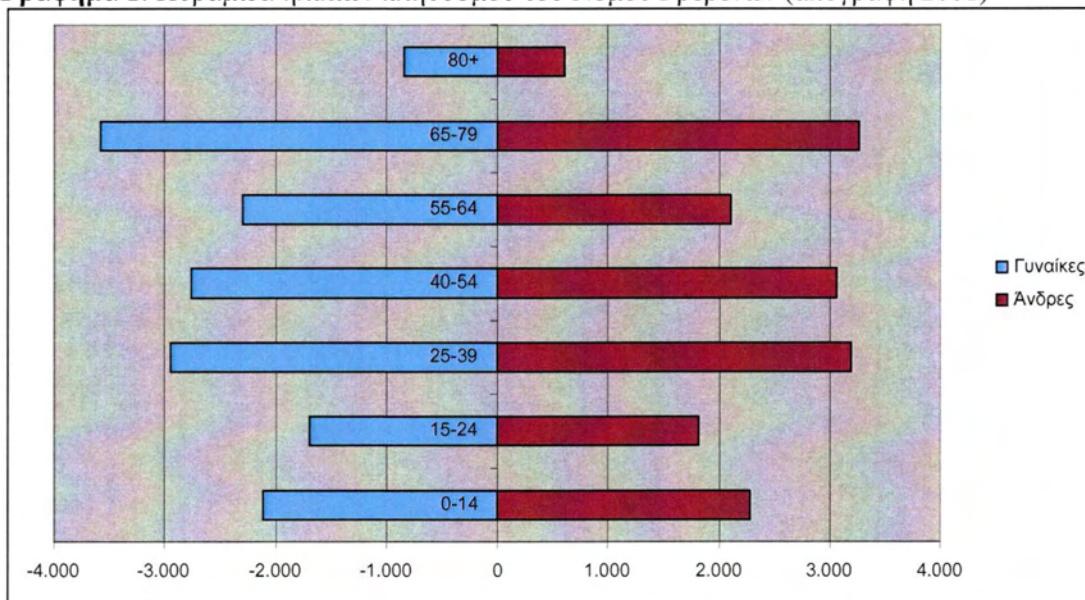

Κύριος λόγος της εσωτερικής μετανάστευσης υπήρξε η αναζήτηση εργασίας στις μεγάλες βιομηχανοποιημένες πόλεις (π.χ. στις περιοχές των ορυχείων του νομού Κοζάνης). Η εξωτερική μετανάστευση οδήγησε τους περισσότερους στις χώρες της δυτικής Ευρώπης.

Παρά τη μικρή αύξηση του συνολικού πληθυσμού, ο αγροτικός πληθυσμός μειώνεται. Παρόλα αυτά, το ποσοστό του έναντι του συνολικού πληθυσμού παραμένει υψηλό (61,23%). Ο πληθυσμός του νομού είναι μάλλον γερασμένος. Ο δείκτης γήρανσης του συνόλου της επικράτειας είναι 1,10 (2001), ενώ ο αντίστοιχος δείκτης για το Νομό Γρεβενών είναι 1,705. Το πρόβλημα της δημογραφικής γήρανσης έχει επίπτωση στο δείκτη εξάρτησης, ο οποίος δηλώνει πόσα άτομα ηλικίας 0-14 ετών καθώς και >65 ετών εξαρτώνται από τον ενεργό πληθυσμό (δηλαδή τα άτομα ηλικίας 15-64). Έτσι, για το σύνολο της Ελλάδας ο δείκτης είναι 0,468, ενώ για το Νομό Γρεβενών είναι 0,580.

Όπως αποτυπώνεται και στο σχήμα που ακολουθεί, φαίνεται να υπάρχει μια ικανοποιητική ομάδα στις ηλικίες μεταξύ 25 και 54 ετών, που ανήκει στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Ωστόσο, οι νέοι (0-24 ετών) είναι λιγότεροι. Ως εκ τούτου η πυραμίδα ηλικιών του πληθυσμού χαρακτηρίζεται από στενή βάση και διευρυμένη κορυφή (ηλικίες 66-79 ετών).

Γράφημα 1: Πυραμίδα ηλικιών πληθυσμού του Νομού Γρεβενών (απογραφή 2001)

Πηγή: ΑΝΓΡΕ, 2007

Ο Νομός φαίνεται να είναι αντιμέτωπος με τρία σημαντικά προβλήματα: υπογεννητικότητα, γήρανση του πληθυσμού και εγκατάλειψη της περιοχής από τις νεαρές ηλικίες. Επίσης, το μέσο πλήθος των μαθητών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο Νομό είναι χαμηλό (45), σε σχέση με το αντίστοιχο όλης της επικράτειας (72).

Γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Ο Νομός Γρεβενών έχει έκταση 2.290 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Το ανάγλυφο του νομού παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες, με μεγάλες υψομετρικές διαφορές από τα 400 μέτρα (ποταμός Αλιάκμονας) μέχρι και τα 2.610 μέτρα (Όρος Σμόλικας). Ένα σημαντικό τμήμα του νομού είναι ορεινό. Το 71,6% της περιφέρειας βρίσκεται σε υψόμετρο 500-1.000 μέτρων, ενώ οι κύριες ορεινές περιοχές του ανατολικού και δυτικού τμήματος ανήκουν στις τρεις υψηλότερες υψομετρικές ζώνες (1.000-1.500, 1.500-2.000 και >2.000 μέτρα).

Κλίμα

Στα Γρεβενά καταγράφονται κατά τους χειμερινούς μήνες οι χαμηλότερες θερμοκρασίες, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης. Στο ορεινό τμήμα κοντά στην Πίνδο, το κλίμα έχει ημι-αλπικό χαρακτήρα με ετήσια βροχόπτωση 950 χιλιοστών. Στο ημιορεινό τμήμα το κλίμα χαρακτηρίζεται ημι-μεσογειακό με ανομοιότητες ως προς τις βροχοπτώσεις και περίοδο ξηρασίας από τον Απρίλιο έως τον Οκτώβριο. Το χαμηλότερο ανατολικό τμήμα του Νομού έχει ηπειρωτικό κλίμα με χαμηλές χειμερινές θερμοκρασίες (>-15°C), δροσερά καλοκαίρια και ανομοιότητες ως προς τις βροχοπτώσεις (650 χιλιοστά).

Υδρολογία

Η περιοχή των Γρεβενών ανήκει στην λεκάνη απορροής του Αλιάκμονα και πιο συγκεκριμένα στην υπολεκάνη του ποταμού Βενέτικου. Ο ποταμός Βενέτικος έχει μήκος 55 χιλιόμετρα και ρέει στο βόρειο τμήμα της λεκάνης των Χασίων. Ο Αλιάκμονας κυλάει στο ανατολικό τμήμα του Νομού και σε αυτόν αποστραγγίζονται όλα τα ύδατα της περιοχής. Τα υπόγεια ύδατα της περιφέρειας δε θεωρούνται

σημαντικά, καθώς η γεωλογική διαμόρφωση δεν επιτρέπει το σχηματισμό λεκανών υπόγειων υδάτων. Οι πηγές στην περιοχή είναι σχετικά περιορισμένες.

Χρήσεις γης

Ο Νομός φιλοξενεί πολλούς μικρούς οικισμούς (122). Μερικοί από αυτούς έχουν λιγότερους από 15 μόνιμους κατοίκους κατά τους χειμερινούς μήνες. Οι πλέον ανεπτυγμένοι είναι της πρωτεύουσας (Γρεβενά) και της Δεσκάτης στο βόρειο άκρο. Ωστόσο, δεν υπάρχουν αυξημένες απαιτήσεις για χωρική επέκταση της οικιστικής χρήσης αλλά εντοπίζεται ανάγκη αντικατάστασης του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος.

Παρά τον ημιορεινό χαρακτήρα της περιοχής, υπάρχει ένας αξιοσημείωτος αριθμός καλλιεργειών, χάρη στην ύπαρξη του Αλιάκμονα, γύρω από τον οποίο συγκεντρώνονται οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Οι αρδευόμενες εκτάσεις είναι περιορισμένες κι έτσι οι καλλιέργειες συνίστανται κυρίως σε σιτηρά χειμερινής εσοδείας και αροτραίες καλλιέργειες (96,2%).

Φυσικοί πόροι

Ο Νομός Γρεβενών είναι πολύ πλούσιος από την άποψη των φυσικών πόρων. Είναι μια ορεινή περιφέρεια με ψηλά δάση και πανίδα που περιλαμβάνει μεγάλα θηλαστικά, όπως το αγριογούρουνο, ο λύκος, το ελάφι, το αγριοκάτσικο, η καφέ αρκούδα κ.α.. Τα νερά των ποταμών φιλοξενούν πέστροφες, ενώ στις Δρακόλιμνες υπάρχουν αλπικοί τρίτωνες. Η περιοχή είναι φυσικός βιότοπος για το μεγαλύτερο σωζόμενο θηλαστικό της Ευρώπης, την καφετιά αρκούδα, που συνεχίζει να περιφέρεται ελεύθερη στις βουνοπλαγιές της οροσειράς της Πίνδου. Η καφετιά αρκούδα αποτελεί πλέον προστατευόμενο είδος και η οργάνωση Αρκτούρος είναι υπεύθυνη για τον εντοπισμό και την παρακολούθησή του.

Στο Νομό υπάρχουν δύο προστατευόμενες περιοχές:

√ Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου (Βάλια Κάλντα, Ν. 996/71). Στην περιοχή ισχύει ειδικό καθεστώς για την προστασία των άγριων πτηνών (οδηγία 79/409/ΕΚ). Το 1987 η

περιοχή εντάχθηκε στις 12 πιο ευαίσθητες περιοχές του κόσμου, σύμφωνα με την Παγκόσμια Ένωση Προστασίας της Φύσης (IUCN).

✓ Η περιοχή του Σπηλαίου έχει ιδιαίτερο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον και περιλαμβάνει τους οικισμούς του Σπηλαίου και του Ζάκα, καθώς και ένα τμήμα του φαραγγιού του Όρλιακα και του Βενέτικου.

Στα Γρεβενά βρίσκονται επίσης και πέντε προστατευόμενες περιοχές του δικτύου «Natura 2000» (οδηγία 92/43/ΕΟΚ):

- ✓ Περιοχή της Βασιλίτσας (GR1310001)
- ✓ Περιοχή της Βάλια Κάλντα στον Εθνικό Δρυμό Πίνδου (GR1310002)
- ✓ Η ευρύτερη περιοχή του Εθνικού Δρυμού Πίνδου (GR1310003)
- ✓ Οι κορυφές του όρους Σμόλικα (GR2130002), συμπεριλαμβανομένου ενός μικρού τμήματος της Σαμαρίνας.
- ✓ Το όρος Βουρινός (Μεσιανό Νερό) (GR1330001), κοντά στον οικισμό Έξαρχος.

Τέλος, τέσσερις περιοχές κρίνονται ιδιαίτερης σημασίας για τα πουλιά:

- ✓ Όρος Όρλιακας και Τσούργιακας (GR050)
- ✓ Όρος Βουρινός (GR051)
- ✓ Όρος Τύμφη (Γκαμήλα) και όρος Σμόλικας (GR066)
- ✓ Βάλια Κάλντα (Εθνικός Δρυμός Πίνδου) (GR068)

Οι περιοχές αυτές κρίνονται προστατευόμενες σύμφωνα με την οδηγία 79/409/ΕΚ. Ορισμένα τμήματα των περιοχών GR066 και GR068 έχουν ήδη χαρακτηριστεί Ζώνες Ειδικής Προστασίας. Στο Νομό υπάρχουν επίσης και έντεκα καταφύγια αρπακτικών.

Αρχαιολογικοί χώροι

Στο νομό υπάρχουν 166 αρχαιολογικοί χώροι, από την λίθινη εποχή έως την εποχή του χαλκού. Σημαντικός είναι επίσης και ο αριθμός των χαρακτηρισμένων διατηρητέων μνημείων από το Υπουργείο Πολιτισμού, που ανέρχεται σε 132, ενώ υπάρχουν και 37 διατηρητέα μη χαρακτηρισμένα μνημεία. Επίσης, δύο περιοχές έχουν χαρακτηριστεί ιστορικές, η μία για το ιδιαίτερο φυσικό της κάλλος. Όλα αυτά τα πολιτιστικά στοιχεία βρίσκονται διάσπαρτα σε όλη την περιοχή του Νομού και θα μπορούσαν να

αποτελέσουν έναν επιπρόσθετο προορισμό στο πλαίσιο του τουριστικού προϊόντος της περιοχής.

Στον Άγιο Γεώργιο, στο Δήμο Ηρακλεωτών έχει ιδρυθεί Λαογραφικό Μουσείο όπου εκτίθενται και παλαιοντολογικά ευρήματα, όπως ο προϊστορικός βραχίονας μαμούθ και μία απολιθωμένη σιαγόνα ρινόκερου που βρέθηκαν το 1998 και 1999 αντίστοιχα. Στο Λαογραφικό Μουσείο της Σαμαρίνας υπάρχουν εκθέματα σχετικά με τον παραδοσιακό βίο των κατοίκων. Μια ποικιλία αρχαιολογικών ευρημάτων φυλάσσεται στο Πολυνέρι.

Πολιτιστικοί πόροι

Στο Νομό Γρεβενών λειτουργούν τρεις βιβλιοθήκες με ελεύθερη πρόσβαση για το κοινό. Η δημόσια κεντρική βιβλιοθήκη Γρεβενών, η βιβλιοθήκη για παιδιά και εφήβους, η δημόσια κεντρική βιβλιοθήκη Δεσκάτης και μία κινητή βιβλιοθήκη. Στην περιοχή δραστηριοποιούνται 95 πολιτιστικοί σύλλογοι, οι περισσότεροι από τους οποίους αναλαμβάνουν τη διοργάνωση εκδηλώσεων με σκοπό τη διατήρηση των εθίμων και της παράδοσης και την επιμόρφωση των νέων για την ιστορία του τόπου. Επίσης, υπάρχουν 29 σύλλογοι κατοίκων των Γρεβενών και μεταναστών που παγκοσμίως ανέρχονται σε 51.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Πολιτιστικός Σύλλογος Λαβδανιωτών με στόχο να συμβάλλει στην ανάπτυξη και ανάδειξη της ευρύτερης περιοχής, δημιούργησε με μεράκι και φαντασία, σε ένα πέτρινο παραδοσιακό κτίριο, στη Λάβδα Γρεβενών, το «ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΑΝΙΤΑΡΙΩΝ», ένα όμορφο και ζεστό χώρο στον οποίο εκτίθενται όλα τα μανιτάρια της περιοχής και παρουσιάζονται στο φυσικό τους περιβάλλον.

Στο Δήμο Γρεβενών είναι πλέον παράδοση η διοργάνωση κάθε χρόνο πολιτιστικών εκδηλώσεων, όπως θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες κλπ. Ιδιαίτερα αξιόλογη είναι η προσπάθεια διατήρησης των εθίμων της περιοχής μέσα από το πέρασμα των ετών.

Επίσης, δεν είναι λίγα τα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος της μεταβυζαντινής περιόδου. Η Μονή της Ζάβορδας, χτισμένη το 1534, είναι μόνο ένα από τα οκτώ γνωστά μοναστήρια της περιοχής. (ΑΝΓΡΕ, 2007).

3. Οικονομικά Χαρακτηριστικά

Κύριοι τομείς ανάπτυξης

Σε σχέση με άλλους νομούς της χώρας, στο Νομό Γρεβενών ένα μεγάλο ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος καταλαμβάνει ο πρωτογενής τομέας. Την κύρια καλλιέργεια αποτελούν τα δημητριακά. Οι περισσότεροι από τους κατοίκους απασχολούνται με τη γεωργία και τη κτηνοτροφία, αν και η περιοχή προσφέρει τεράστιες ευκαιρίες τουριστικής ανάπτυξης χάρη στο ορεινό και πεδινό της τοπίο. Η πρωτεύουσα των Γρεβενών είναι το μεγαλύτερο οικονομικό κέντρο του νομού, με μικρές βιομηχανίες ξυλείας, γαλακτοκομικών προϊόντων και υφαντουργίας. Η βιομηχανία ξυλείας κατέχει σημαντική θέση στην περιοχή, από παραγωγική και κατασκευαστική άποψη. Οι προτιμήσεις των καταναλωτών έχουν δώσει ώθηση και στην παραγωγή βιολογικών προϊόντων. Η παραγωγή αλλά και η προώθηση παραδοσιακών προϊόντων στην περιοχή θα συνδράμει στην ανάπτυξη των άλλων τομέων εμπλουτίζοντας τον τουρισμό της.

Ο δευτερογενής τομέας δεν είναι οικονομικά ενεργός στο νομό. Αποτελείται κατά κύριο λόγο από ορισμένες μικρομεσαίες επιχειρήσεις με εξαγωγικές δραστηριότητες. Το μεγαλύτερο τμήμα των επενδύσεων στο νομό είναι επικεντρωμένο στην ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών και του τουρισμού. Η σημερινή εικόνα βέβαια παρουσιάζεται λίγο πιο δυσμενής, λόγω των συνεχών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι τοπικές επιχειρήσεις, ορισμένες από τις οποίες οδηγούνται μέχρι και στο κλείσιμο.

Ο τομέας των υπηρεσιών στο Νομό Γρεβενών έχει σημειώσει ραγδαία ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, συμβάλλοντας στον ΑΕΠ του νομού κατά 56%. Ωστόσο, η ανάπτυξη αυτή δεν έχει ακολουθηθεί από αντίστοιχες εξελίξεις στους άλλους τομείς.

Η ραγδαία ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών έχει δημιουργήσει ένα μεγάλο χάσμα στην περιοχή, λόγω της έλλειψης εργατικού δυναμικού στους δύο άλλους τομείς.

Επίσης, ο τομέας του τουρισμού έχει αναπτυχθεί ραγδαία. Τα περισσότερα από τα έργα υποδομής δημιουργήθηκαν με την αρωγή ευρωπαϊκών και εθνικών προγραμμάτων

(Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, Πρωτοβουλία Leader, Ολοκληρωμένα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης κλπ.). Οι υλοποιούμενες επενδύσεις αφορούν την ανέγερση μικρών ξενοδοχείων και ξενώνων, τον εκσυγχρονισμό της των υφιστάμενων υποδομών (ξενοδοχεία, εστιατόρια κλπ.) καθώς και την προώθηση του τουριστικού προϊόντος της περιοχής. Τα περισσότερα από αυτά είναι μικρομεσαίες επιχειρήσεις με αποτέλεσμα η δυναμικότητά τους για την υποδοχή τουριστών να είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Το μεγαλύτερο τμήμα των ενοικιαζόμενων δωματίων και σπιτιών λειτουργεί μόλις λίγους μήνες κάθε έτος, και κυρίως τα Σαββατοκύριακα, με αρνητικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου τουριστικού προτύπου. Αμφίβολης αποτελεσματικότητας είναι επίσης η σύνδεση της διαμονής με τις τουριστικές δραστηριότητες του νομού.

Το οργανωμένο χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας βρίσκεται πολύ κοντά στη Σμίξη και προσελκύει πολλούς επισκέπτες, αποτελώντας σημαντική πηγή εσόδων για την τοπική οικονομία (ΑΝΓΠΕ, 2007).

Το Εθνικό χιονοδρομικό κέντρο Βασιλίτσας Γρεβενών εξελίσσεται σε ένα από τα μεγαλύτερα χιονοδρομικά κέντρα της Ελλάδας, καθώς διαθέτει ήδη από τις μεγαλύτερες πίστες, ενώ και με τα νέα έργα αναβαθμίστηκαν σημαντικά και οι προσφερόμενες υπηρεσίες. Η Βασιλίτσα βρίσκεται 45 χιλιόμετρα από την πόλη των Γρεβενών, προς το βορειοδυτικό άκρο του νομού και χάρις στην άριστη ποιότητα και μεγάλη διάρκεια χιονιού, αλλά και τις άρτιες πίστες, έγινε πολύ γρήγορα γνωστό και απέκτησε φανατικούς επισκέπτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι την τελευταία πενταετία η κίνηση των επισκεπτών είναι αυξανόμενη και περισσότερη από την αναμενόμενη, ενώ σε ημέρες αιχμής στη Βασιλίτσα επικρατεί το αδιαχώρητο. Αναμφίβολα λοιπόν η λειτουργία του χιονοδρομικού έφερε αλματώδη ανάπτυξη του τουρισμού σ' όλο το νομό (<http://www.grevenanews.gr>).

Τα τελευταία χρόνια τα Γρεβενά έχουν μπει στη λίστα πολλών ταξιδιωτικών γραφείων για όσους αναζητούν κάτι ξεχωριστό στην απόδραση τους από την πόλη και τα συνηθισμένα.

Ο Εθνικός Δρυμός της Βάλια Κάλντα με την πλούσια πανίδα και χλωρίδα αποτελεί μια όαση γι' αυτούς που αναζητούν την απόλυτη ηρεμία, ενώ αντίθετα ο Βενέτικος

ποταμός με τα ιστορικά πέτρινα γεφύρια και τις διαδρομές μέσα από την καρδιά του νομού είναι ιδανικός για ράφτινγκ, από τον πιο αρχαίο, μέχρι και τον πιο απαιτητικό. Η εμπειρία φυσικά είναι αξέχαστη.

Στο νομό Γρεβενών έχουν ήδη αναπτυχθεί γραφεία που προσφέρουν πακέτα εναλλακτικού τουρισμού για κάθε ηλικία. Οι δραστηριότητες πολλές: πεζοπορία στη Βάλια Κάλντα, ποδήλατο βουνού, εναέριο πέρασμα πάνω από φυσικά εμπόδια, ακόμη και περιπέτειες με αυτοκίνητα 4X4.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η γενική γραμματεία Νέας Γενιάς έχει εντάξει για 4^η συνεχή χρονιά το Νομό Γρεβενών στα πρόγραμμα εναλλακτικού χειμερινού τουρισμού, προγράμματα στα οποία μετέχουν νέοι ηλικίας 18 έως 30 ετών. Σε όποια ηλικία και αν ανήκει κανείς ένα είναι σίγουρο: Η συμμετοχή σε προγράμματα εναλλακτικού τουρισμού στο νομό Γρεβενών θα σας μείνει αξέχαστη και σίγουρα θα ψάχνεται την ευκαιρία να βρεθείτε σ' αυτό τον τόπο που τόσο πλουσιοπάροχα τον προίκισε η φύση (<http://www.grevenanews.gr/grevena/toyrismos.htm>).

Αγροτουρισμός

Το συγκεκριμένο πρότυπο προωθείται έντονα στο Νομό Γρεβενών, δεδομένου ότι η περιοχή χαρακτηρίζεται αγροτική. Οι πρώτες επενδύσεις στον αγροτουρισμό πραγματοποιήθηκαν το 1989 και έως σήμερα η πλειονότητα των τοπικών επενδυτών έχει κάνει χρήση των οικονομικών προνομίων που παρέχονται από ευρωπαϊκά και εθνικά προγράμματα (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αγροτική Ανάπτυξη - Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου, πρωτοβουλία Leader, Εθνικός Αναπτυξιακός Νόμος κλπ.). Οι υποδομές που αναπτύχθηκαν στην περιοχή αφορούν μικρούς ξενώνες, ξενοδοχεία και ταβέρνες. Το σημαντικότερο ζήτημα είναι η προώθηση των τοπικών προϊόντων. Σε πολλές από αυτές τις επιχειρήσεις οι ιδιοκτήτες έχουν δραστηριοποιηθεί στην καλλιέργεια γης και την κτηνοτροφία για προσωπική κατανάλωση και για την ικανοποίηση της ζήτησης των επισκεπτών. Η πόλη των Γρεβενών προσφέρει στιγμές χαλάρωσης και μια ευκαιρία για αλληλεπίδραση με την τοπική κοινότητα, συμμετοχή στα τοπικά έθιμα και απόδραση από την καθημερινή ρουτίνα (ΑΝΓΡΕ, 2007).

Οικολογικός τουρισμός

Ο Εθνικός Δρυμός της Πίνδου και η ευρύτερη ορεινή περιοχή συγκεντρώνουν κάθε χρόνο πολλούς επισκέπτες που ενδιαφέρονται για την πανίδα και τη χλωρίδα της περιοχής και τα σπάνια είδη της. Οι επισκέψεις περιλαμβάνουν παρατήρηση της φύσης, των ζώων (αρκούδα, αγριοκάτσικο) και των πτηνών, συλλογή μανιταριών και αρωματικών φυτών.

Εντούτοις, δεν έχει καταρτιστεί σχέδιο διαχείρισης για τον έλεγχο του αριθμού των επισκεπτών στην περιοχή και την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Η ελεγχόμενη είσοδος στον Εθνικό Δρυμό και η κατάρτιση σχεδίου διαχείρισης επισκεπτών μπορούν να συνδράμουν αφενός στην προστασία της περιοχής και αφετέρου στην οικονομική βιωσιμότητα, (με τη χρήση των χρημάτων που θα συγκεντρώνονται από τα εισιτήρια που θα αγοράζουν οι επισκέπτες για την παραμονή τους στην περιοχή για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα) και στην κατασκευή έργων για την προστασία του περιβάλλοντος, τη διαχείρισή του και την προώθηση των φυσικών πόρων της περιοχής. Όλα τα έργα θα πρέπει να είναι σε αρμονία με τη φύση (ΑΝΓΡΕ, 2007).

Τα Τοπικά Σχέδια για την Απασχόληση (Τοπ.Σ.Α.), αποτελώντας τη συνέχεια των Τοπικών πρωτοβουλιών Απασχόλησης της Γ' Προγραμματικής περιόδου, έχουν ως πεδίο αναφοράς παρεμβάσεις στις τοπικές αγορές εργασίας για την υποστήριξη των ανέργων αλλά και των επιχειρήσεων μιας οριοθετημένης περιοχής, υποβοηθώντας τη σύζευξη της προσφοράς και ζήτησης εργασίας μέσω της συνεργασίας των τοπικών φορέων. Επίσης, στα Τοπ.ΣΑ δίδεται έμφαση και στη υποστήριξη της τοπικής επιχειρηματικότητας όσο και στη διεύρυνση αυτής μέσω της υποστήριξης και ενίσχυσης νέων επιχειρηματιών και της ανάδειξης νέων βιώσιμων πεδίων επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η υλοποίηση των Τοπικών Σχεδίων για την Απασχόληση εντάσσεται στη Δράση 7: Τοπικά σχέδια για την απασχόληση προσαρμοσμένα στις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας της Κατηγορίας Παρεμβάσεων 1: Ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης των Αξόνων Προτεραιότητας 3.1,3.2 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού 2007-2013».

Βασικός στόχος των Τοπ.ΣΑ είναι η δημιουργία θέσεων απασχόλησης μέσω της κινητοποίησης των τοπικών φορέων (<http://www.angre.gr/el/news/55-syskepsigiatatopsastinangre.html>).

Ανεργία

Ο δείκτης ανεργίας στο Νομό Γρεβενών καταγράφεται στο 8,2% (απογραφή του 2001) ενώ οι εκτιμήσεις για το πραγματικό ποσοστό ανεργίας ανέρχονταν στο 15% για το 2007.

Σύμφωνα με στοιχεία από πρόσφατα δημοσιευμένο άρθρο (<http://www.megatv.com/megagegonota/summary.asp?catid=17573&subid=2&pubid=28442618>), οι μισοί εργαζόμενοι στο νομό Γρεβενών δεν απασχολούνται πλέον, σύμφωνα με τις διοικήσεις των εργατικών κέντρων. Συγκεκριμένα άνεργοι είναι οι 4.000 από τους 8.000 εργαζόμενους του νομού, εκ των οποίων οι περισσότεροι είναι οικοδόμοι και εποχιακοί στα ξενοδοχεία του χιονοδρομικού κέντρου της περιοχής. Τραγικό είναι και το ποσοστό της ανεργίας στην περιοχή της Δεσκάτης, που το ποσοστό αγγίζει το 70%.

Η έλλειψη μεγάλων βιομηχανιών και ευκαιριών απασχόλησης οδηγούν τις παραγωγικές ηλικίες στην εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση με αποτέλεσμα την ερήμωση του νομού.

Δυστυχώς, οι οικονομικές εξελίξεις της χώρας δεν επιτρέπουν στη δημόσια παρέμβαση να επιλύσει το πρόβλημα, αλλά ενίοτε συμβάλλουν στην περιοδική χειροτέρευση του φαινομένου. Το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης πλήττει κυρίως το γυναικείο πληθυσμό και κατά δεύτερο λόγο τους μεγαλύτερους σε ηλικία και το επιστημονικό προσωπικό. Εξαιτίας της μερικής απασχόλησης, πολλοί άνθρωποι από τα κοντινά χωριά επιλέγουν να μετακομίσουν στα Γρεβενά ή τη Δεσκάτη, προκειμένου να βρίσκονται κοντά στον τόπο εργασίας τους και να έχουν πρόσβαση στις κοινωνικές παροχές (Κέντρο Υγείας, ιδιώτες ιατρούς, σχολεία κλπ.).

Παράλληλα, η περιοχή δείχνει να ακολουθεί την τάση της επιστροφής στην εξοχή, αν και το φαινόμενο δεν είναι έντονο (ΑΝΓΡΕ, 2007).

4. Τεχνικές Υποδομές και Δίκτυα

Οδικό Δίκτυο

Το σύνολο του Εθνικού δικτύου στο Νομό φτάνει τα 70 χιλιόμετρα. Πρόκειται για ένα δρόμο στενό με κακή χάραξη που δεν καλύπτει τις ανάγκες οδικής σύνδεσης με την υπόλοιπη χώρα, εμποδίζοντας έτσι την οικονομική ανάπτυξή του.

Η έλευση της Εγνατίας, η οποία περνά από την καρδιά του νομού, δίνει νέες ελπίδες στους κατοίκους του νομού που τόσα χρόνια αισθάνονταν απομονωμένοι οδικά με τα μεγάλα αστικά κέντρα. Έτσι, όλα αυτά τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει ο Ν. Γρεβενών θα τον βοηθήσουν να βγει από την απομόνωση και κυρίως να κρατήσει το νέο κόσμο στην περιοχή (<http://www.grevenanews.gr/grevena/istoria.htm>).

Η απουσία αεροπορικού και σιδηροδρομικού δικτύου αποτελεί μια από τις βασικές αιτίες απομόνωσης του Νομού Γρεβενών. Η κατασκευή βέβαια της Εγνατίας Οδού και των κάθετων αξόνων άρχισε να λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για την προσπάθεια αποκέντρωσης της περιοχής. Με την σταδιακή ολοκλήρωση και παράδοση τμημάτων της Εγνατίας Οδού δημιουργήθηκε σημαντικό πλεονέκτημα χρόνου και κόστους για τους κατοίκους και τους επαγγελματίες του Νομού, δεδομένου ότι έχει μειωθεί αισθητά ο χρόνος μετακίνησης και μεταφοράς στις αγορές και τα οικιστικά κέντρα της Περιφέρειας (κατά κύριο λόγο σε Κοζάνη και Πτολεμαΐδα).

Επίσης, η ολοκλήρωση του τμήματος Γρεβενών – Μετσόβου της Εγνατίας Οδού θα συνδέσει τα Γρεβενά με την Περιφέρεια Ηπείρου, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα για περαιτέρω ανάπτυξη του εμπορίου και της αλληλεξάρτησης με ένα ακόμα σημαντικό πολιτικό οικονομικό κέντρο, αυτό των Ιωαννίνων, με παράλληλη δυνατότητα πρόσβασης προς τη δυτική πύλη της Ελλάδας, το λιμάνι της Ηγουμενίτσας (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Γρεβενών, 2008).

Υποδομή κοινωνικών παροχών

Η υποδομή κοινωνικών παροχών του Νομού Γρεβενών είναι ικανοποιητική (Νοσοκομείο Γρεβενών, Κέντρο Υγείας Δεσκάτης, κοινοτικές κλινικές κλπ.).

Στο νομό υλοποιείται και το χρηματοδοτούμενο από την ΕΕ πρόγραμμα «Οικιακής φροντίδας», στο πλαίσιο του οποίου παρέχονται μη ιατρικές υπηρεσίες επιτρέποντας στα άτομα τρίτης ηλικίας να παραμένουν στις οικίες τους με ασφάλεια και ανεξαρτησία.

Όσον αφορά τις υποδομές της εκπαίδευσης, υπάρχουν 29 δημοτικά σχολεία και 9 νηπιαγωγεία. Δυστυχώς, λόγω έλλειψης παιδιών, δεν βρίσκονται όλα σε λειτουργία. Συμπερασματικά, στους τομείς της Υγείας και της εκπαίδευσης το κτιριακό δυναμικό και ο εξοπλισμός βρίσκονται σε ικανοποιητικό επίπεδο αλλά υπάρχει έλλειψη στην στελέχωση του ανθρώπινου δυναμικού.

Τηλεπικοινωνίες

Το δίκτυο του ΟΤΕ καλύπτει σχεδόν όλη τον Νομό. Προβλήματα διαπιστώθηκαν μόνο σε απομονωμένα χωριά όπου τους χειμερινούς μήνες και σε περιπτώσεις κακοκαιρίας παρουσιάζονται προβλήματα στις τηλεφωνικές συνδέσεις. Όταν παρουσιάζονται βλάβες στο δίκτυο, η αποκατάστασή τους είναι δυσχερής λόγω του απομονωμένου χαρακτήρα της περιοχής.

Επεξεργασία αποβλήτων

Η διαλογή αποβλήτων γίνεται σε προσωρινή βάση από τους Δήμους. Σύντομα αναμένεται να τεθεί σε λειτουργία ένα σύστημα διαλογής αποβλήτων σε περιφερειακό επίπεδο για όλη την Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας. Αυτό το σύστημα προβλέπει τη δημιουργία δύο σταθμών μεταφόρτωσης στα Γρεβενά και τη Δεσκάτη. Δυστυχώς, δεν εφαρμόζεται ακόμα κάποιο πρόγραμμα ανακύκλωσης. Υπάρχει έλλειψη κάδων απορριμμάτων και, ως αποτέλεσμα, τα απορρίμματα εναποτίθενται στους προσωρινούς χώρους διάθεσης απορριμμάτων μέσα σε πλαστικές σακούλες συνιστώντας έτσι σημαντική πηγή ρύπανσης για τον υδροφόρο ορίζοντα και το έδαφος.

Υδρευση/άρδευση

Ο Δήμος Γρεβενών αντιμετωπίζει πρόβλημα επάρκειας νερού το οποίο εντείνεται τους καλοκαιρινούς μήνες. Το μεγαλύτερο μέρος του δικτύου ύδρευσης χρονολογείται από τη δεκαετία του '70 αλλά όλοι σχεδόν οι σωλήνες έχουν αντικατασταθεί από σωλήνες από PVC. Οι εξωτερικές σωληνώσεις είναι από χάλυβα.

Λύματα

Η εγκατάσταση επεξεργασίας λυμάτων στα Γρεβενά είναι σχεδιασμένη για να καλύπτει ισοδύναμο πληθυσμό 30.000 κατοίκων με ημερήσια κατανάλωση 200 λίτρα/κάτοικο. Το αποχετευτικό δίκτυο είναι χωριστικό, δηλαδή δέχεται μόνο τα αστικά λύματα και όχι τα όμβρια. Η τελική εκροή, απαλλαγμένη πλέον από οργανικό και μικροβιακό φορτίο, εμπλουτισμένη σε διαλυμένο οξυγόνο, απορρίπτεται μέσω αγωγού στον ποταμό Γρεβενίτη (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Γρεβενών, 2008).

Πρόσφατα κατασκευάστηκαν εγκαταστάσεις διάθεσης λυμάτων στους δήμους Γρεβενών και Δεσκάτης. Στους υπόλοιπους δήμους δεν υπάρχει ανάλογο σύστημα και έτσι τα λύματα καταλήγουν στους χείμαρρους και τους ποταμούς της περιοχής (ΑΝΓΡΕ, 2007).

5. Προγράμματα που εφαρμόζονται σε επίπεδο Νομού

Η συγκεκριμένη ενότητα αφορά στην ανασκόπηση και αποτίμηση των αναπτυξιακών παρεμβάσεων που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο των προηγούμενων και των τρεχόντων προγραμματικών περιόδων.

5.1. Ενταγμένα έργα της Προγραμματικής Περιόδου 2000-2006

Σύμφωνα με τα προγράμματα της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου (2000-2006), για τους τομείς του πολιτισμού και τουρισμού τα ενταγμένα έργα φαίνονται αναλυτικά στους παρακάτω πίνακες.

Πίνακας 1: Ενταγμένα Έργα στον τομέα του Πολιτισμού κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006

ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΕΡΓΑ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΫΠ/ΜΟΣ ΕΡΓΟΥ
ΑΝΑΠΛΑΣΗ - ΑΝΑΔΕΙΞΗ - ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	
ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΠΕΤΡΙΝΟ ΓΕΦΥΡΙ ΤΟΥ "ΑΖΙΣ ΑΓΑ" Δ.Δ. ΤΡΙΚΩΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΙΑΚΑ	527.203
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Δ.Δ. ΜΑΥΡΑΝΑΙΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ Θ. ΖΙΑΚΑ	239.851
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ - ΑΝΑΔΕΙΞΗ Ι.Ν. ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ Ν. ΓΡΕΒΕΝΩΝ	293.470
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ - ΑΝΑΔΕΙΞΗ Ι.Ν. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ Ν. ΓΡΕΒΕΝΩΝ	322.817
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΜΟΝΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	176.100
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Δ.Δ. ΚΟΣΜΑΤΙΟΥ ΔΗΜΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΙΑΚΑ Ν. ΓΡΕΒΕΝΩΝ	53.000
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙΟΥ Ν. ΓΡΕΒΕΝΩΝ	279.650
ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΠΕΤΡΙΝΟ ΓΕΦΥΡΙ ΖΙΑΚΑ Δ.Δ. ΖΙΑΚΑ ΔΗΜΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΙΑΚΑ	249.487
Σύνολο κατηγορίας ενέργειας	2.141.578
ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	
ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΑΙΘΟΥΣΑΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΔΗΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	1.546.000
ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΔΗΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	41.916
Σύνολο κατηγορίας ενέργειας	1.587.916
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	3.729.494

Πηγή: Πρόγραμμα Life, 2012

Πίνακας 2: Ενταγμένα Έργα στον τομέα του Τουρισμού κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006

ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΕΡΓΑ: ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΫΠ/ΜΟΣ ΕΡΓΟΥ
ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ / ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΑ ΚΑΤΑΦΥΓΤΑ	
ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΣΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ ΤΟΥ Ν.ΓΡΕΒΕΝΩΝ	440.000
ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΟΥ ΜΟΝΟΠΑΤΙΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΙΑΚΑ	285.600
Σύνολο κατηγορίας ενέργειας	725.600
ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΠΗΛΛΙΟΥ	
Σύνολο κατηγορίας ενέργειας	2.630.000
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	
ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ	7.851.938
Σύνολο κατηγορίας ενέργειας	7.851.938
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	8.580.168

Πηγή: Πρόγραμμα Life, 2012

Επιπλέον, παρατίθενται στους παρακάτω πίνακες τα προγράμματα της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου (2000-2006), σύμφωνα με το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Γρεβενών-Κοζάνης, το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου καθώς και τον Φορέα Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου.

Πίνακας 3: Ενταγμένα Έργα από το ΟΠΑΝΓΚ κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006

Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Γρεβενών-Κοζάνης (ΟΠΑΝΓΚ)	ΠΡΟΫΠ/ΜΟΣ ΕΡΓΟΥ
Κέντρο Νεοσυλλέκτων	4.400.000
Διοικητήριο Γρεβενών	10.000.000
Νέο Σαλέ στο Χιονοδρομικό Κέντρο Βασιλίτσας	3.000.000
Έργα Ύδρευσης	26.000.000
Εγγειοβελτιωτικά Έργα	16.000.000
Οδικά Έργα	22.000.000
Ολυμπιακά Έργα	6.300.000
Έργα Υποδομών Δημόσιας Υγείας	3.000.000
Έργα Υποδομών Εκπαίδευσης	1.800.000
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ	92.200.000

Πηγή: Πρόγραμμα Life, 2012

Πίνακας 4: Ενταγμένα Έργα στο ΟΠΑΑΧ κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006

ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΟΠΑΑΧ)	ΠΡΟΫΠ/ΜΟΣ ΕΡΓΟΥ	ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΟΠΑΑΧ
Κατασκευή Ξενώνα στη Σαμαρίνα Γρεβενών με παράλληλες τουριστικές δράσεις (7 δωμάτια – 14 κλίνες)	313.076,46	187.845,88
Κατασκευή συγκροτήματος ενοικιαζόμενων δωματίων στη Σμίξη (9 δωμάτια – 18 κλίνες)	388.820,70	233.292,42
Ίδρυση Ξενοδοχειακής μονάδας στην Αλατόπετρα (19 δωμάτια – 42 κλίνες)	322.057,55	193.234,53
Ανάπτυξη ξενοδοχειακής μονάδας ιδιοκτησίας Δαβίτη Παναγιώτας στο Ζιάκα (12 δωμάτια – 36 κλίνες)	432.400	259.440
Επέκταση εκσυγχρονισμός ενοικιαζόμενων επιπλωμένων δωματίων – Σαμαρίνα (5 δωμάτια – 12 κλίνες)	362.780,68	217.668,41
Ξενοδοχείο 3 * στο Πολυνέρι (18 δωμάτια – 1 σουίτα – 37 κλίνες)	510.765	264.000
Αναβάθμιση & επέκταση ξενοδοχειακού τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων Γ τάξης σε ξενοδοχείο 3* στη Σμίξη (10 δωμάτια – 23 κλίνες)	416.137,68	249.682,61
Ξενώνας 4 κλιεδίων τύπου επιπλωμένων δωματίων στο Περιβολάκι (6 δωμάτια – 13 κλίνες)	361.069,50	216.641,70
Επέκταση δραστηριοτήτων υφιστάμενης ξενοδοχειακής μονάδας – βελτίωση του περιβάλλοντα χώρου και εγκαταστάσεων στους Φιλιππίους (16 δωμάτια – 36 κλίνες)	220.205,89	132.123,53
Εκσυγχρονισμός της Ξενοδοχειακής μονάδας Βίλα Αλεξάνδρα με την επέκταση του εστιατορίου στο Ζιάκα (9 δωμάτια – 18 κλίνες)	106.022,22	63.601,33
Ίδρυση μονάδας ενοικιαζόμενων δωματίων 4 κλιεδίων στη Σαμαρίνα (8 δωμάτια – 15 κλίνες)	346.373,63	207.824,18
Ίδρυση αγροτουριστικής μονάδας στο περιβόλι (7 δωμάτια – 14 κλίνες)	321.378,96	192.827,38
Τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες στην Κρασιά (5 δωμάτια – 20 κλίνες)	312.832,57	187.699,54
Ξενοδοχείο 3* με εστιατόριο στο Πολυνέρι (21 δωμάτια – 49 κλίνες – 3 σουίτες)	462.084,42	264.000
Επιπλωμένα διαμερίσματα στους Φιλιππίους (6 δωμάτια – 12 κλίνες)	247.021,49	148.212,90
Ξενοδοχείο 3* στο Λάβδα (34 δωμάτια – 2 σουίτες – 66 κλίνες)	467.919,52	264.000
Ίδρυση ξενοδοχειακής μονάδας «Μοτέλ» 3* στην Κρασιά Γρεβενών (10 δωμάτια – 22 κλίνες)	420.470,66	252.282,40
Επέκταση και βελτίωση υφιστάμενης ξενοδοχειακής μονάδας στο Πανόραμα (56 δωμάτια – 112 κλίνες)	388.003,29	232.801,97
Ίδρυση Ξενοδοχείου 3* στους Φιλιππίους (20 δωμάτια – 40 κλίνες)	440.000	264.000
Δημιουργία υποδομής για την οργάνωση και υλοποίηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού - Λάβδας	182.954,68	109.772,81
Ίδρυση επιχείρησης εναλλακτικού τουρισμού στην περιοχή Λάβδα	352.507	211.504,20
Εκσυγχρονισμός και βελτίωση παρεχόμενων υπηρεσιών υφιστάμενης μονάδας δραστηριοτήτων εναλλακτικού τουρισμού στο Μέγαρο	120.800	72.480
Ίδρυση παραδοσιακής ταβέρνας στο Κοσμάτι	267.652,42	160.591,46
Κατασκευή παραδοσιακής ταβέρνας και εκθεσιακού χώρου στη Σαμαρίνα	80.858,34	48.515
Ανέγερση Εστιατορίου στο Πολυνέρι	346.305,10	207.783,06
Επέκταση και εκσυγχρονισμός διαδικασιών παραγωγής – επεξεργασίας μετάλλων κ δαπάνη εγκατάστασης εξοπλισμού θέρμανσης στο Κηπουρείο	398.328,51	238.997,11
Εκσυγχρονισμός μονάδας παραγωγής εμφιαλωμένου φυσικού μεταλλικού νερού στη Σαμαρίνα	204.200	122.520
Εκσυγχρονισμός υφιστάμενης βιοτεχνικής μονάδας παραγωγής προϊόντων από ξύλο στο Τρίκωμο	200.866,44	120.519,86
Ίδρυση τυροκομείου στα πλαίσια καθετοποίησης παραγωγής	165.798,22	82.899,11
Ίδρυση κέντρου συντονισμού συγκομιδής α ύλης (Κουρέλας ΑΕ)	438.873	219.436,50
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ	9.200.235,42	5.626.197,89

Πηγή: Πρόγραμμα Life, 2012

Πίνακας 5: Συγχρηματοδοτούμενα έργα Φορέα Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου κατά την προγραμματική περίοδο 2000 – 2006

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ/ΤΙΤΛΟΣ	ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΜΙΚΡΩΝ ΥΔΡΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑΣ ≤ 5MW ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΤΗΣ Β. ΠΙΝΔΟΥ	ΕΠ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» 2000-2006 (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 80% Εθνικοί Πόροι 20%	35.318,01€ (με ΦΠΑ)
ΜΕΛΕΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΘΗΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΤΗΣ Β. ΠΙΝΔΟΥ	ΕΠ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» 2000-2006 (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 80% Εθνικοί Πόροι 20%	35.315,63€ (με ΦΠΑ)
ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ Β. ΠΙΝΔΟΥ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ INTERREG IIIA ΕΛΛΑΔΑ-ΑΛΒΑΝΙΑ (ΥΠ.ΟΙ.Ο.) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 75% Εθνικοί Πόροι 25%	116.451,97 € (με ΦΠΑ)
ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΑΕΙΦΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΔΑΣΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΠΙΝΔΟ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ INTERREG IIIA ΕΛΛΑΔΑ-ΑΛΒΑΝΙΑ (ΥΠ.ΟΙ.Ο.) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 75% Εθνικοί Πόροι 25%	69.072,00 € (με ΦΠΑ)
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΟΠΤΕΥΣΗΣ – ΦΥΛΑΞΗΣ	ΕΠ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» 2000-2006 (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 80% Εθνικοί Πόροι 20%	69.642,37 € (με ΦΠΑ)
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ (monitoring)	ΕΠ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» 2000-2006 (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 80% Εθνικοί Πόροι 20%	77.350,00 € (με ΦΠΑ)
ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΕΠ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» 2000-2006 (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 80% Εθνικοί Πόροι 20%	26.180,00 € (με ΦΠΑ)
ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΕΙΔΩΝ, ΟΙΚΟΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ INTERREG IIIA ΕΛΛΑΔΑ-ΑΛΒΑΝΙΑ (ΥΠ.ΟΙ.Ο.) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 75% Εθνικοί Πόροι 25%	107.290,40 € (με ΦΠΑ)
ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ INTERREG IIIA ΕΛΛΑΔΑ-ΑΛΒΑΝΙΑ (ΥΠ.ΟΙ.Ο.) ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ: Ε.Τ.Π.Α. 75% Εθνικοί Πόροι 25%	78.123,50 € (με ΦΠΑ)
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ		614.743,88

Πηγή: Πρόγραμμα Life, 2012

5.2. Τρέχοντα Αναπτυξιακά Προγράμματα στο Νομό Γρεβενών

5.2.1. LEADER - Αγροτική Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007–2013 (Π.Α.Α. 2007 – 2013) για τον Νομό Γρεβενών

Τα βασικά στοιχεία του προγράμματος είναι:

Συνολικό κόστος: 20.187.500,00 €

Δημόσια Δαπάνη: 12.000.000,00€

Αναθέτουσα Αρχή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων- Διοικητικός Τομέας Κοινοτικών Πόρων και Υποδομών- Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Προγράμματος «Αγροτική Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007-2013».

Το Leader Γρεβενών αφορά τους παρακάτω Δήμους: το Δήμο Γρεβενών (εκτός του Δ.Δ. Γρεβενών), το Δήμο Δεσκάτης, το Δήμο Βεντζίου, το Δήμο Ηρακλεωτών και το Δήμο Χασίων.

Από το ποσό των 12.000.000,00 € το ποσό των 1.500.000,00€ αφορά σε δημόσια έργα και το υπόλοιπο σε ιδιωτικές επενδύσεις.

Ύψος ενίσχυσης: Ποσοστό 50% και 75% (συλλογικοί φορείς) για επενδύσεις με συνολικό επιλέξιμο κόστος 300.000,00€, 500.000,00€ και 600.000,00€.

Δικαιούχοι είναι: Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου, Φυσικά πρόσωπα, Συλλογικοί φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, Οργανισμοί Τοπικής αυτοδιοίκησης και εταιρείες τους.

Ενδεικτικοί κλάδοι ενίσχυσης:

- Αύξηση αξίας γεωργικών (γάλα, αυγά, οπωροκηπευτικά, οίνος, σαλιγκάρια, μανιτάρια, φαρμακευτικά φυτά, δημητριακά, κ.α.) και δασοκομικών προϊόντων.
- Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί μικρών υποδομών διανυκτέρευσης, χώρων εστίασης και αναψυχής, επισκέψιμων αγροκτημάτων, επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών, μονάδων παραγωγής ειδών διατροφής μετά την πρώτη μεταποίηση, βιοτεχνιών κ.λ.π.
- Σήμανση τουριστικών αξιοθέατων και μνημείων, μικρής κλίμακας γεωργικές υποδομές, ενίσχυση φορέων ανάδειξης και διατήρησης της παράδοσης, ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων, διατήρηση – αποκατάσταση – αναβάθμιση περιοχών υψηλής φυσικής αξίας, μετατροπές κτιρίων σε μουσεία – συλλογές – εκθετήρια κ.λ.π. (<http://www.e-grevena.net/psk/?p=1259>).

Περιοχή παρέμβασης

Η Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών έχει πληθυσμιακή πυκνότητα 14,24 κάτοικους/Κm². Εξαιρώντας από το Νομό την πόλη των Γρεβενών (το κύριο ημιαστικό κέντρο του Νομού), οι δήμοι της Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών είναι οι περισσότερο πυκνοκατοικημένοι και στην ουσία διαμορφώνουν τη μέση πληθυσμιακή πυκνότητα ενός Νομού (16,6 κάτοικοι/Κm²) που είναι ο πλέον αραιοκατοικημένος της Χώρας.

Στην Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών εντάσσονται δύο περιοχές Natura. Η πρώτη εξ αυτών τοποθετείται στο δήμο Ηρακλεωτών και η δεύτερη καλύπτει πολύ μικρή έκταση του δήμου Χασίων (<http://www.angre-leader.gr>).

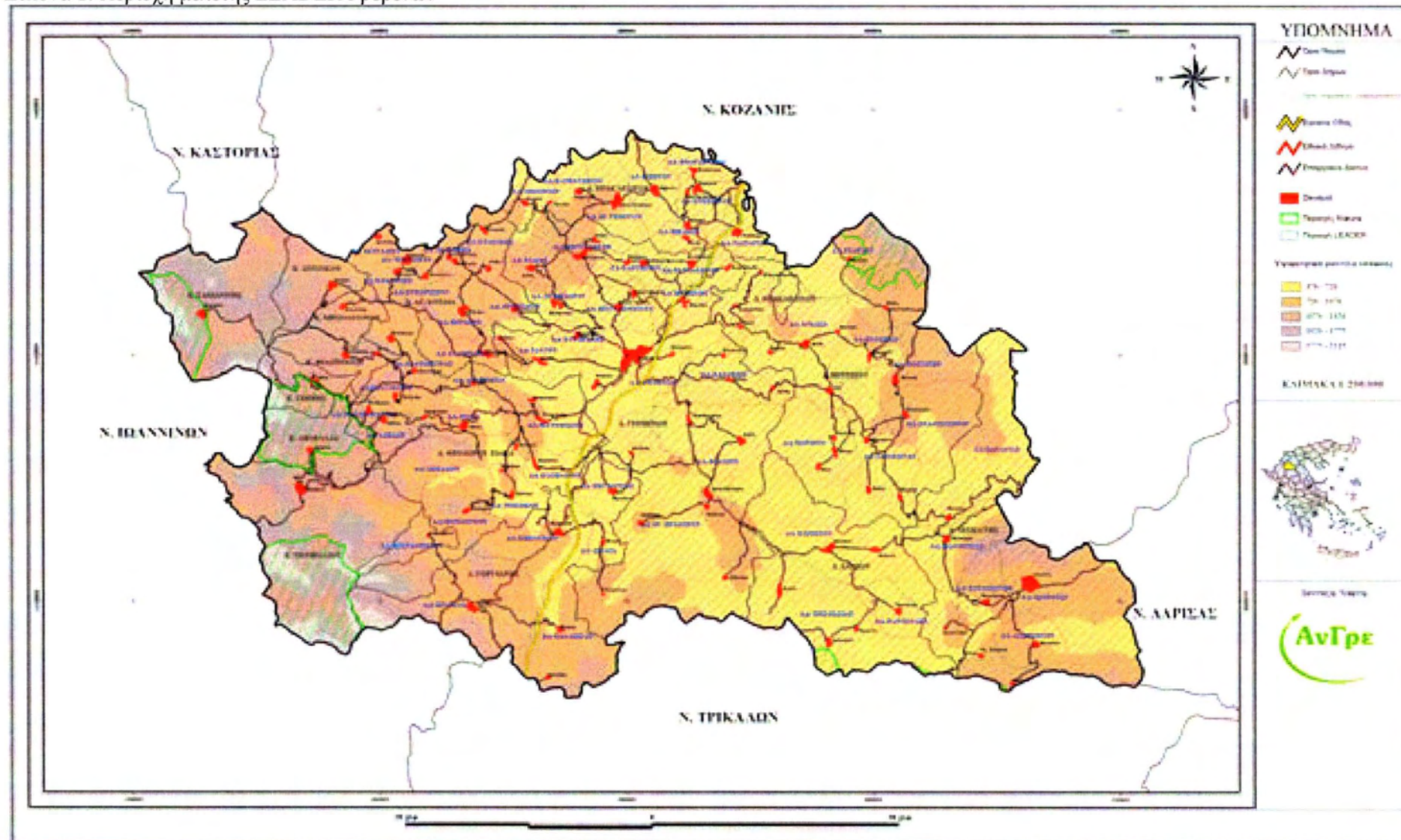
Στόχοι και στρατηγική του προγράμματος

Με βάση το δίπολο: "ποιοτικά προϊόντα - ήπια τουριστική ανάπτυξη", ορίστηκαν ειδικοί, αναλυτικοί στόχοι στα πλαίσια ενός κεντρικού άξονα ανάπτυξης. Στη διαδικασία αυτή και με τίτλο: Ανάπτυξη Βιώσιμου Κοινωνικού Ιστού & Άρση της Απομόνωσης υπό το Πρίσμα της Ποιότητας, σχηματοποιήθηκε το περιεχόμενο του κεντρικού άξονα ανάπτυξης του παρόν Σχέδιο Προγράμματος LEADER Γρεβενών:

- προστασία και ανάδειξη/αξιοποίηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης και διαμόρφωση ενός ανθρωποκεντρικού αναπτυξιακού μοντέλου.
- διατήρηση και ενίσχυση της διαφορετικότητας και της παράδοσης της περιοχής παρέμβασης.
- ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, επίτευξη συνεργειών μεταξύ των Δ.Δ. της Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών αλλά και του Νομού.
- πολυτομεακή επιχειρηματική ανάπτυξη με κεντρικό άξονα την αγροδιατροφική αλυσίδα και βέλτιστη αξιοποίηση της κρίσιμης μάζας τοπικών βιολογικών προϊόντων και προϊόντων ποιότητας.

Εικόνα 1: Περιοχή μελέτης LEADER Γρεβενών

Πηγή: <http://www.angre-leader.gr/>

- αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων και της τοπικής οικονομίας, αύξηση δυνατοτήτων καθετοποίησης της παραγωγής, αποτελεσματική προώθηση των τοπικών προϊόντων.
- δημιουργία ενιαίου τουριστικού προϊόντος στο Νομό με βάση το φυσικό περιβάλλον και τον πολιτισμό.
- αξιοποίηση της τουριστικής ζήτησης στο δυτικό τμήμα του Νομού και εξάπλωση αυτής στην περιοχή παρέμβασης.
- διασύνδεση του πρωτογενή με το δευτερογενή και τριτογενή τομέα.
- αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος και της δυσμενούς πληθυσμιακής σύνθεσης των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, με δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας.
- βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της παρούσας χρηματοδοτικής ευκαιρίας (<http://www.angre-leader.gr>).

Οι στόχοι του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών είναι:

- **Βελτίωση της Ανταγωνιστικότητας της Περιοχής Παρέμβασης για την Ισορροπημένη Ανάπτυξη του Νομού**

Επιδιώκεται η αντιμετώπιση της απελευθέρωσης των οικονομικών σχέσεων ώστε τα προϊόντα της περιοχής να διευρύνουν το μερίδιό τους και να διεισδύσουν ικανοποιητικά στις αγορές. Η κατάκτηση του στόχου βασίζεται στην αξιοποίηση της υφιστάμενης εσωτερικής αγοράς στην Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών, στη δυναμική της αγοράς βιολογικών προϊόντων της Χώρας και τη συστηματική ανάπτυξη εξαγωγικής δραστηριότητας.

- **Ανάπτυξη Πολυτομεακής Επιχειρηματικής Δραστηριότητας με Άξονα τον Τουρισμό**

Επιδίωξη είναι η αποκατάσταση ενός τομεακά ολοκληρωμένου οικονομικού περιβάλλοντος που συγκροτείται από υγιείς επιχειρήσεις στον άξονα "προϊόντα ποιότητας - τουρισμός", οργανωμένες με σύγχρονα επιχειρηματικά πρότυπα.

Μετρήσιμο περιεχόμενο είναι το πλήθος επιχειρήσεων που θα δραστηριοποιηθούν σε τομείς που καλύπτουν βασικές ανάγκες του πληθυσμού αλλά και το πλήθος των παραγωγικών επιχειρήσεων σε κλάδους που παρουσιάζουν ελλείψεις.

- **Αναβάθμιση Ποιότητας Προϊόντων & Υπηρεσιών ως Μέσο Κοινωνικοοικονομικής Ανάπτυξης**

Επιδίωξη είναι η αναβάθμιση της ποιότητας προϊόντων αλλά και του όγκου της υφιστάμενης ποιοτικής παραγωγής.

Μετρήσιμο περιεχόμενο είναι το πλήθος των επιχειρήσεων που θα ενισχυθούν ώστε να δραστηριοποιηθούν στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων.

- **Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Δραστηριοτήτων της Αγροτοδιατροφικής Αλυσίδας**

Επιδίωξη είναι η καθιέρωση των ποιοτικών προϊόντων του πρωτογενή τομέα (Βιολογικών, ΠΟΠ, ΠΓΕ) ως κύριες πρώτες ύλες που διοχετεύονται σε όλο το φάσμα της αγροτοδιατροφικής αλυσίδας.

Μετρήσιμο περιεχόμενο είναι το πλήθος των επιχειρήσεων που θα ενισχυθούν αλλά και το πλήθος των ποιοτικών προϊόντων που θα παραχθούν αλλά και θα διοχετευτούν στις αγορές.

- **Προάσπιση του Αnéπαφου Φυσικού Περιβάλλοντος & της Πολιτιστικής Κληρονομιάς**

Επιδιώκεται η προστασία, αναβάθμιση και αειφορική διαχείριση του φυσικού και ανθρωπογενούς- πολιτιστικού περιβάλλοντος και αφορά στα μνημεία φύσης και ιστορίας καθώς και στις παραδόσεις που κυριαρχούν στην Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών. Μετρήσιμο περιεχόμενο είναι το πλήθος των επιχειρήσεων που θα ενισχυθούν καθώς και το πλήθος των παρεμβάσεων δημόσιου χαρακτήρα που άμεσα εξυπηρετούν το στόχο.

Η αναπτυξιακή στρατηγική στοχεύει στην κατάκτηση των ειδικότερων και γενικότερων στόχων του παρόν Σχέδιο Προγράμματος LEADER Γρεβενών και παίρνει συγκεκριμένο περιεχόμενο στις ακόλουθες περιοχές ενδιαφέροντος (<http://www.angre-leader.gr>).

Παράμετροι της Στρατηγικής

Εκτός των ειδικών και γενικότερων στόχων του σχεδίου, λαμβάνονται υπόψη και διασφαλίζονται τρεις κεντρικοί πυλώνες ανάπτυξης:

- i. **Χωρική Ισορροπία:** Εξασφάλιση ισόρροπης χωρικής κατανομής των δράσεων στους επιμέρους δήμους της περιοχής παρέμβασης, αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων/ευκαιριών και αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων/απειλών.

- ii. **Επιχειρηματικότητα:** Δημιουργία σταθερού ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος και διασφάλιση εκ των προτέρων των εκροών του σχεδίου, μέσω της διαδικασίας και με ορθολογική αξιολόγηση των προτάσεων που προκύπτουν από την εκδήλωση ενδιαφέροντος των εν δυνάμει τελικών αποδεκτών.
- iii. **Αειφορική Διαχείριση Πόρων:** Διατήρηση - βελτίωση το φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος με κάθετες δράσεις και κανόνες που διατρέχουν οριζόντια όλες τις επενδύσεις ως προδιαγραφές και κριτήρια επιλογής των αναπτυξιακών σχεδίων (<http://www.angre-leader.gr>).

Στο σχεδιασμό των δράσεων του παρόντος Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών λαμβάνονται υπόψη όλοι οι σχεδιασμοί, προγραμματισμοί και στρατηγικές του Νομού και της Περιφέρειας που εντάσσεται η περιοχή παρέμβασης, εξασφαλίζονται όλες οι δυνατές συνέργειες με προγραμματισμένα ώριμα έργα που συνάδουν με τους στόχους του σχεδίου και η ανεξάρτησή του από επισφαλούς έκβασης σχεδιασμούς.

Για τη διασφάλιση της κατάκτησης των στόχων του παρόντος Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών καθώς και για την εξασφάλιση της πλήρους ετοιμότητας της ΟΤΔ-ΑΝΓΡΕ, πρέπει να αρχίσει την υλοποίηση άμεσα μετά την έγκριση του σχεδίου:

- εκπονούνται σχέδια δράσης για την υλοποίηση του παρόν Σχέδιο Προγράμματος LEADER Γρεβενών, σε αναλυτικό επίπεδο λεπτομέρειας διασφαλίζοντας όλες τις παραμέτρους επιτυχίας υλοποίησης του σχεδίου
- εξασφαλίζονται όλα τα απαιτούμενα για ποιοτική υλοποίηση με τήρηση του χρονοδιαγράμματος και διασφάλιση των οικονομικών πόρων του σχεδίου.
- στην Ομάδα για το Σχέδιο Προγράμματος LEADER Γρεβενών εντάσσονται όλα τα στελέχη της ΑΝΓΡΕ που συμμετείχαν στην υλοποίηση του ΟΠΑΑΧ που εφαρμόστηκε στο δυτικό τμήμα του Νομού (<http://www.angre-leader.gr>).

Στρατηγική Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας

Η εφαρμογή των δράσεων που αφορούν στην ιδιωτική επιχειρηματικότητα γίνεται με τους ακόλουθους περιορισμούς, προϋποθέσεις, προτεραιότητες και δεσμεύσεις:

- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και πρωμοδότηση των γυναικών και των νέων γενικά.

- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και πρωμοδότηση συλλογικών σχημάτων (συνεταιρισμοί, ομάδες παραγωγών) που επενδύουν στην αξιοποίηση της τοπικής παραγωγής και παράδοσης.
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και πρωμοδότηση επενδυτών που δεν επιχορηγήθηκαν σε προηγούμενες περιόδους.
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και πρωμοδότηση των επενδυτικών σχεδίων που εισάγουν στη λειτουργία των επιχειρήσεων καινοτομία και τεχνολογία, παράγουν για ίδια κατανάλωση ενέργεια από εναλλακτικές πηγές.
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και πρωμοδότηση επενδύσεων που αξιοποιούν υφιστάμενους ή/και αναπτυσσόμενους τουριστικούς πόρους της περιοχής (π.χ. Ιαματικές Πηγές, Λίμνη Ιλαρίωνα).
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και πρωμοδότηση επενδύσεων που προάγουν την πολιτιστική παράδοση της περιοχής (<http://www.angre-leader.gr>).

Για την υλοποίηση της περιβαλλοντικής και πολιτιστικής διάστασης του παρόντος Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών καθιερώνονται:

- Προδιαγραφές υποδομών διανυκτέρευσης, εστίασης και αναψυχής.
- Κανόνες ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής διαχείρισης.

Για τη διασφάλιση της παραγωγικότητας των προκηρύξεων διενεργείται:

- Συνεχής ενημέρωση, πληροφόρηση, κινητοποίηση των εν δυνάμει και των τελικών αποδεκτών.
- Συνεχής εφαρμογή διαδικασίας, με έμφαση στο εκάστοτε εξάμηνο πριν τις προκηρύξεις.

Στρατηγική Υποστήριξης Επιχειρηματικότητας (Δημόσιες Παρεμβάσεις)

Οι παρεμβάσεις δημόσιου χαρακτήρα έχουν ρόλο υποστηρικτικό της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας αλλά και αυτόνομο ρόλο στην υλοποίηση της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής διάστασης του παρόν Σχέδιο Προγράμματος LEADER Γρεβενών και υλοποιούνται με τους ακόλουθους περιορισμούς, προϋποθέσεις, προτεραιότητες και δεσμεύσεις:

- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και προτίμηση των επενδύσεων που προάγουν την πολιτιστική κληρονομιά, στην ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και στη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης.
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και προτίμηση των επενδύσεων με συνέργειες με τις ιδιωτικές επενδύσεις του παρόν Σχέδιο Προγράμματος LEADER Γρεβενών.
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και προτίμηση σε έργα που λειτουργούν συμπληρωματικά με δράσεις της 4ης Προγραμματική Περίοδος.
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και προτίμηση των επενδύσεων που αναδεικνύουν νέους τουριστικούς πόρους στην περιοχή παρέμβασης (π.χ. Ιαματικές Πηγές, Λίμνη Ιλαρίωνα).
- Ιδιαίτερη αντιμετώπιση και προτίμηση των επενδύσεων που συνδέουν την Περιοχή Παρέμβασης του Σχεδίου Προγράμματος LEADER Γρεβενών με όμορους αναγνωρισμένους τουριστικούς προορισμούς (Μετέωρα, Βασιλίτσα, Καστοριά) (<http://www.angre-leader.gr>).

Πίνακας 6: Δράσεις Προγράμματος LEADER Γρεβενών

Τίτλος δράσης	Συνολικό κόστος	Δημόσια δαπάνη	Κοινωνική συμμετοχή	Εθνική συμμετοχή	Ιδιωτική συμμετοχή
Αύξηση της αξίας των γεωργικών και δασοκομικών προϊόντων	2.985.000	1.492.500	1.194.000	298.500	1.492.500
Διαφοροποίηση προς μη γεωργικές δραστηριότητες	1.650.000	825.000	660.000	165.000	825.000
Στήριξη της δημιουργίας και ανάπτυξης πολύ μικρών επιχειρήσεων	1.400.000	700.000	560.000	140.000	700.000
Ενθάρρυνση τουριστικών δραστηριοτήτων	2.445.000	1.245.000	996.000	249.000	1.200.000
Βασικές υπηρεσίες για την οικονομία και τον αγροτικό πληθυσμό	225.000	202.500	162.000	40.500	22.500
Ανακαίνιση και ανάπτυξη των χωριών	290.000	290.000	232.000	58.000	0
Διατήρηση και αναβάθμιση της αγροτικής	395.000	370.000	296.000	74.000	25.000

κληρονομιάς

Πηγή: <http://www.angre-leader.gr/>

5.2.2. Πρόγραμμα LIFE Νομού Γρεβενών

Το Νοέμβριο του 2008 εγκρίθηκε έργο του προγράμματος LIFE που υποβλήθηκε από τη Ν.Α. Γρεβενών, με συνεργαζόμενους φορείς την ΑΝΓΡΕ, τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση Καλλιστώ, το ΕΘΙΑΓΕ/Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών και την εταιρεία Business Architects Consultancy. Το έργο ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2009 και θα διαρκέσει έως τον Ιούνιο του 2012 με προϋπολογισμό 1.153.561,00 ευρώ.

Το έργο αποσκοπεί στην εφαρμογή πρότυπων δράσεων διατήρησης του δασικού πλούτου και ειδών της άγριας πανίδας στις τρεις Περιοχές Natura 2000 (SCIs - SPAs) του Νομού Γρεβενών: «Βασιλίτσα», «Εθνικός Δρυμός Πίνδου» και «Εθνικός Δρυμός Πίνδου - Βάλια Κάλντα - Ευρύτερη Περιοχή». Στις κεντρικές επιδιώξεις του έργου συγκαταλέγονται η ομαλή συνύπαρξη των μεγάλων σαρκοφάγων με την ορεινή γεωργία και κτηνοτροφία της περιοχής, καθώς και η συμβολή στη δημιουργία όρων αποτελεσματικότερης διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου από τον αρμόδιο Φορέα Διαχείρισης (<http://www.pindoslife.gr/>).

Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του έργου θα επιδιωχθεί:

- Η αειφορική διαχείριση και ανάδειξη του δασικού πλούτου και ειδικότερα των υψηλών παραγωγικών δασών της περιοχής, με εφαρμογή πιλοτικών δράσεων δασικής διαχείρισης για δάση πολλαπλών χρήσεων (παραγωγή, αναψυχή, φυσικό απόθεμα)
- Η εφαρμογή πιλοτικών δράσεων διαχείρισης του πληθυσμού αρκούδας στην περιοχή του έργου.
- Η συμβολή στην ομαλή συνύπαρξη παραγωγικών δραστηριοτήτων της ορεινής ζώνης (κτηνοτροφία, ορεινές καλλιέργειες) και μεγάλων σαρκοφάγων (αρκούδα, λύκος), με την περαιτέρω διάδοση και θεσμική κατοχύρωση μέτρων πρόληψης και ενεργού αντιμετώπισης των ζημιών στις γεωργικές καλλιέργειες και το ζωικό κεφάλαιο, αλλά και με την ενημέρωση των αγροτών πάνω στους τρόπους συνύπαρξης των μεγάλων σαρκοφάγων με ανθρώπινες δραστηριότητες, καθώς και για το ενδεχόμενο οικονομικό όφελος που μπορεί να προκύψει από την παρουσία και την προβολή των

μεγάλων σαρκοφάγων στην περιοχή (οικοτουρισμός, σήμανση αγροτικών προϊόντων κ.λπ.).

- Η επιστημονική τεκμηρίωση και υποστήριξη των μέτρων διαχείρισης και η συμβολή στη δημιουργία μόνιμων υποδομών (συστημάτων) παρακολούθησης των παραμέτρων που σχετίζονται με τους παραπάνω στόχους και δράσεις.
- Η υλοποίηση δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινωνιών και της κοινής γνώμης ευρύτερα και η δημιουργία συμπληρωματικών υποδομών ενημέρωσης των επισκεπτών της περιοχής.
- Η ενίσχυση της φύλαξης-πυροπροστασίας και η υποστήριξη της λειτουργίας του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου με τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών και την απόκτηση εξοπλισμού για την επαναλαμβανόμενη ετησίως λειτουργία ενός θεσμού υποστήριξης του έργου του Φορέα Διαχείρισης από εθελοντές (<http://www.pindoslife.gr/>).

Ο σχεδιασμός του προγράμματος βασίζεται σε ευρήματα και προτάσεις που έχουν προκύψει από τις Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες (ΕΠΜ) που έχουν εκπονηθεί στο παρελθόν στην περιοχή και, κυρίως, στην ΕΠΜ που εκπονήθηκε μεταξύ 1994 και 1999 στο πλαίσιο των έργων LIFE-Nature ΑΡΚΤΟΣ-1 (LIFE93/NAT/GR/10800) και ΑΡΚΤΟΣ-2 (LIFE96/NAT/GR/3222) και στις ΕΠΜ Ορεινών Όγκων Β. Πίνδου - ΥΠΕΧΩΔΕ και Ποταμού Βενέτικου - ΑΝΓΡΕ.

Η περιοχή του προγράμματος αποτελεί σημαντικό μέρος του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου, περιλαμβάνει συνολικά τρεις ορεινές περιοχές, που έχουν ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Natura 2000, και στις οποίες συναντώνται σημαντικοί τύποι οικοτόπων και σπάνια είδη της άγριας ζωής. Ανάμεσά τους, υπάρχουν τρεις τύποι οικοτόπων και τέσσερα ζωικά είδη προτεραιότητας (Οδηγία Οικοτόπων 92/43) (<http://www.pindoslife.gr/>).

Στόχοι του προγράμματος

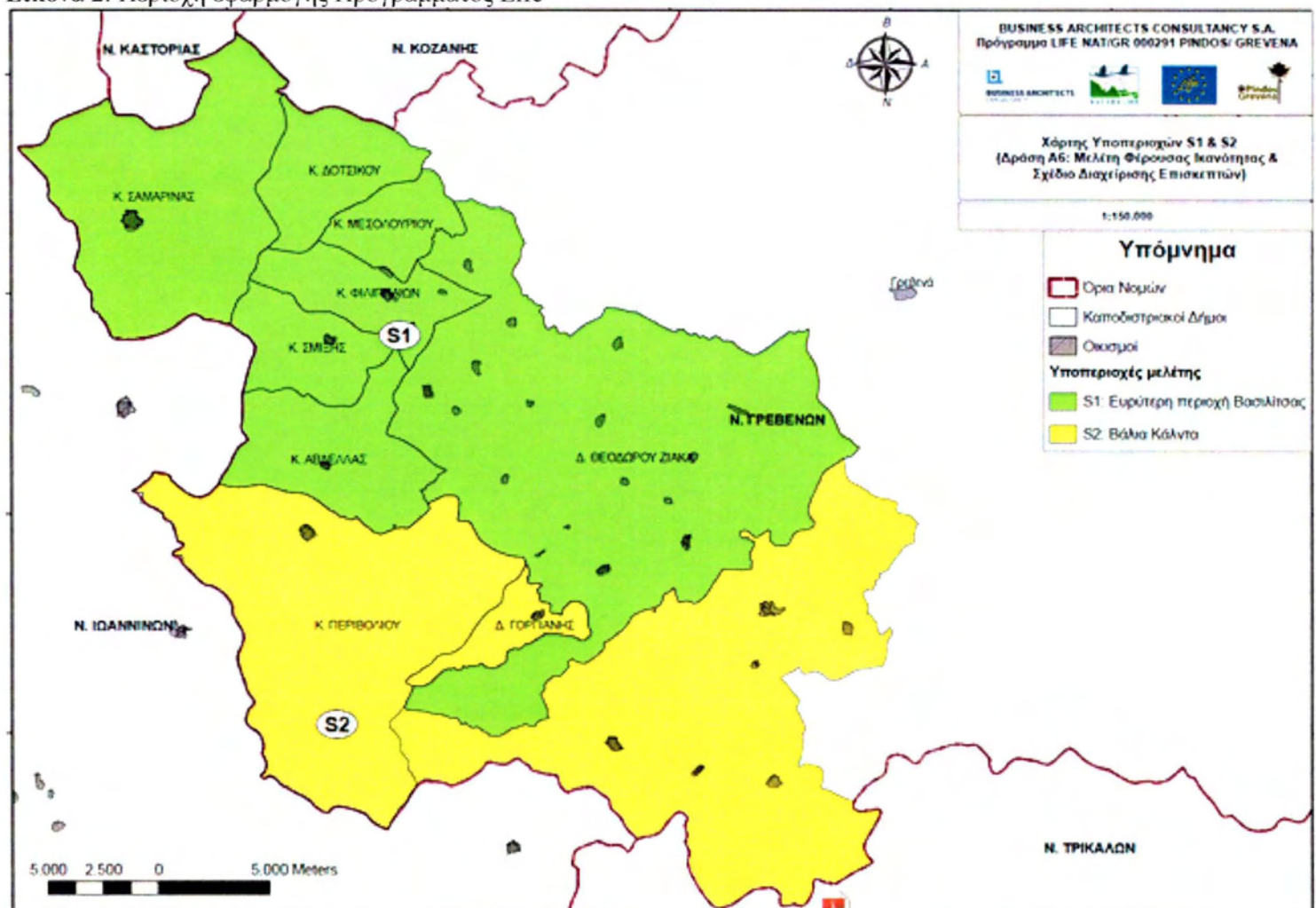
Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος είναι:

- Η βελτίωση της κατάστασης συντήρησης 60 εκταρίων δασικού βιότοπου προτεραιότητας τύπου 9530 μέσω βιώσιμων και καινοτόμων πρακτικών διαχείρισης

υπέρ επίσης των διεθνών επιπέδων βιοποικιλότητας και της κατάστασης συντήρησης της *Ursus arctos* στην περιοχή του έργου.

- Η βελτίωση της κατάστασης συντήρησης της *Ursus arctos* υπό την έννοια των συνθηκών του βιοτόπου και των τάσεων του πληθυσμού της, με διατήρηση του πυρήνα των μονάδων βιότοπου εντός της περιοχής του έργου ανενόχλητου και με τη διατήρηση της ανθρώπινης προκαλούμενης θνησιμότητας σε ένα βιώσιμο επίπεδο που δεν υπερβαίνει το 4% του ελάχιστου κατ' εκτίμηση πληθυσμού. Διατήρηση του ετήσιου αριθμού των αναπαραγωγικών θηλυκών τουλάχιστον στο 10-12% του ελάχιστου εκτιμωμένου πληθυσμού στις στοχοθετημένες στην περιοχή εφαρμογής του έργου.
- Η βελτίωση του επιπέδου ευαισθητοποίησης ειδικών ομάδων-στόχων σχετικά με τις προστιθέμενες αξίες τόσο των στοχοθετημένων ειδών όσο και του τύπου του οικοτόπου που αφορά στην περιοχή εφαρμογής του έργου.
- Η απόκτηση της τεχνογνωσίας από όλες τις αρμόδιες τοπικές αρχές συμπεριλαμβανομένων των αρχών των εθνικών πάρκων όσον αφορά τον ειδικό και συγκεκριμένο έλεγχο και τα εργαλεία διαχείρισης που εξετάζουν τη διατήρηση και διαχείριση των ειδών και βιότοπων στην περιοχή εφαρμογής του έργου.
- Η καθιέρωση και λειτουργία μιας αυτόνομης μονάδας που θα υποστηρίζει σε μακροπρόθεσμη βάση μια ορισμένη κατηγορία προληπτικών μέτρων (π.χ. ποιμενικά σκυλιά).
- Η βιώσιμη διαχείριση των επισκεπτών των εθνικών πάρκων μέσω της καθιέρωσης και λειτουργίας κατάλληλων ενισχυτικών υποδομών και εγκαταστάσεων (<http://www.pindoslife.gr/>).

Εικόνα 2: Περιοχή εφαρμογής Προγράμματος Life

Πηγή: <http://www.pindoslife.gr/>

Δράσεις του προγράμματος

Οι δράσεις του προγράμματος είναι οι εξής (<http://www.pindoslife.gr/>):

A. Προπαρασκευαστικές Δράσεις

A.1-Εκπόνηση - προσαρμογή σχεδίου διαχείρισης για τον οικότοπο προτεραιότητας 9530* (Δάση μαύρης πεύκης - *Pinus nigra*) - ΕΘΙΑΓΕ/ΔΕ

Θα εκπονηθεί σχέδιο διαχείρισης των συστάδων Μαύρης πεύκης με ιδιαίτερη έμφαση στους μικτούς σχηματισμούς της μαύρης πεύκης με άλλα δασοπονικά είδη και με στόχο α) την προετοιμασία και τον προγραμματισμό υλοποίησης των δράσεων διαχείρισης των συστάδων μαύρης πεύκης (C6) και β) τη δημιουργία υποδομής (υπό μορφή συμπερασμάτων, οδηγιών και υποδειγμάτων) για μια διευρυμένη παρέμβαση αειφορικής διαχείρισης στα δάση μαύρης πεύκης, τόσο της περιοχής μελέτης όσο και ευρύτερα σε επίπεδο χώρας.

Για την υλοποίηση των στόχων αυτών θα γίνουν οι ακόλουθες εργασίες:

1) Εκπόνηση χάρτη βλάστησης 2) Αξιολόγηση δασικών λειτουργιών 3) Εκπόνηση σχεδίου διαχείρισης των συστάδων μαύρης πεύκης 4) Δημόσια παρουσίαση και έγκριση του σχεδίου.

A.3 -Επιλογή και απογραφή συστάδων πιλοτικής διαχείρισης - Νομαρχία Γρεβενών

Για την πιλοτική εφαρμογή της δράσης C6 (δασοκομικός χειρισμός/ προσήμανση των προς υλοτομία δένδρων και εφαρμογή εναλλακτικών συστημάτων συγκομιδής ξύλου) θα επιλεγούν συνολικά τρεις διαχειριστικές συστάδες σε δυο δασικά συμπλέγματα της περιοχής. Στην έκταση των πιλοτικών αυτών συστάδων θα εγκατασταθεί δίκτυο δοκιμαστικών επιφανειών (ΔΕ). Τα στοιχεία αυτά θα αποτελέσουν εισροές για την κατάρτιση του διαχειριστικού σχεδίου στη δράση A2, την υλοποίηση της πιλοτικής διαχείρισης (δράση C6) και την επιστημονική παρακολούθηση της βλάστησης (δράση C5).

A.5 – Αξιολόγηση της παράνομης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων και το αποτέλεσμα τους στα είδη προτεραιότητας (*Ursus arctos*) – ΚΑΛΛΙΣΤΩ

Ένα ερωτηματολόγιο θα διανεμηθεί κυρίως μέσω απευθείας συνεντεύξεων σε τοπικές κοινωνικές ομάδες, που είναι ομάδες στόχοι, όπως (αγρότες, κτηνοτρόφοι, κυνηγοί) και επηρεάζονται ή εμπλέκονται στην παράνομη χρήση δολωμάτων. Επίσης θα συλλεχθούν επιπλέον στοιχεία από την κτηνιατρική υπηρεσία Γρεβενών και το τοπικό αστυνομικό τμήμα. Επειδή τα περιστατικά της παράνομης χρήσης των δολωμάτων επηρεάζουν και την άγρια ζωή και τα οικόσιτα είδη, και τις περισσότερες φορές, δεν αναφέρονται στις τοπικές αρχές, η βαρύτητα και η έκταση του προβλήματος δεν χρίζουν της απαραίτητης δημόσιας και πολιτικής προσοχής. Η ποσοτικοποίηση του προβλήματος θα βοηθήσει στο διάλογο μεταξύ του προγράμματος και των αρμόδιων αρχών έτσι ώστε να σχεδιαστεί μια αποτελεσματικότερη εμπλοκή των δεύτερων στην παρακολούθηση και ουδετεροποίηση αυτής της βλαβερής πρακτικής.

A.6 – Ανάπτυξη Σχεδίου Διαχείρισης επισκέπτη που αφορά τις κρίσιμες περιοχές του Εθνικού Πάρκου - Business Architects

Η κύρια μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί είναι εκείνη που προτάθηκε από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και δημοσιεύτηκε από την Διεύθυνση Περιβάλλοντος με τον ακόλουθο τίτλο: "Καθορισμός, Μέτρηση και εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας σε Ευρωπαϊκούς Τουριστικούς προορισμούς" (B4-3040/2000/294577/MAR/D2).

Ανάπτυξη του Σχεδίου Διαχείρισης Επισκέπτη περιλαμβάνει τις ακόλουθες υπό εργασίες:

- Οργάνωση δύο ομάδων εστίασης με χρήστες της περιοχής. Ο στόχος είναι να κατανοηθούν οι ανάγκες των χρηστών και να αξιολογηθεί οι πρώτες τους αντιδράσεις στις διαπιστώσεις της μελέτης φέρουσας ικανότητας.
- Σχεδιάζοντας το ΣΔΕ. Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις της μελέτης φέρουσας και τις αντιδράσεις των δύο ομάδων εστίασης το ΣΔΕ θα σχεδιαστεί.
- Δημόσια διαβούλευση για το ΣΔΕ. Το σχέδιο του ΣΔΕ θα δημοσιοποιηθεί και μια συμβουλευτική ομάδα θα συσταθεί για το ΣΔΕ ο στόχος είναι να αναγνωριστούν πιθανές συγκρούσεις οι οποίες μπορεί να προκύψουν από τους σημαντικότερους χρήστες.
- Τελικό ΣΔΕ.

A.7 – Συλλογή δεδομένων για τις τροφικές πηγές της καφέ αρκούδας *Ursus arctos** (σε πρανή δρόμων, σε δασικές εκτάσεις για *Rubus*, *Prunus* etc) - Νομαρχία Γρεβενών

Η δράση περιλαμβάνει την συγκέντρωση και ανάλυση πληροφοριών σχετικά με την παρουσία τροφικών πηγών και τον αφθονία τους για το είδος προτεραιότητας *Ursus arctos** σε κρασπεδικές περιοχές (ανοίγματα του δάσους, δρόμοι κ.λ.π.).

Είναι γνωστό από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία ότι οι τροφικές προτιμήσεις της αρκούδας και οι διατροφικές της συνήθειες μεταβάλλονται στη διάρκεια του έτους. Για το λόγο αυτό θα γίνει επιλογή και των κατάλληλων περιόδων για την διενέργεια της συλλογής δεδομένων. Η συγκέντρωση υλικού θα αφορά την ύπαρξη και συγκέντρωση κτηνοτροφικών ζώων και σμηνών μελισσιών στις επιλεγείσες περιοχές. Τέλος στις περιοχές αυτές θα διενεργηθεί δειγματοληπτικός έλεγχος για την παρουσία φυτικών ειδών σε αριθμό, μέγεθος και καρποφορία ώστε να γίνει δυνατή η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την διατροφική αξία και ικανότητα εκτάσεων κοντά στα κράσπεδα του δάσους (ανοίγματα δρόμοι, διάκενα κλπ).

Θα αξιολογηθεί η σημασία αυτών για την διατροφή του είδους προτεραιότητας και θα προταθούν συγκεκριμένα μέτρα ενίσχυσης των τροφικών πηγών στις κρασπεδικές δασικές εκτάσεις. Τα αποτελέσματα αυτά επίσης μπορούν να ποσοτικοποιηθούν και να μας δώσουν ένα μέτρο της φέρουσας ικανότητας του οικοσυστήματος της περιοχής σε σχέση με το είδος προτεραιότητας.

A.8 - Δημιουργία μητρώου κατόχων σκύλων φύλαξης κοπαδιού και προκαταρκτική αποτίμηση ζημιών σε κτηνοτροφικά ζώα από την αρκούδα. – ΚΑΛΛΙΣΤΩ

Η δημιουργία ενός μητρώου όλων των κτηνοτρόφων στην περιοχή μελέτης που κατέχουν σκύλους φύλαξης κοπαδιών θα πραγματοποιηθεί μέσω μίας εκτεταμένης έρευνας πεδίου που θα γίνει από το προσωπικό του προγράμματος με τη χρήση κατάλληλου ερωτηματολογίου που θα συμπληρώνεται με συνεντεύξεις. Θα συλλεχθούν λεπτομερείς πληροφορίες για κάθε σκύλο φύλαξης που ανήκει σε κτηνοτρόφο, όπως:

Αριθμός σκύλων, ηλικία, φύλο, συνθήκες υγιεινής, γενεαλογία, αποδοτικότητα, ράτσα, εκπαίδευση σκύλου, σίτιση, κλπ.

Κατόπιν αυτού, η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων θα είναι δυνατή, έτσι ώστε να υποστηρίζει τη Δράση C8 (με την αναγνώριση κατάλληλων γεννητόρων), καθώς και τη Δράση E5.

Οι περιπτώσεις ζημιών κάθε κτηνοτροφικής μονάδας στην περιοχή θα αξιολογηθούν και θα συλλεχθούν οι ακόλουθες πληροφορίες:

- Είδος ζώου στη μονάδα
- Μέγεθος ζημιάς που προκλήθηκε από την αρκούδα
- Χρησιμοποιούμενα προληπτικά μέτρα φύλαξης (τσομπανόσκυλα)
- Αποδοτικότητα των σκύλων και αδυναμίες (όταν ποσοτικοποιηθούν τα στοιχεία)
- Ζημιές οφειλόμενες σε άλλα είδη (πχ άγρια σκυλιά)

A.9 - Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών - ΕΘΙΕΓΕ/ΙΔΕ

Θα δημιουργηθεί μια γεωγραφική βάση δεδομένων προκειμένου να υποστηριχθεί η εφαρμογή του προγράμματος και ειδικά οι δράσεις που έχουν να κάνουν με τη διαχείριση της μαύρης πεύκης (A2, A3, και E3). Για το σκοπό αυτόν θα αναπτυχθεί κατ' αρχήν το σύστημα αναφοράς (επίπεδα τοπογραφίας και η δασική/ διοικητική διαίρεση) για τη γεωγραφική ένταξη και ολοκλήρωση στο σύστημα των περιοχών όπου θα αναπτυχθεί το πρόγραμμα.

A.10 - Διερεύνηση της ποιότητας του οικοτόπου της καφέ αρκούδας *Ursus arctos** σχετικά με τις τροφικές πηγές - Νομαρχία Γρεβενών

Η δράση περιλαμβάνει την συλλογή και ανάλυση δεδομένων, σε μια ευρύτερη περιοχή εκτάσεως 500ha, που αφορούν τα είδη και την αφθονία των τροφικών πηγών για το είδος προτεραιότητας *Ursus arctos** στις περιοχές ενδιαφέροντος. Συγκεκριμένα θα συλλεχθούν και θα αναλυθούν στοιχεία όπως θέση, συχνότητα εμφάνισης, εποχιακή διαθεσιμότητα τροφής, χωρική εξάπλωση, πληροκαρπία κλπ για οπωροφόρα είδη (γκορτσιά *Pyrus amygdaliformis*, αγριομηλιά *Malus sylvestris*, αγριοκερασιά *Prunus cerasus* ή *Prunus mahaleb*, τσαπουρνιά *Prunus spinosa*, αγριοδαμασκηλιά *Prunus myrobolana* ή *cerasirela*) για πρωτογενείς παραγωγικές διαδικασίες (μελισσοτροφία) καθώς επίσης και για τα υψηλής τροφικής σπουδαιότητας δασικά είδη όπως η δρυς (*Quercus* sp) και η οξιά (*Fagus* sp.). Η συγκεκριμένη δράση θα καλύψει στατιστικώς

ένα σημαντικό μέρος της περιοχής προγράμματος έτσι ώστε να προσδώσει αξιόπιστα αποτελέσματα.

Από την χωρική ανάλυση θα προκύψει χάρτες παρουσίας και αφθονίας τροφικών πηγών και θα εκτιμηθεί η επάρκεια ή όχι της περιοχής για το είδος της προτεραιότητας και τους δυνητικά ικανούς να φιλοξενηθούν πληθυσμούς (βιοχωρητικότητα).

C. Συγκεκριμένες Διαχειριστικές Δράσεις

C.1 - Φυτεύσεις και συντήρηση οπωροφόρων δέντρων για αναβάθμιση των φυσικών τροφικών διαθέσιμων για το είδος προτεραιότητας (Ursus arctos*)- Αναπτυξιακή Γρεβενών ΑΝΓΡΕ

Αυτή η δράση είναι η συνέχεια της προπαρασκευαστικής δράσης Α10 και των μέτρων που προτάθηκαν από αυτήν. Περιλαμβάνει την αύξηση των παρόντων οπωροφόρων δέντρων για την αναβάθμιση των φυσικών τροφικών διαθέσιμων για το είδος προτεραιότητας (Ursus arctos*). Ο εμπλουτισμός θα αξιοποιήσει τις οδηγίες και τις κατευθύνσεις που θα προκύψουν από την τεχνική έκθεση η οποία θα προκύψει από την δράση Α10.

Ο εμπλουτισμός θα προκύψει διαμέσου των παρακάτω τριών δραστηριοτήτων:

- Φύτευση προτιμότερων ειδών (*Μηλιά, Αμυγδαλιά, Αγριοκερασιές, βατομουριά, κτλ*) σε βαθμούς που θα καθοριστούν από τις συνθήκες της περιοχής και την ανάλυση των αποτελεσμάτων
- Μπόλιασμα των υπαρχόντων δέντρων με άλλα τα οποία είναι συμβατά (για παράδειγμα των γκορτσιών)
- Φροντίδα και κλάδεμα των άγριων δένδρων

Αυτή η δράση ακολουθεί της δράσης Α10, μετρέποντας σε πλεονέκτημα τα αποτελέσματα της.

C.6 - Αειφορική διαχείριση συστάδων Μ. πεύκης - ΕΘΙΕΓΕ/ΔΙΠ

Η δράση αυτή περιλαμβάνει τις ακόλουθες εργασίες: 1) Δασοκομικός χειρισμός και καλλιέργεια των δασοσυστάδων και 2) Εφαρμογή εναλλακτικών συστημάτων συγκομιδής ξύλου.

Η επιδιωκόμενη αναπροσαρμογή του συστήματος διαχείρισης που εφαρμόζεται μέχρι σήμερα στις συστάδες μαύρης πεύκης της περιοχής, θα επιτευχθεί υπό την επιστημονική ευθύνη του προγράμματος αλλά μετά έγκριση και συνεργασία της Δασικής Υπηρεσίας και των Δασικών Συνεταιρισμών με τον ακόλουθο τρόπο:

Δασοκομικός χειρισμός: Η εργασία αυτή αποτελεί πρακτική εφαρμογή του σχεδίου διαχείρισης (που θα καταρτιστεί στη δράση Α2), θα επικεντρωθεί στο δασοκομικό χειρισμό των συστάδων (καλλιέργεια και αναγέννηση) της πιλοτικής περιοχής και θα ολοκληρωθεί με την προσήμανση των προς υλοτομία δένδρων και την κατάρτιση των σχετικών δελτίων προσήμανσης.

Διευρυμένη εφαρμογή αειφορικής διαχείρισης: θα επιχειρηθεί η αναμόρφωση και προσαρμογή του μέχρι τώρα εφαρμοζόμενου δασοκομικού χειρισμού και σε συστάδες μαύρης πεύκης εκτός της πιλοτικής περιοχής. Η παρέμβαση θα είναι κυρίως ποιοτική, θα έχει δηλαδή ως στόχο την ενσωμάτωση οικολογικών παραμέτρων χωρίς σοβαρές αλλαγές στο ύψος των προβλεπόμενων καρπώσεων.

Εφαρμογή εναλλακτικών Συστημάτων Συγκομιδής Ξύλου: Λαμβάνοντας υπ' όψη την μεταβλητότητα και τις διαφορές των συστάδων Μαύρης Πεύκης στην περιοχή έρευνας, σχετικά με την σύνθεση και δομή των οικοσυστημάτων καθώς και την ποικιλομορφία του ανάγλυφου και των συνθηκών διάνοιξης (πυκνότητα δασικών δρόμων), πρόκειται να σχεδιάσουμε, να εφαρμόσουμε και να αξιολογήσουμε στην πράξη εναλλακτικά συστήματα συγκομιδής ξύλου.

C.8 - Δημιουργία και λειτουργία κέντρου αναπαραγωγής του ελληνικού ποιμενικού - Νομαρχία Γρεβενών & Αναπτυξιακή Γρεβενών ΑνΓρε

Η χρήση του ελληνικού ποιμενικού σκύλου έχει αποδειχθεί ένα αποτελεσματικό προληπτικό μέτρο ενάντια στη ζημιά που προκαλούν οι αρκούδες στην κοπάδια. Εντούτοις, σε πολλές περιπτώσεις η διαθεσιμότητα τέτοιων εκπαιδευμένων σκυλιών

δεν είναι επαρκής για να καλύψει την ζήτηση των κτηνοτρόφων, αφού δεν γίνεται σωστή επιλογή και εκπαίδευση των κατάλληλων σκυλιών. Αυτό το σοβαρό πρόβλημα μπορεί να λυθεί με την δημιουργία και λειτουργία ενός σταθμού αναπαραγωγής και εκπαίδευσης τέτοιων σκυλιών στην περιοχή υλοποίησης του έργου. Αυτός ο σταθμός που θα είναι μια μόνιμη υποδομή στην περιοχή υλοποίησης του έργου που θα έχει τις κατάλληλες υποδομές για να φιλοξενήσει τα επιλεγμένα άτομα (αποτέλεσμα της δράσης Α8) τα οποία φέρουν τα επιθυμητά χαρακτηριστικά. Αυτά τα σκυλιά θα αποτελέσουν τους γεννήτορες εξασφαλίζοντας μια επαρκή παραγωγή κουταβιών που θα καλύψουν τις ανάγκες των κτηνοτρόφων στην περιοχή υλοποίησης του έργου. Ο σταθμός αναπαραγωγής θα είναι μια περιφραγμένη περιοχή 1 εκταρίου θα υπάρχει και ένα κτήριο που θα λειτουργεί ως κτηνιατρείο, στο οποίο θα εξετάζονται τα ζώα από τον κτηνίατρο που θα προσληφθεί για το έργο.

C.12 - Σύσταση και πιλοτική λειτουργία της «Ομάδας άμεσης επέμβασης για την αρκούδα» (BET) - ΚΑΛΙΣΤΩ

Η «Ομάδα άμεσης επέμβασης για την αρκούδα» (BET) θα αποτελείται από τέσσερις κατάλληλα εκπαιδευμένους επιστήμονες (κτηνίατρος, βιολόγοι), οι οποίοι θα επεμβαίνουν σε περιοχές όπου παρατηρούνται προβλήματα συνύπαρξης μεταξύ αρκούδων και ανθρώπων (ζημιές σε καλλιέργειες, μελίσσια, ζώα), σε περιπτώσεις ατυχημάτων στο οδικό δίκτυο και σε περιστατικά θανάτωσης αρκούδας. Ακόμα, η ομάδα θα επεμβαίνει σε περιπτώσεις επαναλαμβανόμενων ζημιών από αρκούδα και περιπτώσεις ζώων «εθισμένων» σε ανθρωπογενείς τροφικές πηγές.

Η ομάδα θα είναι εξοπλισμένη με όπλο που θα φέρει αποτρεπτικές σφαίρες κρότου-λάμψης, λαστιχένιες σφαίρες, αλλά και με ειδικό όπλο αναισθητοποίησης. Επίσης θα έχει τη δυνατότητα να συλλαμβάνει με ειδικό εξοπλισμό όποιο ζώο κρίνεται απαραίτητο.

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις σύγκρουσης αρκούδας - ανθρώπου, η ομάδα θα επεμβαίνει στο σημείο δράσης το συντομότερο δυνατό, ακολουθώντας ένα αυστηρά προκαθορισμένο πρωτόκολλο.

Ανάλογα με την περίπτωση και την κατάσταση, η αρκούδα ίσως θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με τρόπο ώστε να αποθαρρύνεται να πλησιάσει ξανά την περιοχή στο

μέλλον. Εάν αυτό δεν είναι επαρκές, τότε θα αναισθητοποιείται και θα της προσαρμόζεται κολάρο τηλεμετρίας με το οποίο η ομάδα θα έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί τις κινήσεις της και να αποτρέπει μελλοντικές αντιπαραθέσεις. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις η αρκούδα θα συλλαμβάνεται και θα μεταφέρεται σε άλλη περιοχή.

D. Ευαισθητοποίηση του κοινού και διάδοση των αποτελεσμάτων

D.1 - Εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης - Νομαρχία Γρεβενών & Αναπτυξιακή Γρεβενών ΑνΓρε

Είναι αλήθεια ότι για τους ανθρώπους που ζουν στην ύπαιθρο, η φύση έχει λιγότερη ηθική και αισθητική αξία από εκείνους που κατοικούν στο αστικό περιβάλλον. Επιπλέον, πολλοί αγρότες έχουν αρνητική στάση απέναντι στα είδη προτεραιότητας. Αυτό εν μέρει υπάρχει επειδή η καφέ αρκούδα προκαλεί ζημιές στην γεωργική παραγωγή. Η έλλειψη εκτίμησης της σημασίας της φύσης και του φυσικού περιβάλλοντος των κατοίκων της υπαίθρου όχι μόνο δεν υποστηρίζει τις προσπάθειες προστασίας αλλά και ενθαρρύνει τον παράνομο έλεγχο και μείωση των πληθυσμών άγριων ζώων όπως της καφέ αρκούδας *Ursus arctos**. Τέλος, διαφορετικές ομάδες τοπικών φορέων και συλλόγων της περιοχής μπορούν να επηρεαστούν αρνητικά και να μην συνεργαστούν θετικά με το έργο. Τέτοιες ομάδες είναι κτηνοτρόφοι, γεωργοί, κυνηγοί και επισκέπτες. Κάθε μια από αυτές τις ομάδες έχει ακόμα «τους λόγους της» να θεωρήσει ότι η συνύπαρξη με την αρκούδα είναι προβληματική.

Η εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης θα απευθυνθεί σε συγκεκριμένες ομάδες-στόχους και γενικά θα στοχεύσει στην αύξηση ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των παραπάνω ομάδων σε:

- Οι φυσικές, οικολογικές, πολιτιστικές και αισθητικές αξίες της περιοχής
- η διεθνής σημασία της καφέ αρκούδας *Ursus arctos** και του τύπου οικοτόπου 9530*
- οι ανάγκες προστασίας του είδους και οικοτόπου προτεραιότητας που στοχεύει το έργο
- η τρέχουσα κατάσταση προστασίας της περιοχής μετά την δημιουργία του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου

- τους τρόπους για την συνύπαρξη μεταξύ άγριας ζωής και τοπικών κατοίκων
- τα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη για τους τοπικούς κατοίκους από την ίδρυση και του Πάρκου

Θα καταδειξεί επίσης τις συγκεκριμένες δράσεις/μεθοδολογίες προστασίας, θα εφαρμόσει τεχνογνωσία όσο αφορά την διαχείριση του είδος και του οικοτόπου προτεραιότητας που έχει αποκτηθεί από άλλα προηγούμενα έργα LIFE, και θα ενθαρρύνει άλλους τοπικούς φορείς, ειδικά τον διοικητικό συμβούλιο του Φορέα Διαχείρισης του Πάρκου, για να τις χρησιμοποιήσει ευρέως.

Η εκστρατεία περιλαμβάνει τις παρακάτω ενέργειες:

Εκστρατεία στα μέσα ενημέρωσης, Οργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων για τους τοπικούς κατοίκους και τους επισκέπτες της περιοχής, Αφίσα , Φυλλάδιο για τα μέτρα αποζημιώσεων και πρόληψης για τις ζημιές που προκαλούνται από την αρκούδα, Φυλλάδιο για την παράνομη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων, Παραγωγή τηλεοπτικών μηνυμάτων που προβάλλουν τις δράσεις του έργου, Σεμινάριο για το προσωπικό των ΟΤΑ της περιοχής, Τεχνική συνάντηση με τις τοπικές αρχές για το ζήτημα της παράνομης χρήσης των δηλητηριασμένων δολωμάτων, Παραγωγή εγχειριδίων καλών πρακτικών, Εκπαίδευση και κατάρτιση σχετικά με την δασική διαχείριση, Διεθνές συνέδριο για τη διάδοση και διάχυση των αποτελεσμάτων.

D.2 - Ενημερωτικές πινακίδες - Νομαρχία Γρεβενών

Ο συντονιστής εταίρος θα δημιουργήσει ενημερωτικές πινακίδες στις οποίες περιγράφουν το πρόγραμμα και θα τοποθετηθούν σε διάφορα σημεία της περιοχής (εισόδους της πόλης και άλλες στρατηγικές θέσεις του Πάρκου) τα οποία είναι προσιτά στο ευρύ κοινό. Στις πινακίδες θα αναφέρεται ο τίτλος του έργου, η χρηματοδότηση κτλ.

D.3 - Δημιουργία και διατήρηση ιστοσελίδας - Νομαρχία Γρεβενών

Η ιστοσελίδα του έργου θα σχεδιαστεί και θα αναρτηθεί μέσα στους πρώτους έξι μήνες του 2009. Η ιστοσελίδα περιέχει πληροφορίες για τους στόχους του έργου, τις δράσεις και την πορεία υλοποίησής τους και ενημέρωση σχετικά με τις δραστηριότητες.

D.4 - Layman's Report - Νομαρχία Γρεβενών

Στο τέλος του έργου θα συνταχθεί μια εκλαϊκευμένη έκθεση για το ευρύ κοινό. Η έκθεση περιέχει τις πληροφορίες για τα προβλήματα που απευθύνεται το έργο, τις δράσεις που υλοποιούνται, τα αναμενόμενα αποτελέσματα, και καλές πρακτικές για την διαχείριση της περιοχής. Η έκθεση θα τυπωθεί σε οικολογικό χαρτί διανεμηθεί στους εταίρους του έργου, στο Φορέα Διαχείρισης του Πάρκου., σε μέλη ενδιαφερόμενων ομάδων και φορέων που έχουν συμμετάσχει άμεσα ή έμμεσα στο έργο.

D.5 - Σχεδιασμός και υλοποίηση Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης-ΚΑΛΛΙΣΤΩ

Η συγκεκριμένη δράση αποσκοπεί στην εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής του Νομού Γρεβενών και αφορά στους μαθητές/τριες των δημοτικών, γυμνασίων και λυκείων της περιοχής. Θα γίνει προσπάθεια να συνδυαστεί η παραδοσιακή εκπαίδευση με τη βιωματική, αφού τα προγράμματα θα υλοποιηθούν μέσα στην προστατευόμενη περιοχή, η οποία μάλιστα χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο οικολογικό ενδιαφέρον. Τα προγράμματα μπορούν να χωριστούν ανάλογα με τη διάρκειά τους σε ημερήσια και μεγαλύτερης διάρκειας:

1) Ημερήσια: Η διαδρομή σε μονοπάτια που προβλέπεται θα γίνει με τη συνοδεία των ειδικών της ΚΑΛΛΙΣΤΩ και οι δραστηριότητες που θα υλοποιηθούν θα αξιοποιήσουν το εκπαιδευτικό υλικό που η ΚΑΛΛΙΣΤΩ ήδη διαθέτει. 2) Μεγαλύτερης διάρκειας: Τα προγράμματα μεγαλύτερης διάρκειας θα υλοποιηθούν σε συνεργασία με το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών.

Ένα DVD/CD θα παραχθεί με πληροφορίες για την περιοχή και οδηγίες για τους εκπαιδευτικούς σχετικά με την υλοποίηση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων που θα πραγματοποιηθούν μέσα στην τάξη πριν το πεδίο. Θα ακολουθήσει επίσκεψη σε συγκεκριμένες περιοχές ώστε να γίνει αναγνώριση και καταγραφή των ειδών χλωρίδας, καθώς και των ιχθών πανίδας, δίνοντας και πάλι έμφαση στην καφέ αρκούδα. Η ιδέα πίσω από αυτό είναι να εμπλακούν οι μαθητές/τριες στη δουλειά των ερευνητών πεδίου ώστε να κατανοήσουν καλύτερα και με πιο βιωματικό τρόπο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το περιβάλλον και τους τρόπους που υπάρχουν ώστε να προστατευθεί.

Ενδεικτικά, ο εκτιμώμενος αριθμός σχολείων είναι γύρω στα 10 για κάθε χρόνο, που αντιστοιχεί σε περίπου 600 μαθητές/τριες, τόσο από την πρωτοβάθμια, όσο και από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Εκτός από τον αριθμό των σχολείων και των μαθητών/τριων που θα εμπλακούν στη δράση και άρα θα επωφεληθούν από αυτή, τα αναμενόμενα αποτελέσματα αφορούν **στη δημιουργία DVD/CD (100 αντίγραφα) που θα μοιραστούν στα σχολεία της περιοχής,** αποσκοπώντας στον εμπλουτισμό του υφιστάμενου προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των σχολείων και στην υποστήριξη υλοποίησης της δράσης. Επιπλέον, θα οργανωθεί **ένα σεμινάριο για εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης,** μετά την υλοποίηση των προγραμμάτων, στο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών. Στόχος του σεμιναρίου θα είναι να μοιραστούμε την εμπειρία από την υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων σε προστατευόμενες περιοχές, κάτι αρκετά καινούριο για την Ελλάδα. Θα γίνει επίσης παρουσίαση του DVD/ CD ώστε να ενημερωθούν οι εκπαιδευτικοί για την ύπαρξή του.

D.7 - Βελτίωση και υποστήριξη της λειτουργίας ενός κέντρου περιβαλλοντικής ενημέρωσης στα Γρεβενά - ΑΝ.ΓΡΕ

Σκοπός της δράσης είναι η βελτίωση και η υποστήριξη της λειτουργίας ενός ήδη υπάρχοντος κέντρου πληροφόρησης που βρίσκεται στην είσοδο της πόλης των Γρεβενών δίπλα στο πάρκο κυκλοφοριακής αγωγής. Εντούτοις, το υλικό έκθεσης του κέντρου πληροφόρησης είναι ξεπερασμένο και φτωχό σε ποιότητα. Η παραγωγή των νέων εκθεμάτων, η μερική απασχόληση ενός ατόμου που θα εργαστεί στο κέντρο τις απογευματινές ώρες και τα Σαββατοκύριακα, καθώς επίσης και η κατάρτιση του υπάρχοντος και νέου προσωπικού είναι απαραίτητη ώστε το κέντρο ενημέρωσης να προβάλλει τα φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής εφαρμογής του έργου (τύποι και είδη βιότοπων προτεραιότητας) καθώς επίσης να παρέχει ενημέρωση για το δικτύο Natura 2000 και το πρόγραμμα LIFE+.

D.8 - Πρόγραμμα Οικο - Εθελοντές (Eco - Volunteers) (υποστήριξη στη φύλαξη και πρόληψη των δασικών πυρκαγιών από εθελοντές). - ΚΑΛΛΙΣΤΩ

Αυτή η δράση θα σημάνει την έναρξη του Προγράμματος Οικο - Εθελοντών το οποίο θα παρέχει ποιοτική και υποστηριζόμενη εθελοντική εργασία στην προστασία και στη διαχείριση του Εθνικού Πάρκου της Βόρειας Πίνδου. Το Πρόγραμμα των Οικο -

Εθελοντών στοχεύει στην κινητοποίηση της συμμετοχής των πολιτών - της τοπικής κοινωνίας καθώς και ατόμων από άλλες περιοχές της Ελλάδας και της Ευρώπης - στο να συνδράμουν τις αρχές διαχείρισης του Πάρκου.

Γενικά, οι εθελοντές που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα θα βοηθήσουν στις εργασίες του Φορέα Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου σε διάφορα πεδία όπως:

- Πρόληψη από δασικές πυρκαγιές, κατά τη διάρκεια των κρίσιμων χρονικών περιόδων με υψηλή επικινδυνότητα.
- Καταγραφή και αναφορά πληροφοριών για τις δραστηριότητες μέσα και γύρω από το Εθνικό Πάρκο που μπορεί να έχει αντικρουόμενα αποτελέσματα στο είδος στόχος (*Ursus Arctos**) ή και στο βιότοπο (9530*)
- Διαχείριση επισκεπτών
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση κοινού
- Διοργάνωση και συντονισμός δραστηριοτήτων καθαρισμού και αποκατάστασης ή συντήρησης περιοχών κ.α

E. Συνολική Διαχείριση και Παρακολούθηση του Προγράμματος

E.1 - Συντονισμός και διαχείριση του έργου - Νομαρχία Γρεβενών & Αναπτυξιακή Γρεβενών ΑνΓρε

*E.2 - Συνολική παρακολούθηση των δράσεων οι οποίες στοχεύουν στην *Ursus Arctos* - ΚΑΛΛΙΣΤΩ*

E.3 - Επιστημονική παρακολούθηση συστάδων μαύρης πεύκης - ΕΘΙΑΓΕ/ΙΑΠ

Θα αναπτυχθεί ένα ειδικό πρόγραμμα παρακολούθησης των συστάδων της μαύρης πεύκης στην περιοχή, όπου θα πρέπει να εφαρμοσθεί η δράση C6. Ο στόχος θα είναι η καταγραφή και η παρακολούθηση των αλλαγών που θα γίνουν μετά τους διαχειριστικούς χειρισμούς (καλλιέργειας και συγκομιδής) που προβλέπονται στη δράση C6.

Η παρακολούθηση του προγράμματος θα επικεντρωθεί σε κρίσιμες μεταβλητές των συστάδων από τις οποίες επηρεάζονται άμεσα:

Οι συνθήκες της διατήρησης των πληθυσμών της αρκούδας (κυρίως οι συνθήκες κάλυψης και οι τροφικές πηγές), η αντίσταση των συστάδων σε δασικές πυρκαγιές και η αντίσταση των συστάδων στη διάβρωση του εδάφους.

Οι μετρήσεις θα γίνουν σε τρεις κατευθύνσεις, α) στη δομή των δασικών συστάδων β) στις συνθήκες της φυτικής κάλυψης γ) στην κατάσταση της επιφάνειας του εδάφους.

Οι επιμέρους δείκτες που θα πρέπει να αξιολογηθούν περιλαμβάνουν:

A) Όσον αφορά στη δομή των συστάδων του δάσους: Το βαθμό συγκόμωσης (%), τη σύνθεση ειδών, την Η πυκνότητα, ως προς τον αριθμό των κορμών και την εγκάρσια κυκλική επιφάνεια, την κατακόρυφη δομή και την υγεία (ζημιές) των δένδρων.

B) Όσον αφορά στις συνθήκες της φυτικής κάλυψης (σε τρία επίπεδα): Κάλυψη των θάμνων (βλάστηση μέχρι 3 m ύψος) (είδη και κάλυψη / πυκνότητα), χλωροτάπητας (τύπος, κάλυψη / πυκνότητα, ύψος) και κατακείμενη νεκρή βιομάζα (κάλυψη, το βάθος της στρωμνής).

γ) Σχετικά με την κατάσταση της επιφάνειας του εδάφους: η συμπίεση, η τραχύτητα και τα φαινόμενα της διάβρωσης.

Με αυτούς τους δείκτες, θα εκτιμηθούν οι επιπτώσεις της δράσης πάνω στην τρέχουσα κατάσταση των συστάδων και τις επιδράσεις όσον αφορά τον κίνδυνο πυρκαγιάς και διάβρωσης, καθώς και τη διατήρηση (κάλυψη και πηγές διατροφής) της αρκούδας.

Οι εκτιμήσεις θα έχουν εδαφική αναφορά και σύνδεση με εναλλακτικούς χειρισμούς που θα εφαρμόζονται σε δασικές συστάδες, προκειμένου να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις (θετικές ή αρνητικές) των διαφόρων χειρισμών στον οικότοπο της μαύρης πεύκης και στις λειτουργίες του.

E.4 Ανάπτυξη ενός δικτύου ιδιοκτητών σκύλων φύλαξης κοπαδιών μεταξύ των κτηνοτρόφων - ΚΑΛΛΙΣΤΩ

Οι ζημιές από αρκούδα προκαλούν στους εκτροφείς κοπαδιών ένα επιπλέον κίνητρο για την θανάτωση αρκούδων από ανθρώπους πράγμα το οποίο επηρεάζει σημαντικά τον πληθυσμό του είδους. Έχει αποδειχθεί ότι η χρήση σκύλων φύλαξης κοπαδιών υψηλής αξίας είναι ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο στην πρόληψη καταστροφών από αρκούδα. Όμως πολλοί κτηνοτρόφοι δεν ξέρουν πώς να βρουν καλά και αποτελεσματικά σκυλιά. Επίσης πολύ από αυτούς δεν γνωρίζουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτών των σκυλιών τα οποία είναι πολύ σημαντικά για τη δουλειά την οποία χρησιμοποιούνται. Αυτά τα προβλήματα μπορούν να λυθούν αν δημιουργηθεί ένα καλό δίκτυο εκτροφέων σκύλων οι οποίοι μπορούν να παρέχουν καλά σκυλιά στους εκτροφείς κοπαδιών.

Ο στόχος αυτής της δράσης είναι η ανάπτυξη ενός δικτύου μεταξύ κτηνοτρόφων το οποίο θα καταστήσει δυνατή την πρόσβαση ή και την παροχή μεταξύ αυτών υψηλής ποιότητας σκύλων φύλαξης κοπαδιών. Αυτή η δράση επίσης θα τους παρέχει τεχνική υποστήριξη για την εκπαίδευση και διατήρηση αυτών των ζώων. Μεταξύ των βοσκών και των εκτροφέων κοπαδιών στην περιοχή δράσης, θα δημιουργηθεί μια κύρια ομάδα με τους καταλληλότερους ιδιοκτήτες σκύλων φύλαξης κοπαδιών και εκτροφέων οικόσιτων ζώων. Η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων και η τήρηση αναλυτικών αρχείων θα βοηθήσει έτσι ώστε να ανιχνευθεί και να καταγραφεί η ποιότητα και η αποτελεσματικότητα αυτών των σκυλιών (<http://www.pindoslife.gr/>).

5.2.3. Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ)

Τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (Ο.Π.Α.Α.Χ.) του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, υλοποιούνται σε 40 επιλεγμένες περιοχές, ή "Περιοχές παρέμβασης" της χώρας.

Στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ε.Π. «Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006» του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, η ΑΝΓΡΕ συμμετείχε στην Δομή Στήριξης του Ο.Π.Α.Α.Χ. Δυτικής Μακεδονίας. Η ΑΝΓΡΕ αποτελεί αντένα της Δομής Στήριξης (ΑΝΚΟ), και έχει την ευθύνη της υλοποίησης των ιδιωτικών έργων του «Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης» στην περιοχή του Ν. Γρεβενών.

Οι ιδιωτικές επενδύσεις που υλοποιήθηκαν στην 1^η Προκήρυξη για τα Ορεινά Γρεβενά ανέρχονται σε 32 με συνολικό προϋπολογισμό 8.587.385,46€ και δημόσια δαπάνη 5.050.049,11€ ενώ στην 2^η Προκήρυξη ανέρχονται σε 6 με συνολικό προϋπολογισμό 1.179.768,15€ και δημόσια δαπάνη 721.472,48€ (<http://www.angre.gr>).

Η συνολική στρατηγική για την Αγροτική Ανάπτυξη εστιάζεται στην Αειφόρο Αγροτική Ανάπτυξη μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας του πρωτογενή και του αγροδιατροφικού τομέα καθώς και του περιβάλλοντος σε μια βιώσιμη ύπαιθρο και εκφράζεται με την προώθηση των εξής επιμέρους στρατηγικών/προτεραιοτήτων:

- **Διατήρηση και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας, της δασοκομίας και του αγροδιατροφικού τομέα**
  1. Αναστροφή της ηλικιακής διάρθρωσης και του μικρού μέσου μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων
  2. Αναδιάρθρωση και ανάπτυξη των επιχειρηματικών δομών μέσω της προώθησης του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και της καινοτομίας
  3. Αναβάθμιση και βελτίωση των υποδομών του πρωτογενή τομέα
  4. Ανάπτυξη δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού για την προσαρμογή του στις νέες απαιτήσεις

- **Προστασία του περιβάλλοντος και αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων**
  1. Προστασία του εδάφους
  2. Προστασία των υδατικών πόρων
  3. Άμβλυνση των κλιματικών μεταβολών
  4. Προστασία της βιοποικιλότητας
  5. Προστασία – διατήρηση του αγροτικού τοπίου
  6. Βελτίωσης της οικολογικής σταθερότητας των δασών

- **Βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και ενθάρρυνση της διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας**
  1. Η βελτίωση της ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών
  2. Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας

- **Δημιουργία τοπικών ικανοτήτων για την απασχόληση και τη διαφοροποίηση στις αγροτικές περιοχές μέσω της προσέγγισης Leader**

1. Εφαρμογή σχεδίων συνεργασίας
2. Ενίσχυση της ικανότητας των τοπικών φορέων και κινητοποίηση του πληθυσμού για τον σχεδιασμό και υλοποίηση τοπικών στρατηγικών ανάπτυξης

5.2.4. Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα

Δυστυχώς, στο Νομό Γρεβενών δεν έχει εκπονηθεί μέχρι τώρα κάποιο Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα ούτε κάποιο Τοπικό Σχέδιο Δράσης.

Αναφορικά με τα Προγράμματα ΕΣΠΑ, ο Δήμος Γρεβενών κατέθεσε προς ένταξη στην Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής του Προγράμματος «Αγροτική Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007 – 2013» Ανταγωνιστικότητα τις παρακάτω προτάσεις: Στο Μέτρο 322 «Ανακαίνιση και Ανάπτυξη χωριών»:

1. Οικιστική ανάπλαση και αναβάθμιση Δημ. Ενότητας Αγίου Κοσμά (αφορά στις τοπικές Κοινότητες Δασυλλίου, Εκκλησιών, Καλλονής, Κυδωνιών, Μεγάρου και Τρίκορφου) με Προϋπολογισμό 997.000,00€
2. Ανάπλαση – Αναβάθμιση οικισμού Φιλιππαίων με Προϋπολογισμό 355.000,00€
3. Ανάπλαση – Αναβάθμιση οικισμού Δότσικου με Προϋπολογισμό 150.000,00€
4. Ανάπλαση – Αναβάθμιση οικισμού Τρίκωμου με Προϋπολογισμό 275.000,00€

Στο Μέτρο 323 «Διατήρηση και αναβάθμιση της αγροτικής κληρονομιάς»:

1. Στερέωση και αποκατάσταση γέφυρας Δασυλλίου Ν. Γρεβενών με Προϋπολογισμό 300.000,00€
2. Χάραξη – Σήμανση μονοπατιού Σταυρός – Γερακίνα Δημοσίου Δάσους Φιλιππαίων με Προϋπολογισμό 278.042,02€.

Το πρόγραμμα συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.) (<http://www.star-fm.gr/?p=28589>).

6. Ανάλυση SWOT

Τα τελευταία χρόνια ο Νομός Γρεβενών έχει επιδείξει σημαντική ανάπτυξη στον τουριστικό τομέα. Έχει αυξηθεί η δυναμικότητα των δωματίων και κατά συνέπεια η

περιοχή μπορεί να δεχθεί περισσότερους επισκέπτες. Τα νέα ξενοδοχεία είναι κατανεμημένα σε όλον τον Νομό δίνοντας την ευκαιρία σε όλες τις περιοχές να αναπτυχθούν εξίσου. Έτσι οι επισκέπτες μπορούν να διανυκτερεύσουν σε μικρά χωριά κοντά στο δάσος και να απολαύσουν τη φύση χωρίς τις ενοχλήσεις της πόλης. Ταυτόχρονα οι ντόπιοι εξασφαλίζουν ένα συμπληρωματικό εισόδημα και έτσι προάγεται η αγροτική ζωή και περιορίζεται η ερήμωση της υπαίθρου.

Η ανάπτυξη του τουρισμού συνάδει με την προστασία του περιβάλλοντος και την αιεφορία της περιοχής. Όλες οι επενδύσεις γίνονται με σεβασμό στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, προάγοντας τα χαρακτηριστικά της περιοχής και δημιουργώντας προστιθέμενη αξία.

Η ανάπτυξη του τομέα καθιστά αναγκαία την επιτάχυνση των διαδικασιών όσον αφορά τις δημόσιες υποδομές που σχετίζονται άμεσα με τη διευκόλυνση της πρόσβασης των τουριστών στην περιοχή. Έχει ήδη βελτιωθεί το οδικό δίκτυο στις αγροτικές περιοχές, κάτι που διευκολύνει και την καθημερινή ζωή των ντόπιων.

Το χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας καθώς επίσης και η αξία των φυσικών πόρων στην περιοχή έχουν επηρεάσει πολλούς νέους ανθρώπους που κατάγονται από αυτά τα μέρη ωθώντας τους να χτίσουν εκεί τις εξοχικές τους κατοικίες. Έτσι, στις αργίες των Χριστουγέννων και του Πάσχα αλλά και τους καλοκαιρινούς μήνες ο πληθυσμός του Νομού διπλασιάζεται. Δίνεται έτσι και σε αυτούς η ευκαιρία να συμμετάσχουν στις τοπικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται αυτές τις περιόδους.

Συμπερασματικά, η τρέχουσα κατάσταση της τουριστικής ανάπτυξης είναι ικανοποιητική, υπάρχουν όμως αρκετές αδυναμίες που πρέπει να αντιμετωπιστούν τα επόμενα χρόνια. Για περαιτέρω ανάπτυξη και αύξηση του αριθμού των τουριστών, πρέπει να αναληφθούν κοινές δράσεις μέσω των οποίων τα Γρεβενά να αναδειχθούν σε ποιοτικό τουριστικό προορισμό εντός και εκτός Ελλάδας.

Τα πλέον σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη της περιοχής παρατίθενται στην παρακάτω ανάλυση SWOT:

Πίνακας 7: Ανάλυση SWOT

Strengths (Δυνατά σημεία)	Weaknesses (Αδυναμίες)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Πολιτιστικό σταυροδρόμι του Αιγαίου και των Βαλκανίων ▪ Φυσικός πλούτος (Εθνικός Δρυμός Πίνδου, 5 περιοχές Natura 2000, 4 ζώνες ειδικής προστασίας πτηνών) ▪ Ιστορικά μνημεία ▪ Έθιμα ▪ Αρχιτεκτονική κληρονομιά ▪ Τοπική κουζίνα ▪ Τοπικά προϊόντα (Π.Ο.Π. και Π.Γ.Ε.) ▪ Επαρκής αριθμός καταλυμάτων ▪ Ικανοποιητικό οδικό δίκτυο: Οδικές συνδέσεις με αστικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Κοζάνη, Ιωάννινα, Λάρισα) Ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες για τουριστικές δραστηριότητες ▪ Υψηλή τουριστική ζήτηση ▪ Μεγάλο ενδιαφέρον για εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Μικρή προσβασιμότητα ▪ Μέτριος βαθμός αξιοποίησης των μνημείων και αξιοθεάτων ▪ Χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών ▪ Υψηλός δείκτης γήρανσης ▪ Υψηλό ποσοστό ανεργίας ▪ Η περιοχή είναι γνωστή μόνο σε έλληνες τουρίστες ▪ Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και ευαισθητοποίηση ▪ Έλλειψη επιπρόσθετων τουριστικών δραστηριοτήτων ▪ Χαμηλές δαπάνες στον τομέα του τουρισμού ▪ Απομόνωση της περιοχής ▪ Απουσία σχεδίου διαχείρισης τουρισμού ▪ Η τουριστική περίοδος δεν είναι διευρυμένη (κυρίως χειμερινή) ▪ Ελάχιστα ανεπτυγμένη σχέση ανάμεσα στον τουρισμό και τις παραγωγικές δραστηριότητες
Opportunities (Ευκαιρίες)	Threats (Απειλές)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Προώθηση των ορεινών περιοχών και των εναλλακτικών δραστηριοτήτων ▪ Άρση της απομόνωσης της περιοχής (νέες οδικές συνδέσεις) ▪ Δημιουργία διασυνδέσεων μεταξύ των παραγωγικών τομέων ▪ Διαφήμιση των τοπικών πολιτιστικών εκδηλώσεων ▪ Προώθηση της ξυλουργικής, της κτηνοτροφίας, των βιολογικών και παραδοσιακών προϊόντων ▪ Παράταση της τουριστικής περιόδου ▪ Αναβάθμιση της ξενοδοχειακής υποδομής ▪ Συνδυασμός τουριστικών δραστηριοτήτων της περιοχής με αυτές γειτονικών περιοχών ▪ Προώθηση του τουριστικού προϊόντος με τη χρήση της πληροφορικής ▪ Χρήση του αεροδρομίου της Κοζάνης για τις ανάγκες του τοπικού τουρισμού (π.χ. πτήσεις τσάρτερ). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ τουριστικών περιοχών (περιφέρειες, χώρες) ▪ Περιβαλλοντική ρύπανση σε περίπτωση μη ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων ▪ Άναρχη δόμηση ▪ Αδυναμία διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης με βιώσιμο τρόπο ▪ Ανεξέλεγκτη διάθεση απορριμμάτων από ντόπιους και τουρίστες ▪ Όχληση της πανίδας λόγω των πολλών επισκεπτών ▪ Αύξηση του μαζικού τουρισμού ▪ Δημιουργία μεγάλων υποδομών (ξενοδοχεία, εστιατόρια κλπ.)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ΄ : ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ – **ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

1. Γενική Αξιολόγηση

Βάσει των στοιχείων που παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, είναι δυνατή η αξιολόγηση των αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν στο Νομό Γρεβενών, την περιοχή μελέτης, σύμφωνα με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Για να θεωρηθεί επαρκής και σημαντική η συμβολή των παραπάνω προγραμμάτων, θα πρέπει τα οφέλη και τα αποτελέσματα αυτών να έχουν θετική επιρροή σε κοινωνικό επίπεδο, στην οικονομία της περιοχής και στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

1.1. Αξιολόγηση αναπτυξιακών προγραμμάτων

Σύμφωνα με τα αναπτυξιακά προγράμματα που έχουν εφαρμοσθεί στην περιοχή μελέτης ο προσανατολισμός της περιοχής μελέτης είναι η ανάδειξη του φυσικού, πολιτιστικού, ιστορικού, παραδοσιακού και τουριστικού πλούτου της. Έτσι, ένα πολύ σημαντικό ποσοστό των έργων των προγραμμάτων των προηγούμενων προγραμματικών περιόδων αφιερώθηκε στον τουρισμό και στον πολιτισμό, δύο τομείς στους οποίους ο νομός έχει αξιόλογους πόρους. Συγκεκριμένα, προωθήθηκε ιδιαίτερα η αποκατάσταση και συντήρηση σημαντικών πολιτιστικών υποδομών της περιοχής καθώς και η ανάδειξη τουριστικών δραστηριοτήτων στον ορεινό χώρο της περιοχής και η ενθάρρυνση αγροτουριστικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, υλοποιήθηκαν πολλά προγράμματα με έμφαση στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής, την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και την προώθηση της διακρατικής συνεργασίας.

Οι βασικοί άξονες ανάπτυξης που προωθήθηκαν σε προηγούμενες προγραμματικές περιόδους διατηρήθηκαν και στα τρέχοντα προγράμματα. Πρώτο μέλημα φαίνεται να είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και η δημιουργία ελκυστικών συνθηκών διαβίωσης για τη συγκράτηση του πληθυσμού και για την προσέλκυση νέων κατοίκων. Ίσως είναι ευκαιρία η οικονομική κρίση να αποτελέσει το εφαλτήριο

ένανσμα για την επιστροφή των κατοίκων στην ύπαιθρο. Ο προσδιορισμός της ταυτότητας της περιοχής μέσα από την απόδοση και σύνθεση βασικών κοινωνικών, πολιτιστικών και οικονομικών χαρακτηριστικών θα προσδώσουν στην περιοχή αναγνωρισιμότητα με σημαντικά οφέλη. Ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται να είναι η χάραξη ενιαίας στρατηγικής στον τομέα του τουρισμού με στόχο τον εναλλακτικό τουρισμό και τη διερεύνηση της τουριστικής δραστηριότητας. Η παράλληλη ανάληψη πρωτοβουλιών για την προβολή και προώθηση των τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων μπορεί να συμβάλλει στην εμπορική επέκταση της τοπικής οικονομίας πέραν των γεωγραφικών της ορίων και στην ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και ανταγωνιστικότητας εντός των ορίων της περιοχής με παράλληλα υπερτοπικά οφέλη.

Σύμφωνα με τις στρατηγικές των αναπτυξιακών προγραμμάτων που εφαρμόζονται στον Νομό Γρεβενών για την υφιστάμενη προγραμματική περίοδο, γίνεται σαφές ότι οι προτεραιότητες συσχετίζονται άμεσα με τις εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές. Έτσι, λοιπόν, κάθε προτεραιότητα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης συσχετίζεται με τουλάχιστον μία από τις προτεραιότητες του ΕΣΠΑ γεγονός που υποδηλώνει υψηλό βαθμό συσχέτισης των στρατηγικών των δύο προγραμμάτων.

Το 46,1% του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης θα δαπανηθεί για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και της δασοκομίας (Άξονας 1), το 34,5% για τη βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου (Άξονας 2), το 19,4% για την ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές και τη διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας (Άξονας 3). Η αναφορά στα ποσοστά αυτά, σε επίπεδο Άξονα, πραγματοποιείται χωρίς να λαμβάνεται υπόψη στους υπολογισμούς το ποσό της Τεχνικής Βοήθειας, και με τον Άξονα Leader να κατανέμεται στους Άξονες 1 και 3. Για την εφαρμογή δράσεων προσέγγισης Leader συνολικά θα δαπανηθεί το 5,9% του Προγράμματος, ενώ για την Τεχνική Βοήθεια το 2,0 %.

Στον πίνακα που ακολουθεί περιέχονται οι δράσεις από το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, οι οποίες δε θα έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα, αλλά θα αφορούν συνολικές παρεμβάσεις που θα αποσκοπούν τεκμηριωμένα στη διατήρηση της παραδοσιακής εικόνας των οικισμών, την τοπική αρχιτεκτονική και την αγροτική κληρονομιά και σε πλήρη συμβατότητα με την προώθηση του στόχου της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης:

Πίνακας 8: Δράσεις Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης για το Ν. Γρεβενών

ΕΣΠΑ -ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ		Προϋπολογισμός
Μέτρο 322: Ανακαίνιση και Ανάπτυξη χωριών		
Οικιστική ανάπλαση και αναβάθμιση Δημ. Ενότητας Αγίου Κοσμά (αφορά στις τοπικές Κοινότητες Δασυλλίου, Εκκλησιών, Καλλονής, Κυδωνιών, Μεγάρου και Τρίκορφου)		997.000,00 €
Ανάπλαση – Αναβάθμιση οικισμού Φιλιππαιών		355.000,00 €
Ανάπλαση – Αναβάθμιση οικισμού Δότσικου		150.000,00 €
Ανάπλαση – Αναβάθμιση οικισμού Τρίκωμου		275.000,00 €
Σύνολο Μέτρου 322		1.777.000,00 €
Μέτρο 323: Διατήρηση και αναβάθμιση της αγροτικής κληρονομιάς		
Στερέωση και αποκατάσταση γέφυρας Δασυλλίου Ν. Γρεβενών		300.000,00 €
Χάραξη – Σήμανση μονοπατιού Σταυρός – Γερακίνα Δημοσίου Δάσους Φιλιππαιών		278.042,02 €
Σύνολο Μέτρου 323		578.042,02 €

Πηγή: www.agrotikianaptixi.gr

Επίσης, η μετάβαση από τα έργα της 3ης Προγραμματικής περιόδου στις δράσεις και τα έργα του ΕΣΠΑ προϋπέθετε την ολοκλήρωση κάποιων έργων – γέφυρες, ιδιαίτερα σημαντικών για την ώθηση και την ανάπτυξη του Ν. Γρεβενών:

Πίνακας 9: Έργα Γέφυρες για το Ν. Γρεβενών

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ	Οικονομικά στοιχεία ΠΕΠ			
	ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ Π/Υ ΕΡΓΟΥ (Δ.Δ.)	Π/Υ ΕΝΤΑΞΗΣ Γ'	ΚΠΣ (Δ.Δ.) Π/Υ Ν.Δ. Γ' ΚΠΣ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΔΑΠΑΝΩΝ	ΜΕΧΡΙ 31/12/08
ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΤΙΡΙΑΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	13.350.000,00	13.350.000,00	8.368.854,18	5.000.000,00
ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΟΔΟΥ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ-ΕΠΙΤΑΧΩΡΙΟΥ-ΔΟΤΣΙΚΟΥ	18.700.000,00	12.000.000,00	9.266.831,87	5.000.000,00

Πηγή: ΠΕΠ Μακεδονίας Θράκης

1.2. Συνοπτική αποτίμηση επιτευγμάτων προηγούμενων περιόδων του Ε.Π. Μακεδονίας – Θράκης

Αναφορικά με το ΕΠ Δυτικής Μακεδονίας 2000-2006 διαπιστώθηκε ότι δεν υπήρχαν εξωτερικοί παράγοντες (ευρύτερες οικονομικές εξελίξεις, διαρθρωτικές αλλαγές της

περιφερειακής οικονομίας, κλπ.) που να υπαγορεύουν ριζικές αλλαγές στρατηγικής. Το Πρόγραμμα από τη σύλληψή του είχε έναν ιδιαίτερα αναπτυξιακό χαρακτήρα ο οποίος αντιμετώπιζε σχεδόν ισόρροπα, όσον αφορά στη χρηματοδοτική βαρύτητα των παρεμβάσεων, τις 4 αναπτυξιακές ανάγκες της περιφέρειας:

Δημιουργία βασικών υποδομών διαπεριφερειακής σημασίας και υποδομών αστικών κέντρων με έμφαση στον άξονα της Εγνατίας.

- Οικονομική ανασυγκρότηση και αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού αγροτικών, ορεινών και παραλίμνιων περιοχών για την αναγέννηση της παραγωγικής βάσης στους τρεις τομείς της περιφερειακής οικονομίας.
- Δημιουργία μιας δυναμικής περιφέρειας, που θα αξιοποιεί τα φυσικά αποθέματα και τη θέση της στα Δυτικά Βαλκάνια, για να δημιουργήσει ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον και νέες ευκαιρίες απασχόλησης.
- Βελτίωση της ποιότητας ζωής και προστασία του περιβάλλοντος.

Με βάση τα παραπάνω, στόχος του Προγράμματος ήταν να συνεισφέρει στη δημιουργία μιας δυναμικής Περιφέρειας, που θα αξιοποιεί τα φυσικά της αποθέματα και τη θέση της στα Δυτικά Βαλκάνια, για να δημιουργήσει ένα ανταγωνιστικό παραγωγικό περιβάλλον και νέες ευκαιρίες απασχόλησης, και έθεσε ως στρατηγικούς στόχους:

- τη διεύρυνση των ευκαιριών απασχόλησης και μείωση της ανεργίας
- την αξιοποίηση των Διευρωπαϊκών Δικτύων από τα αστικά και παραγωγικά κέντρα της Περιφέρειας
- την αειφόρο ανάπτυξη της υπαίθρου - ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών και παραλίμνιων
- περιοχών
- την αναδιάρθρωση κρίσιμων κλάδων της τοπικής οικονομίας και την ενίσχυση της εξωστρέφειας
- τη βελτίωση ποιότητας ζωής και προστασία του περιβάλλοντος
- την ενίσχυση των αστικών περιοχών
- την ενίσχυση του Τουριστικού Προϊόντος.

Το ΕΠ Δυτικής Μακεδονίας 2000-2006 χαρακτηρίστηκε κατά την υλοποίησή του από μεγαλύτερη ευχέρεια προσέγγισης των στόχων που σχετίζονταν με:

- Την ενίσχυση Δομών Κοινωνικής Φροντίδας

- Βελτίωση Υποδομών – Εξοπλισμός Νοσοκομειακών κλινών και βελτίωση κλινών
- Κατασκευή δικτύου ύδρευσης
- Κατασκευή βελτίωση δασικής οδοποιίας για πυροπροστασία δασών
- Δημιουργία αιθουσών διδασκαλίας στην Α' και Β' βάρθμια εκπαίδευσης
- Εκσυγχρονισμός περιφερειακών Ιατρείων
- Παρεμβάσεις σε δασικά συμπλέγματα για προστασία από φυσικές καταστροφές και ανασύσταση του παραγωγικού δυναμικού (αποκατάσταση του δημόσιου δασικού δυναμικού).

Σε επίπεδο τύπου δράσεων, τα σημαντικότερα συμπεράσματα είναι τα εξής:

- Για τα προγράμματα κατάρτισης ως σημαντική ωφέλεια προκύπτει ο εμπλουτισμός των γνώσεων των συμμετεχόντων σε άμεση συσχέτιση με τη δομή του παραγωγικού συστήματος. Πολύ υψηλότερη αποδεικνύεται η συμμετοχή των γυναικών (87,5%) στα προγράμματα κατάρτισης ανέργων απ' ότi είχε αρχικά προγραμματισθεί και επιδιωχθεί.
- Ιδιαίτερα σημαντικά ήταν τα αποτελέσματα από την ενίσχυση των δομών κοινωνικής φροντίδας που εστιάζονται στην παροχή προνοιακών και άλλων υπηρεσιών προς τον ωφελούμενο πληθυσμό, κύρια της υπαίθρου.
- Οι επιπτώσεις στον τομέα των μεταφορών ήταν πολύ σημαντικές με δεδομένη την επίτευξη του στόχου μείωσης του χρόνου πρόσβασης προς την Θεσσαλονίκη και την σημαντική πρόοδο στις υπόλοιπες παρεμβάσεις στο ενδοπεριφερειακό δίκτυο της Περιφέρειας.
- Όσον αφορά τις επιπτώσεις στο περιβάλλον, αυτές σχετίζονται κυρίως με την ολοκλήρωση ενός σημαντικού αριθμού περιβαλλοντικών υποδομών καθώς και με έργα περιβαλλοντικής αναβάθμισης (ανάπλαση φυσικών περιοχών και υπαίθριων χώρων, αστικών ή μη, διαχείριση ομβρίων, αντιπλημμυρική προστασία), ενώ σημαντικά οφέλη προκύπτουν όσον αφορά τη διαχείριση στερεών και υγρών λυμάτων ενώ σχετικά με την προστασία και ανάδειξη οικιστικών συνόλων (εξυγίανση κα αποκατάσταση ΧΑΔΑ).
- Η ανάπτυξη των υποδομών εκπαίδευσης στις αστικές περιοχές ολοκληρώθηκε στα πλαίσια του προγραμματισμού, καλύπτοντας τις κτιριακές ανάγκες στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά όχι και τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (AEI, TEI)

- Αντίστοιχα η βελτίωση των υποδομών υγείας, κυρίως στα αστικά κέντρα ολοκληρώθηκε στα πλαίσια του προγραμματισμού, με εμφανή όμως την απουσία ενός περιφερειακού νοσοκομείου.
- Αναφορικά με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις της περιφέρειας σημαντική ήταν η συμβολή του προγράμματος στην υλοποίηση επενδύσεων (3ος κύκλος των ΜΜΕ, πρόγραμμα των ειδικών ζωνών των αστικών κέντρων, Εγνατία Πληροφορική, πρόγραμμα επιχειρήσεων εμπορίου).
- Στον άξονα της ανάπτυξης του αγροτικού χώρου όπως και στον άξονα ανάπτυξης ορεινών και παραλίμνιων περιοχών συνολικά η πορεία του προγράμματος έδειξε να βελτιώνεται (ΠΕΠ Μακεδονίας – Θράκης, 2007: 99-100).

1.3. Συμβολή των αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών προγραμμάτων στην ανάπτυξη του Νομού Γρεβενών

Η συμβολή των αναπτυξιακών προγραμμάτων στην αναθέρμανση της τοπικής οικονομίας και στην εξασφάλιση σημαντικών τεχνικών υποδομών ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντική για τη βιώσιμη ανάπτυξη του Νομού Γρεβενών σε πολλούς τομείς και στη συνολική προσπάθεια ανάδειξης του Νομού και ενεργοποίησης των παραγωγικών του δραστηριοτήτων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ευρύτερη εφαρμογή της προσέγγισης του προγράμματος LEADER, όπου και υπήρξε συμφωνία επί των στρατηγικών κατευθυντήριων γραμμών για την αγροτική ανάπτυξη, στις οποίες καθορίζονται ευρωπαϊκές προτεραιότητες για την αγροτική ανάπτυξη και ιδίως οι παρακάτω:

- Η συμβολή στη δημιουργία ενός ισχυρού και δυναμικού ευρωπαϊκού τομέα γεωργικών προϊόντων και ειδών διατροφής, με εστίαση στις προτεραιότητες της μεταφοράς γνώσης, του εκσυγχρονισμού, της καινοτομίας και της ποιότητας στην τροφική αλυσίδα και σε τομείς προτεραιότητας για επενδύσεις σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο
- Η συμβολή στην επίτευξη των στόχων σε τρεις τομείς προτεραιότητας: στη βιοποικιλότητα, στη διατήρηση και στην ανάπτυξη γεωργικών και δασοπονικών συστημάτων υψηλής φυσικής αξίας και παραδοσιακά γεωργικά τοπία, στο νερό και στην αλλαγή του κλίματος.

- Η συμβολή στην ύψιστη προτεραιότητα της δημιουργίας ευκαιριών απασχόλησης και προϋποθέσεων οικονομικής μεγέθυνσης.
- Η συμβολή στην οριζόντια προτεραιότητα της βελτίωσης της διακυβέρνησης και της κινητοποίησης του ενδογενούς αναπτυξιακού δυναμικού των αγροτικών περιοχών.

2. Κατευθυντήριες πολιτικές για την ανάπτυξη του Νομού Γρεβενών

2.1. Προώθηση τοπικών προϊόντων

Στόχος είναι οι παρεμβάσεις που αποσκοπούν στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας των τοπικών προϊόντων (γεωργικών και δασοκομικών) μέσω δράσεων για την υποστήριξη επιχειρήσεων εμπορίας/μεταποίησης προϊόντων. Το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα σε επίπεδο Νομού είναι κατά πολύ υψηλότερο από το αντίστοιχο σε επίπεδο περιφέρειας και χώρας γεγονός που τον καθιστά βασικό τομέα οικονομικής δραστηριότητας.

Οι κλάδοι των γεωργικών και δασοκομικών προϊόντων στον Νομό παρότι παρουσιάζουν βασικά διαρθρωτικά προβλήματα εξακολουθούν να αποτελούν τον βασικότερο τομέα οικονομικής δραστηριότητας. Παρόλα αυτά, υπήρξε σημαντική έλλειψη επενδυτικών προγραμμάτων κατά τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους με αποτέλεσμα την αδυναμία των κατοίκων της περιοχής να υλοποιήσουν τα επενδυτικά τους σχέδια.

Η πρόταση στοχεύει στην βελτίωση της μεταποίησης/εμπορίας των γεωργικών και δασοκομικών προϊόντων και την επίτευξη υψηλής ποιότητας, τη βελτίωση της προστασίας του περιβάλλοντος και την αύξηση της τοπικής παραγωγής.

2.2. Προώθηση της επιχειρηματικότητας και ανάπτυξης μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων

Στόχος της πρότασης είναι η ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων που δεν σχετίζονται με την γεωργία (αγροτουρισμός, βιοτεχνίες κτλ.). Παράλληλα, στηρίζεται στην δημιουργία βασικών υποδομών και δραστηριοτήτων που βασίζονται στα συγκριτικά

πλεονεκτήματα της τοπικής οικονομίας της περιοχής. Το ποσοστό απασχόλησης των κατοίκων της περιοχής στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα είναι πολύ χαμηλότερο από τον πρωτογενή. Η δυνατότητα εναλλακτικής ενασχόλησης των κατοίκων μπορεί να τονώσει την τοπική οικονομία προσελκύοντας νέους ανθρώπους και ανατρέποντας την ήδη φθίνουσα δημογραφική πορεία της περιοχής. Επιπλέον, τα πλεονεκτήματα της περιοχής όπως το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, η αναγνωρισμένη αξία των παραγόμενων γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, το πλούσιο υδάτινο δυναμικό σε επιφανειακά ύδατα, ο μεγάλος αριθμός πολιτιστικών συλλόγων με έντονη δραστηριότητα και οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων προσδίδουν ισχυρό κίνητρο για υλοποίηση παρεμβάσεων μικρής κλίμακας και ανάπτυξης εναλλακτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Τα πλεονεκτήματα και οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται στον δευτερογενή τομέα όπως η πλούσια ποικιλία τοπικών προϊόντων και οι ανεκμετάλλευτοι τουριστικοί διαθέσιμοι πόροι αποτελούν την βάση για την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών δραστηριοτήτων.

Έτσι, λοιπόν, προτείνεται η ενθάρρυνση της ανάπτυξης πολλαπλών δραστηριοτήτων με στόχο της μείωσης της υποαπασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, τη δημιουργία ίσων ευκαιριών στους νέους, τις γυναίκες και τις ειδικές ομάδες πληθυσμού, τη βελτίωση του εισοδήματος και τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού. Μέσω της πρότασης μπορεί να επιτευχθεί η ανάπτυξη του βιώσιμου κοινωνικού ιστού με αποτέλεσμα την άρση της απομόνωσης υπό το πρίσμα της ποιότητας. Επιπρόσθετα, η πρόταση αποσκοπεί στην προστασία και αξιοποίηση των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας, η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

2.3. Ενθάρρυνση τουριστικής ανάπτυξης

Τον βασικό ρόλο στη χάραξη αυτής της πολιτικής μπορεί να παίξει η Νομαρχία Γρεβενών. Η υλοποίηση και ο έλεγχος μπορούν να ανατεθούν στο Εμπορικό Επιμελητήριο ή ακόμη στην Αναπτυξιακή Γρεβενών. Προκειμένου να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη αναγνώριση, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς του τομέα του τουρισμού πρέπει να δράσουν από κοινού. Με αυτόν τον τρόπο οι όποιες δράσεις θα στοιχίσουν λιγότερο και ταυτόχρονα το φάσμα των προσελκυσόμενων τουριστών θα διευρυνθεί.

Οι τουριστικές υποδομές στην περιοχή είναι επαρκώς ανεπτυγμένες και δεν κρίνεται αναγκαία η εκτέλεση άλλων μεγάλων κατασκευαστικών έργων. Προκειμένου να προωθηθούν και να διαφυλαχθούν οι φυσικοί πόροι της περιοχής, οποιοδήποτε νέο έργο και κατασκευή τουριστικών υποδομών πρέπει να σχεδιαστεί προσεκτικά και έχοντας υπόψη τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής.

Εν τέλει, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει επίσης να λάβουν υπόψη την ανάγκη για:

- √ Εκπόνηση διαχειριστικών σχεδίων για την προώθηση του θεματικού και του εναλλακτικού τουρισμού.
- √ Δημιουργία διαφορετικών τουριστικών πακέτων για αθλητικό τουρισμό, πολιτιστικό τουρισμό, εκπαιδευτικό τουρισμό και αγροτουρισμό. Επικοινωνία με τα ταξιδιωτικά πρακτορεία στην Ελλάδα και το εξωτερικό για την προώθηση αυτών των πακέτων.
- √ Ανάπτυξη και υιοθέτηση συστημάτων πιστοποίησης ποιότητας για τις υπηρεσίες που παρέχονται στον τουριστικό κλάδο.

Συμπερασματικά, η περιοχή φαίνεται ότι έχει πολλά συγκριτικά πλεονεκτήματα τα οποία πρέπει να αξιοποιηθούν. Ο προσδιορισμός της ταυτότητας της περιοχής των Γρεβενών μέσα από την απόδοση και σύνθεση βασικών κοινωνικών, πολιτισμικών και οικονομικών χαρακτηριστικών και η ευρεία και συστηματική προβολή αυτής θα προσδώσουν στην περιοχή αναγνωρισιμότητα με μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα οφέλη. Ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος αποτελεί η χάραξη μιας ενιαίας και συνεκτικής στρατηγικής στον τομέα του τουρισμού η οποία θα προβλέπει την εφαρμογή πολιτικών τουριστικής αξιοποίησης των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων της περιοχής με στόχο τη θεματική (εναλλακτικός τουρισμός, αγροτουρισμός) και τη χρονική διεύρυνση της τουριστικής δραστηριότητας καθώς και τη δημιουργία ενός προορισμού υψηλής περιβαλλοντικής αξίας και τουριστικής έλξης.

Μερικές προτάσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού στο Δήμο Γρεβενών που προέκυψαν συνδυαστικά από την παραπάνω εργασία και συναφείς μελέτες της ANΓΡΕ είναι οι εξής:

- Αύξηση της ζήτησης

- ✓ Δημιουργία ολοκληρωμένων πακέτων θεματικού/εναλλακτικού τουρισμού τα οποία θα διατίθενται στην εθνική και διεθνή αγορά
- ✓ Εδραίωση της συνεργασίας μεταξύ σημαντικών τουριστικών πρακτόρων, ιδίως στην Ευρώπη
- ✓ Συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις και παρουσιάσεις
  - Διοργάνωση ορεινών εκδρομών
- ✓ Κατασκευή μονοπατιών
- ✓ Σήμανση μονοπατιών
  - Προώθηση του γεωτουρισμού
- ✓ Δημιουργία ενός δικτύου γεωλογικών αξιοθεάτων
- ✓ Δημιουργία μουσείων
- ✓ Ανάδειξη γεωλογικών αξιοθεάτων
- ✓ Δημιουργία μονοπατιών και Σήμανση
- ✓ Ευαισθητοποίηση των τοπικών παραγόντων του τουριστικού κλάδου για την προώθηση του γεωτουρισμού στην περιοχή
  - Εκσυγχρονισμός χιονοδρομικού κέντρου
- ✓ Κατασκευή νέων τελεφερίκ
- ✓ Ολοκλήρωση της υποδομής φιλοξενίας
- ✓ Νέος εξοπλισμός
- ✓ Διοργάνωση ετήσιων διαγωνισμών
- ✓ Διοργάνωση μαθημάτων σκι για ειδικές κατηγορίες του πληθυσμού (εργαζόμενοι, μαθητές, ΑΜΕΑ κλπ.)
- ✓ Δημιουργία ενός προπονητικού κέντρου για την προπόνηση ομάδων
  - Βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, ανταγωνιστικότητα και αύξηση των παρεχόμενων υπηρεσιών στους τοπικούς τουριστικούς προορισμούς
- ✓ Σήμανση προϊόντων και προώθηση των τοπικών προϊόντων
- ✓ Προώθηση βιολογικών γεωργικών προϊόντων
- ✓ Προώθηση τοπικών προϊόντων (κρασί, μανιτάρια κλπ.)
- ✓ Βελτίωση των τουριστικών υπηρεσιών στην περιοχή
- ✓ Προστασία του περιβάλλοντος (διαχείριση και διάθεση αποβλήτων, εξοικονόμηση ενέργειας, προστασία της ποιότητας των υδάτων, χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας)
- ✓ Θέσπιση ποιοτικών προδιαγραφών για τις υπηρεσίες και τα προϊόντα
  - Πρωτοβουλίες τοπικών φορέων

- √ Ενθάρρυνση των επιχειρήσεων για την προσαρμογή και την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών που σχετίζονται με την ανάπτυξη θεματικού τουρισμού
- √ Δημόσια διαβούλευση για την έγκριση και ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών
- √ Προώθηση και έγκριση βέλτιστων πρακτικών και μελετών περιπτώσεων άλλων περιοχών/χωρών
- √ Προώθηση της συνεργασίας (διαπεριφερειακής, διακρατικής, κλπ.).

2.4. Αναβάθμιση και ανάδειξη οικιστικού περιβάλλοντος και των περιοχών φυσικού κάλλους

Στόχος είναι η αναβάθμιση των οικισμών με στόχο την προστασία και ανάδειξη του παραδοσιακού και τοπικού οικιστικού περιβάλλοντος του ορεινού χώρου καθώς και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και η ανάδειξη και προστασία των περιοχών φυσικού κάλλους.

Τα πλεονεκτήματα της περιοχής όπως το πλούσιο φυσικό περιβάλλον το ποίο προσφέρεται για αποδράσεις από τα αστικά κέντρα, πρέπει να συνδυαστεί με την ποιοτική αναβάθμιση των οικισμών μέσω παρεμβάσεων όπως αναπλάσεις κοινόχρηστων χώρων. Οι παρεμβάσεις αυτού του είδους μπορούν να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων αλλά και των επισκεπτών. Για αυτό το λόγο προτείνεται η μελέτη συνολικής θεώρησης αισθητικής και λειτουργικής αναβάθμισης και ανάδειξης των οικισμών. Παράλληλα, η περιοχή χαρακτηρίζεται από περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, σημαντικά παλαιοντολογικά ευρήματα, ιδιαίτερα γεωμορφολογικά στοιχεία, αξιόλογα οικοσυστήματα (σπάνιας, απειλούμενης, προστατευμένης ή/και ενδημικής χλωρίδας και πανίδας) και σημαντικούς οικοτόπους. Η κληρονομιά αυτή δεν έχει αξιοποιηθεί και παραμένει άγνωστη στο ευρύ κοινό εκτός εξαιρέσεων που προβλήθηκαν μέσω ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Η πλούσια ποικιλία διαθέσιμων φυσικών πόρων, το σημαντικό απόθεμα πολιτιστικής κληρονομιάς και περιοχών φυσικού κάλλους (ποτάμια, ιαματικές πηγές, μνημεία, μοναστήρια, γεωλογική ιστορία, παλαιοντολογικά ευρήματα, σύγχρονη πολιτιστική παραγωγή κτλ.) εμπλουτίζουν το προϊόν προώθησης της περιοχής και η διατήρηση,

αποκατάσταση, αναβάθμιση και ανάδειξή τους προσδίδει ένα σημαντικό κίνητρο για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων προώθησής τους.

Η πρόταση μπορεί να συμβάλει στην προστασία και ανάδειξη του οικιστικού περιβάλλοντος, στην βελτίωση της ποιότητας ζωής και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, την αύξηση της επισκεψιμότητας, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη μέσω της προώθησης των τουριστικών προϊόντων που έχει να προσφέρει η περιοχή.

3. Προτάσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας

Οι ορεινές κοινότητες συνήθως παρουσιάζουν φθίνοντα και γερασμένο πληθυσμό, μειωμένα εισοδήματα, εγκατάλειψη και υποβάθμιση της γης, περιβαλλοντικά προβλήματα, κ.λ.π. Χάρη στη συμμετοχή τοπικών συμβουλίων και ανεξάρτητων ερευνητικών ιδρυμάτων μελετώνται οι δυνατότητες της "από τα κάτω", ολοκληρωμένης ανάπτυξής τους σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τοπικής φυσικής και κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας. Εφόσον ο ντόπιος πληθυσμός μειώνεται σταθερά, μπορεί να σχεδιασθεί ένα πρόγραμμα επιχορηγήσεων και κινήτρων σε νέους που ενδεχομένως θα αποφάσιζαν να εγκατασταθούν σε ορεινές περιοχές υπό προϋποθέσεις και όρους άσκησης οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων οι οποίες θα σέβονταν τον τοπικό πληθυσμό, το φυσικό περιβάλλον και τις πολιτισμικές αξίες του. Στα ορεινά κέντρα, θα μπορούσαν να ιδρύονται μικρά εργαστήρια εκμάθησης παραδοσιακών τεχνικών (σχεδίαση, μελέτη, κατασκευή και συντήρηση των φυσικά βιοκλιματικών πέτρινων κτισμάτων, γεωργικές και κτηνοτροφικές τεχνικές, κ.α.) και τεχνών (ξυλογλυπτικής, κεραμικής, ζωγραφικής, κ.α.), αλλά και νέων και χρήσιμων εργαλείων (χρήση Η/Υ, ξένες γλώσσες, κ.α.).

Οι ορεινές περιοχές με την αυθεντικότητα του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος δίνουν δυναμικά άπειρες δυνατότητες αξιοβίωτης ανάπτυξης, καθώς δεν έχουν υποστεί τις καταστρεπτικές και πολύ δύσκολα αναστρέψιμες συνέπειες της αστικής ανάπτυξης. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ενεργοποίηση των πολιτών που κατοικούν ή κατάγονται από τις ορεινές περιοχές (Ρόκος 2000), έτσι ώστε να σχεδιάσουν, να συμμετάσχουν με όλες τις δημιουργικές δυνάμεις τους και να υλοποιήσουν εγχειρήματα

συμβατά με το εύθραυστο του τοπικού ορεινού φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος. Σε ένα μοντέλο αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης υπερισχύει το "μέτρο" πάνω από το υλικό όφελος, καθώς η εξασφάλιση στοιχειώδους και συμβατής με το φυσικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον οικονομικής ευημερίας θεωρείται μέσο και προϋπόθεση για την προώθηση της σύμμετρης πολιτισμικής, πολιτικής, κοινωνικής και τεχνικής/τεχνολογικής ανάπτυξης και όχι ο κύριος και μόνο στόχος. Ο τοπικός πολιτισμός, η παράδοση, η θρησκεία, τα πανηγύρια, τα ήθη και τα έθιμα και ο σύμφυτος με αυτά τρόπος ζωής, γίνεται εφελκυστικό παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών πραγματικής ποιότητας, φτιαγμένων με μεράκι, και όχι με την απαίτηση μεγιστοποίησης του κέρδους και ελαχιστοποίησης του κόστους. Η σε βάθος μελέτη των τοπικών παραδοσιακών πρακτικών, μπορεί να προσφέρει μοναδικές ιδέες για αξιοποίηση διαθέσιμων όπως φαρμακευτικά φυτά και καλλυντικά, αποξηραμένα προϊόντα διατροφής και πόσης, φυσικά λιπάσματα, ντόπιοι σπόροι, κ.α. Τα σχετικά συμπεράσματα μπορούν να προκύψουν μόνο ύστερα από σοβαρή, ολοκληρωμένη, συστηματική, διεπιστημονική και εμπειρική παρατήρηση, μελέτη, διερεύνηση, καταγραφή, παρακολούθηση και αξιολόγηση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθέσιμων και των χρήσεων γης της κάθε περιοχής, αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων τους και των τάσεων μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου (Ρόκος 1980β, 1995, 2000).

Στην προοπτική της ολοκληρωμένης αξιοβίωτης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, η παραδοσιακή τεχνογνωσία και τεχνολογία θα πρέπει να συντίθεται οργανικά με τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας για να παραχθούν και να μεταποιηθούν τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα ποιότητας. Με παρόμοιες διαδικασίες θα πρέπει να ξαναζωντανεύουν τα παραδοσιακά κτίσματα, σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, μοναστήρια και οι φυσικές πηγές και βρύσες, οι νερόμυλοι και οι υπάρχουσες μικρές βιοτεχνίες. Οι ντόπιοι κάτοικοι, που έχουν επιλέξει να ζουν στις ορεινές περιοχές, θα πρέπει όμως ταυτόχρονα να μπορούν να αξιοποιούν τις δυνατότητες των εξελίξεων της επιστήμης και της τεχνολογίας (τηλεϊατρική, τηλε-εκπαίδευση) για να διαθέτουν πρόσβαση σε κοινωνικές και μορφωτικές υπηρεσίες, που είναι αδύνατο να μεταφερθούν με άλλο τρόπο στα ορεινά χωριά. Παράγουν προϊόντα ποιότητας σε κάθε στάδιο, γιατί καταρχήν τα καταναλώνουν οι ίδιοι και κατά δεύτερον τα διαθέτουν σε άλλους, που τα αγοράζουν γιατί τα προτιμούν από τα μαζικής παραγωγής και ευτελούς ποιότητας προϊόντα (μολυσμένα ή γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, κ.τ.λ.). Φιλοξενούν ανθρώπους που έρχονται με διάθεση να γνωρίσουν τον τόπο και όχι να τον "κατακτήσουν" και να τον

εκμεταλλευτούν. Αμείβονται γι' αυτό με όσο χαμηλότερες τιμές μπορούν να ορίσουν, ώστε να ζουν οι ίδιοι ικανοποιητικά και να συνεχίσουν να φιλοξενούν τους επισκέπτες, και όχι μόνο υψηλών εισοδημάτων τουρίστες. Η προβολή των προϊόντων και των υπηρεσιών αυτών μπορεί να γίνει και μέσω του διαδικτύου, που μπορεί να εξασφαλίζει τη δυνατότητα μετάδοσης πληροφοριών με φθινό και άμεσο τρόπο. Οι εθνικοτοπικές οργανώσεις και ενώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα, τα μέλη των οποίων έχουν εστία τις πόλεις, αναλαμβάνουν να προβάλλουν τα προϊόντα της ευρύτερης περιοχής τους στις πόλεις, φτιάχνοντας μαζί με τους ντόπιους συνεταιρισμούς (επίσημους ή ανεπίσημους) δίκτυα διανομής.

Πέρα από την προβολή και διανομή των προϊόντων, οι απόδημοι των ορεινών περιοχών μπορούν να συμβάλουν στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη της γεννέτειράς τους επιστρέφοντας ολικά όταν μπορέσουν ή μερικά στον τόπο τους μέσα από οικογενειακά, επιστημονικά, εκπαιδευτικά ξανανταμώματα, προσφέροντας τις γνώσεις και τη φαντασία τους, παίρνοντας πρωτοβουλίες, προτείνοντας, στηρίζοντας οικονομικά ή/και συμμετέχοντας σε δράσεις που έχουν μελετήσει, συζητήσει με ειδικούς και οργανώσει με τις τοπικές ενώσεις και συμβούλια (Ρόκος 2000). Θεμέλιο για την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών είναι η πραγματική αλληλεγγύη, που μπορεί να συνδέσει τις ατομικές σκέψεις και δράσεις σε συλλογικά εγχειρήματα, που είναι ακόμα δυσκολότερα στη συγκεκριμένη πραγματικότητα των ορεινών περιοχών, αλλά ακόμα πιο ουσιαστικά, επείγοντα και απαραίτητα. Τα ερευνητικά ιδρύματα της χώρας και ιδιαίτερα των γειτονικών πόλεων μπορούν και πρέπει να βοηθούν τις σχετικές προσπάθειες, προσφέροντας τις πληροφορίες, τις γνώσεις, τις μεθόδους και την κατάλληλη στο εύθραυστο και ευάλωτο περιβάλλον τεχνολογία για την επίλυση των προβλημάτων, διασφαλίζοντας μια άμεση και αμφίδρομη σχέση και δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων των ορεινών περιοχών και του επιστημονικού και ερευνητικού τους δυναμικού.

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι ευκαιρίες που δίνονται από τα εθνικά και κοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα, μπορούν να αξιοποιηθούν δημιουργικά με στόχο την αξιοβίωτη και όχι τη βιώσιμη και ονομαστικά μόνο αειφόρο ανάπτυξη. Όλα τα παραπάνω προϋποθέτουν βέβαια την συνειδητή επιλογή των ανθρώπων να ζήσουν ειρηνικά, αρμονικά μεταξύ τους και με το περιβάλλον και δημιουργικά, σκεπτόμενοι εκ

των προτέρων τα αποτελέσματα των πράξεών τους στο περιβάλλον που τους φιλοξενεί (Παπαδημάτου και Ρόκος, 2004: 19-21).

Σημαντική πολιτική για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας αποτελεί η χωρική ανταγωνιστικότητα. Η χωρική ανταγωνιστικότητα σημαίνει την κοινωνική, περιβαλλοντική, οικονομική ανταγωνιστικότητα μιας περιοχής στον παγκοσμιοποιημένο χώρο. Σύμφωνα με αυτήν, μια περιοχή γίνεται ανταγωνιστική αν μπορεί να διασφαλίσει συνολικά την περιβαλλοντική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική της βιωσιμότητα, που βασίζεται σε διαδικασίες συνεργασίας και δικτύωσης διάφορων περιοχών. Η χωρική ανταγωνιστικότητα προϋποθέτει:

- την επιδίωξη συνολικής συνοχής με τη μεγιστοποίηση της συμβολής των ενδογενών πόρων της περιοχής
- τη συμμετοχή των τοπικών φορέων και θεσμών
- την εισαγωγή της καινοτομίας σε κάθε τομέα
- τη συνεργασία με άλλες περιοχές και
- τη συμπόρευση με τις περιφερειακές, εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές

Στα πλαίσια αυτά, απαιτείται η εκπόνηση Τοπικού Αναπτυξιακού Σχεδίου (Τ.Α.Σ.) που να επιδιώκει να αποκτήσουν οι τοπικοί φορείς και οι θεσμικές οργανώσεις την ικανότητα:

- Να διατηρούν, αξιοποιούν, ανανεώνουν το φυσικό περιβάλλον και την κληρονομιά τους, ανάγοντάς τα σε διακριτό στοιχείο της περιοχής τους.
- Να δρουν από κοινού στη βάση κοινής αντίληψης, εκφρασμένης από ένα αναπτυξιακό σχέδιο συμβατό με τα άλλα επίπεδα σχεδιασμού.
- Να παράγουν και να δημιουργούν τη μέγιστη παραμένουσα προστιθέμενη αξία στην περιοχή τους, καθιστώντας τα τοπικά προϊόντα και υπηρεσίες τοπικό συγκριτικό πλεονέκτημα.
- Να δημιουργούν σχέσεις συνεργασίας με άλλες περιοχές και τον υπόλοιπο κόσμο.

Το τελευταίο αυτό στοιχείο διαφοροποιεί τη χωρική προσέγγιση από την αυστηρά ενδογενή αντίληψη της ανάπτυξης των αρχών της δεκαετίας του '90.

Η τοπική ταυτότητα βρίσκεται στο επίκεντρο αυτής της στρατηγικής, με βάση την οποία ανώνυμες περιοχές γίνονται επώνυμες και ευρύτερα γνωστές. Η περιοχή σχεδιασμού στην Ελλάδα πρέπει να είναι η γεωγραφική ενότητα ενός Καποδιστριακού

Δήμου, για να μπορεί να συνδεθεί το Τοπικό Αναπτυξιακό Σχέδιο, με τον χωροταξικό σχεδιασμό (ΣΧΟΟΑΠ) και τις πηγές χρηματοδότησης (Επιχειρησιακά Προγράμματα Περιφέρειας και Δήμου).

Το ΤΑΣ αποτελεί μία εκ των κάτω προς τα άνω διατομεακή προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης, της οποίας η χωρική συνιστώσα θεσμοθετείται μέσω του ΣΧΟΟΑΠ, και που η υλοποίησή της διασφαλίζεται από τη δέσμευση συγκεκριμένων εθνικών, κοινοτικών και ιδιωτικών πόρων. Βάση του ΤΑΣ είναι το Τοπικό Κεφάλαιο, δηλαδή το σύνολο των υλικών και άυλων στοιχείων μιας περιοχής που χαρακτηρίζονται πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματά της (δραστηριότητες, τοπία, κληρονομιά, παράδοση, τεχνογνωσία), των οποίων τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μπορούν να αξιοποιηθούν για την ανάπτυξη της περιοχής.

Το τοπικό Κεφάλαιο χωρίζεται σε οκτώ συνήθως συνιστώσες, των οποίων αξιολογείται το περιεχόμενο και η σχετική αναπτυξιακή βαρύτητα. Οι συνιστώσες αυτές είναι:

- 1) οι υλικοί πόροι και η διαχείρισή τους
- 2) ο πολιτισμός και η ταυτότητα της περιοχής
- 3) το ανθρώπινο δυναμικό
- 4) η άμεση και έμμεση τεχνογνωσία και οι ειδικές δεξιότητες
- 5) η διακυβέρνηση της περιοχής και οι χρηματοδοτικοί πόροι
- 6) οι δραστηριότητες και οι επιχειρήσεις
- 7) οι αγορές και οι εξωτερικές σχέσεις
- 8) η εικόνα που εκπέμπει η περιοχή και ο τρόπος που γίνεται αποδεκτή.

Η ανάπτυξη της στρατηγικής λαμβάνει υπόψη τη συμβολή κάθε συνιστώσας στην περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική ανταγωνιστικότητα της περιοχής, και προωθεί την ενίσχυση και αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τοπικού κεφαλαίου προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της τοπικής ανταγωνιστικότητας με προτεραιότητα δράσεις που αναμένεται να έχουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

Σύμφωνα με το «Σχέδιο ανάπτυξης του ορεινού χώρου της Βόρειας και Κεντρικής Πίνδου» υπάρχει ουσιαστική ανάγκη για μια ολοκληρωμένη εθνική πολιτική για τον

αγροτικό ορεινό χώρο (<http://www.progrindos.gr/>). Η πολιτική αυτή θα πρέπει να έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- να έχει οριζόντια εφαρμογή για ευρύτερες περιοχές
- να είναι θεσμοθετημένη
- να έχει ολοκληρωμένο χαρακτήρα
- να προϋποθέτει την ενεργή συμμετοχή των τοπικών κοινωνικών, από το σχεδιασμό μέχρι την υλοποίηση
- να θέτει στο επίκεντρο την αειφορία
- να εντάσσεται σε μία εθνική αναπτυξιακή πολιτική, της οποίας θα πρέπει να αποτελεί υποσύνολο
- να αντιμετωπίζονται οι ορεινοί όγκοι, χωροταξικά και αναπτυξιακά, ως ενιαίες γεωγραφικές ενότητες

Με τον τρόπο αυτό, η εφαρμογή της αναπτυξιακής πολιτικής:

- θα είναι βιώσιμη,
- θα θέσει τις βάσεις για μία ζωντανή ύπαιθρο,
- θα δράσει θετικά προς τις όμορες ημιορεινές ή πεδινές περιοχές, τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά (εγκατάλειψη, υποβάθμιση φυσικού περιβάλλοντος, υποβάθμιση αγροτικού τοπίου, αύξηση εισροών κ.λπ.),
- θα προσαρμοστεί πιο αποτελεσματικά στα δεδομένα της νέας ΚΑΠ και των πολιτικών περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης και τέλος
- στη χειρότερη περίπτωση, η περιοχή θα αντισταθεί πιο αποτελεσματικά στις τάσεις ερήμωσης και περιθωριοποίησης που τα τελευταία χρόνια είναι έντονες για το μεγαλύτερο μέρος των ορεινών και νησιωτικών περιοχών της Ελλάδας αλλά και της νότιας Ευρώπης.

Είναι γνωστό άλλωστε ότι η αγροτική έξοδος αποδιοργανώνει τα κτηνοτροφικά και γεωργικά συστήματα παραγωγής και τις τοπικές κοινωνίες, με συνέπεια την επιταχυνόμενη μείωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων και την επακόλουθη σχεδόν πλήρη εγκατάλειψη και ερήμωση πολλών περιοχών.

Το γεγονός αυτό, όπως είναι φυσικό, πέραν του δημογραφικού ζητήματος για τις περιοχές αυτές επηρεάζει κοινωνίες και περιβάλλον με μακρά ιστορία και ισορροπία,

με πλούσιες εμπειρίες και εξειδικεύσεις τόσο στην παραγωγή όσο και στη διαχείριση του χώρου.

Για την επιτυχία του κεντρικού στόχου, θα πρέπει να προωθηθούν οι παρακάτω **Ειδικοί Στόχοι:**

1. Δημιουργία προϋποθέσεων πολυαπασχόλησης των κατοίκων.
2. Αξιοποίηση της τοπικής παραγωγής με την επιτόπου αύξηση της προστιθέμενης αξίας της, με βάση την ποιότητα και την «ταυτοποίηση».
3. Δικτύωση (χωρική και τομεακή) για την μεταφορά πετυχημένων πρακτικών και την τόνωση της εξωστρέφειας της περιοχής.
4. Ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσικής κληρονομιάς.
5. Ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.
6. Εκπαίδευση – κατάρτιση των κατοίκων προκειμένου να εφαρμόσουν και να προωθήσουν το εναλλακτικό μοντέλο ανάπτυξης.
7. Βελτίωση της ποιότητας ζωής.
8. Παροχή των αναγκαίων εξυπηρετήσεων προς τους πολίτες της περιοχής ενδιαφέροντος.
9. Υλοποίηση των βασικών έργων υποδομής, που θα αυξήσουν την κινητικότητα στο εσωτερικό αυτής και θα ενισχύσουν την εξωστρέφειά τους.

4. Γενικά συμπεράσματα

Οι ορεινές περιοχές της χώρας μέσα από την ιστορική πορεία τους συγκρότησαν ένα μοντέλο κοινωνικοοικονομικής επιβίωσης το οποίο βοήθησε στην συγκράτηση του πληθυσμού και στην παραγωγή πολιτισμού κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες. Η επιλογή του τόπου κατοικίας σε δύσβατες και απομακρυσμένες περιοχές ήταν σε μεγάλο βαθμό αμυντική επιλογή στους κινδύνους από πολέμους και ληστείες.

Οι σύγχρονοι όμως όροι εμπορευματικής παραγωγής και το εντελώς διαφοροποιημένο σύστημα μεταφορών και επικοινωνιών μετέβαλαν ριζικά τα δεδομένα που είχαν διαμορφωθεί και παγιωθεί για αιώνες. Η κλειστή κοινωνία του αντιπραγματισμού έδωσε τη θέση της στην ανοικτή κοινωνία που επηρεάζεται όχι μόνο από εθνικές αλλά από παγκόσμιες πολιτικές. Οι συνέπειες αυτής της διαφοροποίησης είναι έντονες στο σύνολο του αγροτικού χώρου αλλά καταλυτικές για τις ορεινές και ούτως η άλλως

μειονεκτικότερες, από άποψη παραγωγικών αλλά και κοινωνικών συνθηκών ζωής, περιοχές.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, μεγάλες περιοχές της χώρας μας με ορεινά χαρακτηριστικά οδηγούνται αμετάκλητα στην απώλεια του αγροτικού χαρακτήρα τους. Παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες όπως η εκτατική γεωργία, η δασοπονία, η κτηνοτροφία δεν μπορούν να συντηρήσουν τον αγροτικό χαρακτήρα αυτών των περιοχών. Η αναμενόμενη μεταρρύθμιση της Ευρωπαϊκής γεωργίας στην κατεύθυνση περιορισμού των Δημόσιων ενισχύσεων θα επιταχύνει την συρρίκνωση και αποδιάρθρωση του αγροτικού τομέα.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι που προαναφέρθηκαν, πρέπει να υπάρξει συγκεκριμένη πολιτική κατεύθυνση με ειδικά προγράμματα ενίσχυσης των ορεινών περιοχών. Επιβάλλεται η διαφοροποίηση των οικονομικών ενισχύσεων προς τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές σε σχέση με τις πεδινές. Ίδια πολιτική ενισχύσεων για ανόμοιες περιοχές θα έχει αρνητικές συνέπειες για τις μειονεκτικότερες περιοχές.

Ο σχεδιασμός για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Υπαίθρου, με την έννοια πάντα της βιώσιμης ανάπτυξης, δηλαδή της οικονομικής μεγέθυνσης, της κοινωνικής συνοχής και της προστασίας του περιβάλλοντος, πρέπει να υιοθετήσει τις αρχές της βιώσιμης χωρικής ανταγωνιστικότητας σε συνδυασμό με την εισαγωγή των αρχών των βιώσιμων κοινοτήτων.

Η χωρική προσέγγιση της αγροτικής ανάπτυξης υιοθετείται σήμερα μετά την εφαρμογή των πολιτικών της εντατικοποίησης της αγροτικής παραγωγής και της πολιτικής των επιδοτήσεων στους αγρότες και άλλες ομάδες πληθυσμού. Η πολιτική της επιδίωξης χωρικής ανταγωνιστικότητας διαφοροποιεί, χωρίς κατ' ανάγκην να καταργεί, τις προηγούμενες πολιτικές, και ενσωματώνει τη χωροταξία, τους φορείς, τις αγορές και τις δημόσιες πολιτικές παρέμβασης. Στοχεύει στην αναζωογόνηση και τη σταδιακή ανασυγκρότηση των αγροτικών περιοχών και την προσαρμογή τους σε νέες λειτουργίες και ανάγκες.

Οι εκτεταμένες και λιγότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές μπορούν να διατηρήσουν ευκολότερα τον αγροτικό χαρακτήρα τους εφόσον ενσωματώσουν και αξιοποιήσουν τα νέα δεδομένα όπως είναι η πολυαπασχόληση του πληθυσμού, η στροφή στον τομέα παροχής υπηρεσιών (τουρισμός), η ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσικής και

πολιτιστικής κληρονομιάς, η αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος της περιορισμένης επιβάρυνσης από βιομηχανικές και άλλες επιβαρυντικές για το περιβάλλον δραστηριότητες για την παραγωγική τοπικών αγροτικών προϊόντων με έμφαση στην ποιότητα.

Το πλέον σημαντικό ζήτημα είναι η εποχικότητα του τουρισμού και η **παράταση της τουριστικής περιόδου**. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει να εξετάσουν την ανάπτυξη **νέων εναλλακτικών δραστηριοτήτων** ως κίνητρο για την προσέλκυση τουριστών καθώς επίσης την παραγωγή και προώθηση **ολοκληρωμένων τουριστικών πακέτων** μέσω ταξιδιωτικών πρακτορείων (ελληνικών και ξένων).

Η τουριστική εμπειρία πρέπει να θεωρείται ένα ενιαίο προϊόν και υπόκειται σε προσεκτική διαχείριση. Η προετοιμασία του ταξιδιού, η μετάβαση στον προορισμό, οι επισκέψεις, η επιλογή ξενοδοχείων, το φαγητό, οι συμπληρωματικές δραστηριότητες στη φύση πρέπει να περιλαμβάνονται στο τουριστικό πακέτο.

Οι παρεχόμενες υπηρεσίες (π.χ. διαμονή, φαγητό, πληροφόρηση, μετακινήσεις, διασκέδαση, δραστηριότητες κλπ.) θα διαμορφώσουν τον τουριστικό χαρακτήρα της περιοχής. Το τουριστικό προϊόν πρέπει να έχει μια διακριτή ταυτότητα - «**brand identity**».

Ο μακροπρόθεσμος χαρακτήρας της προσπάθειας και η ανάγκη διατήρησης ενός υψηλού επιπέδου σε καταλύματα και εγκαταστάσεις που ανήκουν σε πολλούς διαφορετικούς ανθρώπους και φορείς στην περιοχή προϋποθέτει ένα **θεσμικό πλαίσιο** που θα αναλάβει τη μακροπρόθεσμη ευθύνη της δημιουργίας και προώθησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Οι τοπικοί παράγοντες του κλάδου του τουρισμού πρέπει να γίνουν πιο **εξωστρεφείς** και να συμμετάσχουν σε διεθνείς εκθέσεις και παρουσιάσεις για την προώθηση της περιοχής συνολικά.

Τέλος η Κοινωνία της Πληροφορίας αφήνει μεγαλύτερα περιθώρια για μείωση του μειονεκτήματος των αποστάσεων και της απομόνωσης με ταυτόχρονη βελτίωση των προϋποθέσεων παραμονής και δραστηριοποίησης στην ύπαιθρο εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού .

Με δεδομένα ότι:

- *Η επενδυτική δραστηριότητα στην περιοχή θα αφορά επιχειρήσεις μικρού μεγέθους οι οποίες κατά βάση θα έχουν τοπική εμβέλεια.*
- *Οι διαδρομές θα εκτείνονται σε μεγάλη έκταση και σε διαφορετικά διοικητικά διαμερίσματα*
- *Η διασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για αναπτυξιακή ώθηση με προοπτική στο χρόνο.*
- *Υπάρχουν επισκέψιμοι χώροι κοινού ενδιαφέροντος αλλά σε διαφορετικές περιοχές.*

κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία και δικτύωση. Καθοριστικό ρόλο στην προώθηση των διαφόρων σχημάτων συνεργασίας θα διαδραματίσουν οι αναπτυξιακές εταιρείες της περιοχής οι οποίες πρέπει να αναδείξουν την αναγκαιότητα και να υποστηρίξουν τεχνικά την πρακτική εφαρμογή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. ΑΝ.ΓΡΕ. Α.Ε. (2007), Συλλογή στοιχείων από προηγούμενες μελέτες, Γρεβενά, Χρυσούλα Κριθαριώτη
2. Ανδρικοπούλου, Ε. και Καυκαλάς, Γ. (2000) 'Ο Νέος Ευρωπαϊκός Χώρος. Η Διεύρυνση και η Γεωγραφία της Ευρωπαϊκής Ανάπτυξης', Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα
3. Γερακίνης, Δ. (1999), 'Διπλωματική Εργασία: Οι χωρικές διαστάσεις των Κοινοτικών Πολιτικών – Μια σύνθετη προσέγγιση των χωρικών πολιτικών της ΕΕ για την ανάπτυξη του χώρου', Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος
4. Γεωργιάδης, Γ., (2008) «Ευρωπαϊκή Κοινή Αγροτική Πολιτική», Θεματική Ενότητα Οικονομία
5. Γιαννακοπούλου, Στ. (2009), 'Διπλωματική Εργασία: Αξιολόγηση της Αγροτικής Πολιτικής σύμφωνα με την περιβαλλοντική προστασία', Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος
6. Γούσιος, Δ. (2003), 'Ανάπτυξη Αγροτικού χώρου', πανεπιστημιακές σημειώσεις τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, σ.σ. 39 – 40
7. Δήμος Γρεβενών (2008) 'Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ.Γρεβενών 2007-2010-Α' Φάση Στρατηγικός Σχεδιασμός Δήμου Γρεβενών', Γρεβενά.
8. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Μακεδονίας – Θράκης (2007), Αθήνα
9. Κουφοπούλου, Π. (2007), 'Διπλωματική Εργασία: Η εφαρμογή της Πολλαπλής Συμμόρφωσης στην Ελλάδα μέσα από την προβληματική του οριζόντιου Συντονισμού', Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα
10. Κυριαζής, Ν. (2004), 'Διπλωματική Εργασία: Η Κοινή Αγροτική Πολιτική και οι Προοπτικές της', Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Βόλος

11. Λεονταράκη, Β. (2010), 'Διπλωματική Εργασία: Η εφαρμογή των Αγροπεριβαλλοντικών Προγραμμάτων στην Ελλάδα', Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος
12. Νάρης, Α. (2000), 'Διπλωματική Εργασία: Το Περιφερειακό πρόβλημα της ανάπτυξης των Ορεινών Περιοχών – Χωροεδαφικές ενότητες', Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος
13. Ντότα, Α. (2008), 'Διπλωματική Εργασία: Η συμβολή της ΚΑΠ στην προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Εφαρμογή στην περιοχή της λίμνης Κορώνειας', Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μεταπτυχιακό Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Θεσσαλονίκη
14. Τσιγκλιφύση, Α. (2007), 'Διπλωματική Εργασία: Συγκριτική ανάλυση της πολιτικής σε Ελλάδα και Αυστρία σχετικά με τις Ορεινές Περιοχές', Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος
15. Παναγιώτου, Ι. (2007), 'Διπλωματική Εργασία: Ανάπτυξη στην περιοχή Ορεινής Ναυπακτίας', Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Αθήνα
16. Παπαδημάτου, Α. - Ρόκος, Δ. (2004), '«Βιώσιμη» και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου', 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου "Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη", Μέτσοβο
17. Ρόκος, Δ. (2004), 'Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη', 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου 'Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη', Μέτσοβο
18. Σιαπλαούρα, Π. (2005) 'Διπλωματική Εργασία: Διερεύνηση των δυνατοτήτων ανάπτυξη των ορεινών περιοχών της Ελλάδος: Η περίπτωση της περαιτέρω ενδογενούς ανάπτυξης της επαρχίας Μετσόβου', Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Αθήνα
19. Σκούντζος, Θ. (1998) 'Θεσμοί και πολιτικές ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης', Αθήνα : Σταμούλη Α.Ε.

20. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων - Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος – Διεύθυνση Χωροταξίας, (2000), Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Pradhan, P. and Shrestha, S, (1997) Geographic Information Systems and Remote-sensing Technologies for Mountain Development. International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD).
2. Byers, El., (1995), Mountain Agenda: Environmentally Sustainable And Equitable Development Opportunities, Invited paper presented at the International NGO Consultation on the Mountain Agenda, 1995, Peru. The Mountain Institute. Franklin, WV, USA. - <<http://www.mtnforum.org/resources/library/byere95a.htm>>

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

- www.agronews.gr (14/11/11)
- <http://www.angre.gr> (2/11/11)
- <http://www.enthesi.net/> (14/12/11)
- <http://www.e-grevena.net/psk/?p=1259> (2/11/11)
- <http://www.grevena.gr/> (31/10/11)
- <http://www.grevenanews.gr/> (14/11/11)
- <http://www.lavda.gr/> (24/01/12)
- <http://www.megatv.com/megagegonota/summary.asp?catid=17573&subid=2&pubid=28442618> (01/02/12)
- <http://www.panoreon.gr/static/growth1.html> (12/12/11)
- <http://www.angre-leader.gr> (12/02/2012)
- <http://www.pindoslife.gr/> (12/02/2012)
- <http://www.progpindos.gr/> (12/02/2012)
- <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE> (12/02/2012)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000049131

